

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Zuzana Koudelková

**SOUDNÍ TLUMOČENÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ
PRO NERODILÉ MLUVČÍ (ČR)**

**COURT INTERPRETING IN CRIMINAL
PROCEEDINGS FOR NON-NATIVE SPEAKERS
(CZECH REPUBLIC)**

Praha 2016

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Ivana Čeňková, CSc.

Poděkování

Ráda bych co nejsrdečněji poděkovala paní profesorce Čenkové za vedení této práce a za její cenné rady a připomínky. Děkuji také konzultantům, respondentům dotazníků a rozhovorů, své rodině i všem ostatním, kteří mě v psaní této práce podpořili.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 15. srpna 2016

.....

Abstrakt

Cílem této teoreticko-empirické diplomové práce je představit soudní tlumočení pro nerodilé mluvčí, práce se přitom zaměřuje na trestní řízení v České republice. V práci je nejprve popsán kontext českého soudního tlumočení s ohledem na úlohu tlumočnicka v jednotlivých stádiích trestního řízení, zvláštní pozornost je věnována komunikačním situacím, v nichž vystupuje nerodilý mluvčí. Druhá kapitola se věnuje tlumočení pro nerodilé mluvčí obecně. Tvoří ji přehled poznatků a závěrů, k nimž při svém výzkumu dospěli autoři v čele s Michaelou Albl-Mikasovou, kteří se zabývají konferenčním tlumočením prostřednictvím *lingua franca*. Navazující třetí kapitola teoretické části je věnovaná tlumočení pro nerodilé mluvčí v oblasti soudního tlumočení. Tato kapitola je založená na analýze poznatků získaných autory výzkumů *lingua franca* v konferenčním tlumočení na pozadí obecných teorií soudního tlumočení. V empirické části je popsán výzkum, který přejímá hypotézy studie Michaely Albl-Mikasové a převádí je do oblasti českého soudního tlumočení v trestním řízení. Pomocí dotazníků a rozhovorů výzkum zjišťuje, zda tlumočníci, soudci, státní zástupci, policisté a advokáti používají v trestním řízení s nerodilým mluvčím jiné strategie než v trestním řízení s mluvčím rodilým. Výsledky jsou analyzovány v širších souvislostech a navzájem jsou srovnávána data od jednotlivých respondentů i data získaná pro jednotlivé profesní kategorie.

Klíčová slova: soudní tlumočení, trestní řízení, nerodilý mluvčí, *lingua franca*, zákon o znalcích a tlumočnicích, orgány činné v trestním řízení.

Abstract

The aim of the present theoretical-empirical thesis is to present the topic of court interpreting for non-native speakers, focusing on criminal proceedings in the Czech Republic. At first, the study looks into the context of Czech court interpreting, taking into account interpreters' tasks in individual stages of criminal proceedings and concentrating on communication situations in which non-native speakers take part. The topic of the second chapter is interpreting for non-native speakers in general. This chapter consists of findings and conclusions of studies published by Michaela Albl-Mikasa as well as other authors who address the topic of conference interpreting through *lingua franca*. The third chapter looks into interpreting for non-native speakers in the area of court interpreting. It is based on an analysis of findings obtained by *lingua franca* research in the field of conference interpreting against the background of general court interpreting theories. The empirical part provides a description of research based on hypotheses of a survey carried out by Michaela Albl-Mikasa transferred into the context of Czech court interpreting in criminal proceedings. The aim is to find whether interpreters, judges, state prosecutors, police officers and lawyers use different strategies when communicating with non-native speakers in criminal proceedings as compared to communicating with native speakers. Questionnaires and interviews were used to collect the data. Results are analysed in a broader context and data representing individual respondents as well as individual professional categories are compared to each other.

Keywords: court interpreting, criminal proceedings, non-native speaker, *lingua franca*, act on experts and interpreters, investigative, prosecuting and adjudicating bodies.

Obsah

Úvod.....	8
1. Východiska – charakteristika trestního soudního tlumočení v ČR.....	10
1.1 Trestní řízení	11
1.1.1 Předsoudní stádium trestního řízení	12
1.1.2 Soudní stádium trestního řízení	15
2. Tlumočení pro nerodilé mluvčí.....	18
2.1 Angličtina jako <i>lingua franca</i>	18
2.2 <i>Lingua franca</i> a model úsilí	22
3. Soudní tlumočení	26
3.1 Pojem soudního tlumočení	26
3.2 Analýza teorií soudního tlumočení	26
3.2.1 Role tlumočnicka podle Sandry Haleové	26
3.2.2 Otázka porozumění.....	28
3.2.3 Převádění suprasegmentálních prostředků a formulačních nedostatků.....	30
3.2.4 Vnější faktory	33
4. Empirický výzkum.....	35
4.1 Příprava výzkumu	35
4.1.1 Východiska a metodologie	35
4.1.2 Podoba rozhovorů a dotazníků	36
4.1.3 Oslovování respondentů	39
4.2 Vyhodnocení výzkumu: analýza dotazníků a rozhovorů a následná diskuse	42
4.2.1 Respondenti	42
4.2.2 Trestní řízení tlumočené pro rodilého vs. pro nerodilého mluvčího	45
4.2.3 Preference v tlumočení pro rodilého vs. pro nerodilého mluvčího	49
4.2.4 Přibírání konkrétního tlumočnicka na základě toho, zda jde o řízení s rodilým či nerodilým mluvčím	53
4.2.5 Předchozí upozornění na to, že tlumočení bude probíhat přes „nemateřštinu“ a možnost odmítnout tlumočení	56
4.2.6 Pohled orgánů činných v trestním řízení a advokátů na to, zda je komunikace tlumočená prostřednictvím „nemateřštiny“ ztížena.....	62
4.2.7 Úsilí, příprava a strategie při tlumočení pro nerodilé mluvčí.....	64
4.2.8 Postup orgánů činných v trestním řízení a advokátů při účasti na trestním řízením tlumočeném pro nerodilé mluvčí.....	68
4.2.9 Zkušenosti s omezenými vyjadřovacími schopnostmi nerodilých mluvčí.....	72
4.2.10 Možnost tlumočnicka odchýlit se při tlumočení pro nerodilé mluvčí od obecných pravidel soudního tlumočení	76

4.2.11 Ztížení tlumočené komunikace s nerodilým mluvčím z důvodu kulturních rozdílů	85
4.2.12 Způsob, jakým se představitelé orgánů činných v trestním řízení a advokáti učí pracovat s tlumočníky.....	91
4.2.13 Shrnutí	93
5. Závěr	95
Bibliografie	99
Seznam obrázků.....	103
Seznam použitých zkratk	103

Úvod

Dosavadní vývoj 21. století poukazuje na to, že žijeme ve světě, který můžeme definovat pojmy jako je globalizace, internacionalizace a mobilita. Tato skutečnost má dopad téměř na všechny aspekty našich životů a ovlivňuje i směr, kterým se ubírá současná věda a výzkum.

Podle statistiky z roku 2015 zveřejněné CIA v databázi World Factbook hovoří oficiálními jazyky OSN, tedy angličtinou, arabštinou, čínštinou, francouzštinou, ruštinou a španělštinou okolo poloviny světové populace – ať už jde o mateřštinu, nebo ovládaný cizí jazyk. Tyto jazyky jsou zároveň úředními jazyky ve více než polovině zemí světa.

Jak uvádí profesorka na Curyšské univerzitě aplikovaných věd, Michaela Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2013: 191), zájem o lingvistický výzkum zaměřený na nerodilé mluvčí různých jazyků je záležitostí teprve několika posledních let. Většina prací se také kvůli výsadnímu postavení angličtiny omezuje pouze na anglickou jazykovou oblast, což se odráží i na záběru teoretické části této diplomové práce. Studium jazyků využívaných jako *lingua franca* je ještě mladší disciplínou než translatologie, a k prolínání obou těchto oborů začalo docházet přibližně až s příchodem roku 2010 (ibid.). Je proto pochopitelné, že zatím nebyl dostatek prostoru k tomu, aby se autoři zaměřili i na specializovanou odvětví tlumočení, jako je soudní tlumočení.

Užívání jazyka jako *lingua franca* při komunikaci prostřednictvím soudního tlumočnicka je však tématem, které si jistě pozornost zaslouží. Česká Listina základních práv a svobod stanovuje, že každý, kdo prohlásí, že neovládá jazyk, v němž je vedeno soudní řízení, má právo na tlumočnicka. V ideálním případě pak má daná osoba možnost předstoupovat před soud ve své mateřštině. Pokud však pro tento jazyk není možné zajistit soudního tlumočnicka, zbývá možnost komunikace prostřednictvím jiného jazyka, o němž daná osoba uvede, že jej ovládá. Do komunikačního procesu tedy může vstupovat řada faktorů, kterým se teorie tlumočení většinou příliš nevěnuje.

Teoretická část práce, která je uvedena kapitolou představující kontext soudního tlumočení v ČR, si klade za cíl zmapovat dostupnou literaturu k tématu tlumočení pro rodilé a nerodilé mluvčí, a to jak v teoriích a výzkumech, které se věnují tlumočení obecně, tak i ve studiích zaměřených na soudní tlumočení. Důraz je zde kladen na soudní tlumočení v trestním řízení, neboť během něj jsou zajištěny přirozenější a stabilnější podmínky komunikace než v řízení civilním. V České republice, podobně jako v ostatních zemích Evropské unie, platí, že pro osobu, proti níž je vedeno trestní řízení a která neovládá český jazyk, musí být vždy k dispozici tlumočnick, který je zajištěn na náklady soudu (respektive policie či státního zastupitelství).

Hlavní líčení trestního řízení je také v souladu s § 55a trestního řádu nahráváno a zápis se pořizuje až následně z nahrávky. Soudce proto nemusí přerušovat jednotlivé řečníky a poskytovat protokolující úředníci shrnutí jejich výpovědi, jako je tomu v civilním řízení, takže průběh jednání je plynulejší a přirozenější. Tlumočení v trestním řízení je také nejčastějším typem soudního tlumočení (Sojáková 2012: 35), a to nejen v České republice (Stadler 2012: 152). Z povahy civilních sporů navíc vyplývá, že pokud se jich účastní cizinci, pak jde zpravidla o osoby, které na území ČR pobývají dlouhodobě a zvyšuje se tak i pravděpodobnost, že budou ovládat český jazyk. Od orgánů činných v trestním řízení proto také můžeme očekávat více zkušeností s prací s nerodilými mluvčími než od orgánů řízení civilního.

Navazující empirická část této práce se soustředí na kvantitativní výzkum v oblasti rozdílů soudního tlumočení pro rodilé a pro nerodilé mluvčí v trestním řízení v České republice. Je zde nejprve vysvětlena zvolená metodologie výzkumu, výběr respondentů a postup, kterým se řídila tvorba dotazníků a polostrukturovaných rozhovorů pro získání dat. Pozornost jsme věnovali nejen samotným soudním tlumočnickům, ale i soudcům, státním zástupcům, advokátům a policistům, abychom zjistili, zda situaci vnímají obdobně, nebo naopak odlišně než tlumočníci. Empirická část se neomezuje pouze na případy s angličtinou, ale pracuje se širokým spektrem jazykových kombinací. Závěr práce předkládá diskuzi k zjištěným výsledkům.

1. Východiska – charakteristika trestního soudního tlumočení v ČR

Soudní tlumočení v České republice mohou vykonávat osoby, které byly k tomuto výkonu na základě splnění požadavků na vzdělání a praxi jmenovány (zpravidla předsedou krajského soudu, podle zákona i ministrem spravedlnosti) a jsou zapsány v seznamu znalců a tlumočnicků. V případě nutnosti je možné k soudnímu tlumočení využít i tlumočnicků, kteří v tomto seznamu zapsaní nejsou, nebo dokonce i osob, které běžně tlumočnickou profesi vůbec nevykonávají. (Helena Vykoupilová (2006), bývalá místopředsedkyně Komory soudních tlumočnicků dodává, že orgány se v případě potřeby exotických jazyků obracejí na vysoké školy.) Tito lidé jsou přibráni a poučeni jen pro účely konkrétního případu. Jedná se pak o takzvané tlumočnické *ad hoc*. Jak podotýká Gorgolová (2007: 8), zákon pracuje pouze s pojmem „tlumočnick“ a označuje jím jak osoby, které pro soudy provádějí tlumočnickou činnost, tak i osoby, které vyhotovují písemné překlady. Pojem „soudní tlumočnick“, které se bude objevovat i v této práci, je pak spíše běžně užívaným označením (ibid.). Činnost soudních tlumočnicků upravuje především zákon č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnickách a podrobnosti stanovuje vyhláška k provedení zákona o znalcích a tlumočnickách č. 37/1967 Sb. Pravidlům jmenování soudních tlumočnicků a právní úpravě v této oblasti, včetně návrhu nového zákona o zapsaných tlumočnickách (a překladatelích) se podrobněji věnuje například diplomová práce Lucie Doušové (2012), a proto zde u těchto bodů nebudeme zacházet do detailů.

Od roku 1996 existuje Komora soudních tlumočnicků České republiky (KST ČR), která je profesní organizací sdružující soudní tlumočnické. KST ČR pořádá řadu terminologických seminářů, konferencí i jiných akcí a hájí zájmy svých členů. Současně také dlouhodobě spolupracuje s Ministerstvem spravedlnosti na vypracování změn v právní úpravě týkající se soudního tlumočení. KST ČR mimo jiné zpracovala etický kodex soudního tlumočnicka (a především také člena Komory, neboť text operuje s pojmem „soudní tlumočnick – člen KST ČR“), který je v podobě schválené na valné hromadě roku 2015 dostupný na webu Komory. Etický kodex shrnuje nejvýznamnější povinnosti soudních tlumočnicků a zmiňuje například nutnost přípravy, dodržování termínů, nestrannost, mlčenlivost či zvyšování kvalifikace. Pro náš kontext je důležitý třetí bod kodexu, v němž se říká, že „Tlumočnický úkon, ať již se jedná o překlad či tlumočení, musí být funkčním ekvivalentem tlumočeného projevu či výchozího textu a přesně mu odpovídat. Není přípustné cokoli vynechávat či doplňovat (s výjimkou tzv. poznámek překladatele, připojených v závorce nebo jinak graficky odlišených, které jsou nutné

pro správné pochopení významu překládaného textu).“ K tomuto výroku se ještě později vrátíme.

1.1 Trestní řízení

K definici trestního řízení Nejvyšší státní zastupitelství na svém webu uvádí, že jde o způsob, jakým stát prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení realizuje svůj zájem na uplatnění trestní odpovědnosti vůči pachatelům trestných činů. Informace potřebné pro klasifikaci následujících informací jsme kromě zvlášť citovaných zdrojů čerpali z webu Nejvyššího státního zastupitelství ČR, Policie ČR, zákona č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestního řádu) a také přednášek JUDr. Rudolfa Vokouna, CSc. z 19. 2., 26. 2., 4. 3. a 11. 3. 2016, přednesených v rámci kurzu JURIDIKUM na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

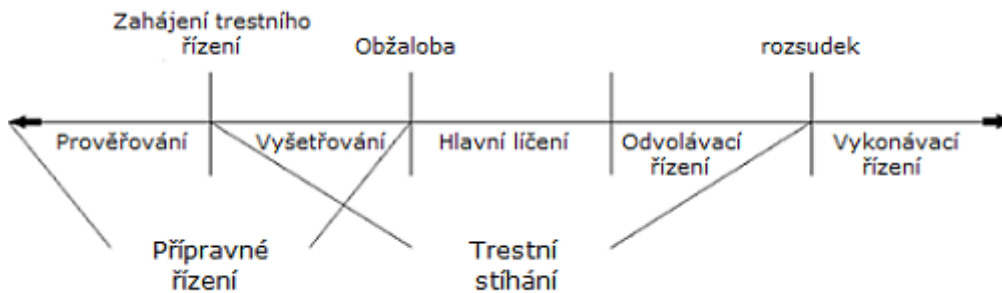
Subjekty trestního řízení jsou: 1. orgány činné v trestním řízení – tj. soud, státní zástupce a policejní orgán; 2. osoba, proti níž se vede trestní řízení – podle stádií jde o podezřelého (do zahájení trestního stíhání), obviněného (po zahájení trestního stíhání), obžalovaného (po nařízení hlavního líčení), či odsouzeného (po vydání odsuzujícího rozsudku, který již nabyl právní moci); 3. obhájce – tím v trestním řízení může být pouze advokát; 4. poškozený – tj. osoba, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví nebo které v jeho důsledku vznikla majetková, morální nebo jiná škoda; a výjimečně také 5. zúčastněná osoba, tedy osoba, které byla v souvislosti s trestním řízením zabrána nějaká věc.

Další kategorií jsou takzvané osoby se samostatnými obhajovacími právy, které mohou například podat ve prospěch obžalovaného odvolání proti rozsudku soudu prvního stupně. Sem patří blízké osoby obviněného, probační úředník a v řízení vedeném proti mladistvému také orgán sociálně-právní ochrany.

Svědék, znalec a tlumočník mají zvláštní postavení, a neřadíme je tak ani mezi subjekty trestního řízení ani mezi osoby se samostatnými obhajovacími právy. Jako subjekty trestního řízení vystupují tyto osoby pouze v souvislosti s uplatněním práva na svědečné, znalečné a tlumočné. V ostatních případech se o nich mluví jako o osobách zúčastněných v trestním řízení. Tlumočník nesmí trestní řízení tlumočit, pokud by v něm měl zároveň vystupovat jako obhájce nebo jako svědek.

Trestní řízení je možné rozdělit do několika stádií. Z pohledu tlumočení je nejdůležitější rozlišení předsoudního stadia, tedy předprocesní fáze zajišťované policií a státním

zastupitelstvím, a soudního stadia, které zahrnuje rozhodování soudu o vině a trestech a vykonávací řízení. Posloupnost všech etap je vyznačena na Obrázku č. 1.

Obrázek č. 1: Stádia trestního řízení.

1.1.1 Předsoudní stádium trestního řízení

Shromáždění potřebných podkladů probíhá v rámci přípravného řízení. Přípravné řízení lze rozdělit na dvě etapy: prověřovací, v rámci níž policie prověřuje podezření ze spáchání trestného činu a opatřuje podklady pro zahájení trestního stíhání, a vyšetřovací, během níž policie vyhledává a zajišťuje potřebné důkazy a navrhuje státnímu zástupci podání obžaloby. Na činnost policie dohlíží státní zástupce, s nímž má zároveň policie možnost postup konzultovat.

Prověřovací fáze se odehrává do okamžiku zahájení trestního stíhání. Může během ní proběhnout podání vysvětlení či výslech podezřelého. Vyšetřovací fáze začíná poté, co je zahájeno trestní stíhání. Tato fáze může zahrnovat mimo jiné výslech obviněného a svědků, ohledání věci či místa, domovní, osobní či jinou prohlídku, obstarání znaleckých posudků, zpracování odposlechů, vyšetření duševního stavu obviněného či svědka, prohlídku těla, odběr krve a podobné úkony, rekognici (identifikaci osob mezi figuranty či na základě fotografií), rekonstrukci (zinscenování situace a okolností, za nichž měl být trestný čin spáchán) nebo vyšetřovací pokus (experiment prověřující zda se určitá událost mohla nebo nemohla stát). Po skončení vyšetřovací fáze se pak státní zástupce rozhoduje, zda k soudu podá obžalobu, nebo zvolí jiný postup. V případě, že je obviněným, poškozeným nebo svědkem cizinec, vyžadují kromě vypracování znaleckého posudku prakticky všechny jmenované úkony přítomnost tlumočníka.

V souladu se směrnicí Evropského parlamentu a Rady č. 2010/64/EU o právu na tlumočení a překlad v trestním řízení jsou pro všechny země EU stanovena společná minimální pravidla o právu na tlumočení a překlad v trestním řízení. Tlumočnick se přibere tehdy, pokud osoba, proti níž se vede trestní řízení, nebo v řízení vystupuje jako svědek či poškozený, prohlásí, že

neovládá jazyk, v němž se řízení vede, nebo pokud využije práva používat mateřský jazyk. Paragraf 2, odstavec 14 trestního řádu uvádí, že „Orgány činné v trestním řízení vedou řízení a vyhotovují svá rozhodnutí v českém jazyce. Každý, kdo prohlásí, že neovládá český jazyk, je oprávněn používat před orgány činnými v trestním řízení svého mateřského jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že ho ovládá.“ Paragraf 28, odstavec 1 trestního řádu pak říká, že „Neuvede-li obviněný jazyk, který ovládá, nebo uvede-li jazyk či dialekt, který není jazykem jeho národnosti nebo úředním jazykem státu, jehož je občanem, a pro takový jazyk nebo dialekt není zapsána žádná osoba v seznamu tlumočnicků, ustanoví orgán činný v trestním řízení tlumočnicka pro jazyk jeho národnosti nebo úřední jazyk státu, jehož je občanem. Jde-li o osobu bez státního občanství, rozumí se jím stát, kde má trvalý pobyt, nebo stát jeho původu.“ Policie se tedy na volbě konkrétního jazyka snaží s danou osobou domluvit, případně může vycházet z údajů v jejím pase či jiném dokumentu. Výběr a kontaktování konkrétního tlumočnicka, ať už zapsaného v seznamu soudních tlumočnicků, nebo *ad hoc*, má na starosti policejní orgán, opět se ale může opírat o konzultaci se státním zástupcem. Soudní tlumočnický je možné vyhledat v databázi na webu Ministerstva spravedlnosti podle jazyka a kraje. Databáze je veřejná a u jednotlivých tlumočnicků je možné dohledat adresu, e-mail i telefonní číslo. Je sporné, zda je zveřejňování osobních údajů soudních tlumočnicků nutné a bezpečné. Na to upozorňuje i Jan Rusnok (2009) ve svém článku s názvem *Soudní tlumočníci odmítají brát závažnější případy, mají strach z vydírání*, zveřejněném na webu Jednoty tlumočnicků a překladatelů. Existují případy vydírání, zastrašování i jiných způsobů msty na tlumočnicích, a proto má Komora soudních tlumočnicků ČR zájem prosadit v rámci novely zákona o znalcích a tlumočnicích i zavedení neveřejné části registru soudních tlumočnicků.

Orientace policie v jazykové otázce nemusí být vždy dostatečná. Mluvčí jihomoravské policie například v rozhovoru pro deník Právo (19. 1. 2016: 1) uvedla, že v souvislosti s příchodem uprchlíků ze Středního východu hrozí nedostatek tlumočnicků pro některé orientální jazyky: „Na afghánštinu nebo jazyky z Pákistánu je tu třeba jeden člověk v celé republice. A když chytíme nějakého cizince, tak musíme dodržovat lhůty. Zatím se nám naštěstí podařilo vždycky někoho sehnat. Se Syřany nejsou problémy, mluví totiž arabsky a tlumočnicků z arabštiny máme dostatek. Problém je ale kromě Afghánců a Pákistánců i s Afričany.“ Afghánština jako jazyk přitom neexistuje. V Afghánistánu se hovoří převážně pašťtinou, pro niž jsou u krajských soudů zapsáni čtyři tlumočníci, a darijštinou, kterou v ČR tlumočí šest zapsaných tlumočnicků, jak ve svém článku upozorňuje Dvouletý (2016).

Informace, které mluvčí jihomoravské policie deníku poskytla, ale poukazují ještě na jednu důležitou věc, kterou je dodržování zákonem stanovených lhůt. Pokud policejní orgán usoudí, že existují důvody pro vzetí obviněného do vazby, může jej zadržet. Tento postup dále nahlásí státnímu zástupci, kterému také předá materiály potřebné pro podání návrhu na vzetí obviněného do vazby. Nejpozději do 48 hodin od zadržení musí být návrh na vzetí do vazby předán soudu a do 24 hodin od doručení návrhu má soudce povinnost zadrženého vyslechnout a rozhodnout o jeho propuštění na svobodu nebo vzetí do vazby. Časové omezení tak může mít i dopad na to, jaký tlumočnický je k případu přibrán. Pokud není možné zajistit v potřebné lhůtě tlumočnicka pro některý z jazyků, které jsou v ČR mezi soudními tlumočnickými méně zastoupené, a zadržený s tím souhlasí, je možné přistoupit k tlumočení prostřednictvím jiného jazyka, který daná osoba ovládá a který pak v komunikaci funguje jako *lingua franca*.

Způsob komunikace, prostředí, složení přítomných osob a jejich pravomocí, a tím i celé komunikační situace se mohou při jednotlivých úkonech přípravného řízení od sebe do značné míry odlišovat. Obviněný má právo zvolit si obhájce nebo si jej nechat ustanovit soudem *ex offo* (z úřední povinnosti) a během úkonů prováděných orgánem činným v trestním řízení se s ním může radit. Během výslechu jsou tyto porady omezeny na objasňování jednotlivých úkonů – obviněný se nemůže například s advokátem radit, jak odpovědět během výslechu na již položenou otázku. Výslech může probíhat i na dálku prostřednictvím videokonferenčního zařízení. V článku věnovaném této formě výslechu De Blasio Denčíková (2012: 47) upozorňuje, že tlumočení na dálku s sebou přináší řadu komplikací, protože obě strany snadno zapomínají na přítomnost tlumočnicka – ten nemusí být na obrazovce vůbec vidět, pokud zrovna nemluví – a neuvědomují si, že mu musí dát prostor k přetlumočení výpovědi. Na obou stranách také dochází k oslabení vnímání a může se například stát, že tazatel i dotazovaný se rozptýlí pohledem na sebe sama na obrazovce: „Každý ze zúčastněných vnímá mimiku ostatních rozhodně méně než při osobním styku. Vizualní, ale i sluchový kontakt je oslabený. (ibid.)“

Pokud hrozí, že obviněný uprchne, bude se skrývat, působit na svědky, páchat další trestnou činnost a podobně, může být vzat do vazby. Ve vazbě nebo výkonu trestu odnětí svobody má obviněný právo mluvit se svým advokátem bez přítomnosti třetí osoby. Při konzultacích advokáta s klientem může probíhat komunikace i prostřednictvím jiného tlumočnicka než toho, který byl ustanovený pro potřeby procesních úkonů. V případě, že advokát ovládá požadovaný cizí jazyk, může porada probíhat i zcela bez tlumočnicka. Z článku Ireny Válové (2016) napsaného pro web Česká justice vyplývá, že mezi Unií obhájců ČR a státními zástupci nepanuje shoda na výkladu trestního řádu, pokud jde o povinnost proplácet tlumočení porad

klienta s obhájcem nad rámec úkonů, kterých se přímo neúčastní policie nebo státní zástupce. Pokud je uhrazení nákladů na tlumočení těchto porad zamítnuto v souladu s postojem státního zástupce Jana Petráska, který vůči Unii obhájců ČR vystupuje jako oponent, může mít tato skutečnost zásadní dopad na to, jaký tlumočnický – a zda vůbec nějaký – bude poradě tlumočit.

1.1.2 Soudní stádium trestního řízení

Nejdůležitějším stádiem řízení před soudem, v jehož průběhu se rozhoduje o vině a trestu obžalovaného, je hlavní líčení. Jednou ze zásad hlavního líčení je zásada veřejnosti. Účastnit se jej tedy může kromě výjimečných případů kdokoli. Oproti předsoudnímu stádiu (tzv. přípravnému řízení) je nutné počítat se souběžnými aktivitami soudce a stran trestního řízení. Zároveň se může okruh příjemců tlumočení rozšířit o libovolné zájemce z řad médií i široké veřejnosti. Po zahájení hlavního líčení je oznámeno, jaká věc bude projednávána, ověří se, že se dostavily předvolané či vyrozuměné osoby, přednese se obžaloba a dále se zjistí, zda poškozený navrhuje, aby byla pachateli uložena povinnost k náhradě škody. Následuje dokazování, které zahrnuje provádění důkazů jako je výslech obžalovaného, svědků a znalců, čtení protokolů o dřívější výpovědi nebo předkládání posudků, zpráv či věcných důkazů. Závěr hlavního líčení představuje přednesení závěrečných řečí a v některých případech usnesení o doplnění dokazování. Nakonec přichází rozhodnutí soudu. To je vždy veřejné bez jakýchkoli výjimek. Soud může rozhodnout o vině a trestu rozsudkem, ale může také usnesením vrátit věc státnímu zástupci, postoupit trestní věc jinému orgánu, případně trestní stíhání přerušit. V případě podání opravných prostředků (například odvolání) může následovat ještě odvolací řízení. Poslední fází je pak vykonávací řízení. V něm je uskutečňován obsah rozhodnutí soudu.

Výslech v soudní síni může opět probíhat i prostřednictvím videokonferenčního zařízení, a to v případech, kdy je svědek či jiná osoba, která se má účastnit hlavního líčení, v zahraničí či ve výkonu trestu. V současnosti je tento způsob v ČR využíván jen omezeně, protože soudy k tomu zatím nejsou technicky vybaveny. Během hlavního líčení může dojít i k tlumočení po telefonu, jako v případě, který popisuje Denčíková (2012: 46), kdy se předvolaný zahraniční svědek nedostavil, a tak se s ním soudkyně rozhodla spojit telefonicky.

Tlumočení hlavního líčení probíhá převážně formou konsektivního tlumočení. Pokud tlumočnický převádí sdělení některého z orgánů činných v trestním řízení či advokáta, směřované osobě, která nehovoří česky, nebo této osobě tlumočí komunikaci, do níž ona sama není zapojena, pak se využívá i šušotáž, neboli simultánní tlumočení šeptem. Tato forma tlumočení šetří čas, ale zároveň také velmi limituje možnosti případného pozdějšího přezkumu kvality

tlumočení, protože z důvodu nedostatečné hlasitosti a souběžnosti s projevem jiné osoby není tlumočnickův projev na záznamu slyšet, případně může být slyšet jen útržkovitě. V souladu s paragrafem 55b trestního řádu je o průběhu hlavního líčení zásadně pořizován zvukový záznam. Trestní řád také stanoví (§55a tr. ř.), že pokud je použito videokonferenční zařízení, pak se musí pořizovat jak zvukový, tak i obrazový záznam. Během hlavního líčení se využívá i tlumočení z listu, a to při prezentaci písemných důkazů nebo při čtení obžaloby. Zde je výhodou, pokud daný tlumočnický zároveň sám zajišťoval překlad obžaloby či dalších dokumentů, které má obviněný právo obdržet ve zvoleném jazyce. Obecně lze říci, že je dobré, pokud byl tlumočnický přítomn i k předchozím stádiím trestního řízení ve stejné věci, protože tlumočnický je pak s případem lépe seznámen, což mu umožňuje získat přehled o tematice i potřebné terminologii. Švábová (2013: 41) potvrzuje, že „pokud byl tlumočnický přítomen u jiné komunikační situace předcházející soudnímu jednání ve stejné věci, pak je pravděpodobné (a žádoucí), že k dalším tlumočnickým úkonům probíhajícím v dané věci bude předvolán tentýž tlumočnický“.

Denčíková (2012: 46) konstatuje, že v průběhu řízení mají soudce, státní zástupce, advokát, obžalovaný i tlumočnický odlišné potřeby: „**Soudce** sleduje, aby se vše odehrávalo dle litery zákona, a musí vyslychaného poučit citacemi paragrafů, které zná z paměti. Proto většinou mluví rychle. **Tlumočnický** se snaží nic neopomenout a sdělit to samé srozumitelnou formou vyslychanému, který ale není schopen soustředit se na právnickou mluvu. Vyslychaní mají obvykle problémy soustředit se na „právničtinu“ i v případě, když soudce mluví jejich mateřským jazykem, natož kdy jsou jim texty zákonů tlumočeny. **Vyslychaný**, zvláště když se jedná o poškozeného, cítí potřebu vyprávět, co se mu stalo, včetně mnoha podrobností, které pro soudce mnohdy nejsou důležité. **Obhájce** se snaží výslech nasměřovat tak, aby odpovědi svědka podpořily jeho obhajovací strategii. **Státní zástupce** se snaží prakticky o totéž, ale za účelem prokázání viny obviněného a **obviněný** chce zase od svědka odpovědi, které by ho vyvinily.“ Tyto potřeby je proto potřeba navzájem sladit a převést je oběma směry.

Jak ale podotýkají Dingová a Kondysková (2008: 35), soud mnohdy tlumočnickům jejich práci neulehčuje. „Výjimkou nejsou výroky typu: „*To nemusíte tlumočit, to nebylo pro jednání důležité*“, „*Ted' netlumočte, stačí, když mu to potom řeknete jen ve zkratce, tomu by stejně nerozuměl*“, „*Tohle nemůže pochopit.*““ (ibid., 36). Takové výroky dokládají, že v hlavním líčení nedochází vždy jen k plnohodnotnému tlumočení, ale také k sumarizaci, či netlumočení některých úseků, a to na popud soudu. Dingová a Kondysková sice hovoří o případech tlumočení pro neslyšící, lze se ale domnívat, že pokud k takovému jednání na českých soudech

dochází v řízeních s neslyšícími, obdobný postup může probíhat i při tlumočení pro cizince, tím spíše pro nerodilé mluvčí.

V této kapitole jsme tedy představili roli soudního tlumočení v rámci českého trestního řízení, popsali možné komunikační situace v jednotlivých fázích trestního řízení a také vztah tlumočnicka k dalším osobám, které v trestním řízení vystupují. V následující kapitole se blíže podíváme na tlumočení pro nerodilé mluvčí, definujeme pojem *lingua franca* a představíme studie, které jsou důležité i pro náš vlastní výzkum.

2. Tlumočení pro nerodilé mluvčí

2.1 Angličtina jako *lingua franca*

Většina autorů definuje tlumočení v širším významu, jakožto komunikaci (Horváth 2012: 19), nebo zprostředkovanou jazykovou komunikaci (Čeňková 2001: 8). V některých publikacích věnovaných mezikulturní komunikaci či obecné teorii tlumočení se ale objevuje i charakteristika tlumočení vztažená čistě ke dvěma jazykům nebo dvěma kulturním prostředím (např. Porter and Samovar 1997:8).

Zdá se tedy, že pojem tlumočení se některým tlumočnickům a teoretikům tlumočení i v dnešním globalizovaném světě primárně asociuje se zprostředkováním komunikace dvěma mluvčím, přičemž každý z nich mluví jiným jazykem, ale vždy jde o jejich mateřštinu. Současné trendy přitom čím dál více přispívají k rozšiřování jazyků nad rámec užívání rodilými mluvčími a k využívání *lingua franca*, a to i v tlumočené komunikaci. *Lingua franca* je podle Davida Crystala (1992: 35) „jazyk, který určité jazykové společenství přijme pro účely mezinárodní komunikace, obchodu nebo vzdělávání, přestože rodilí mluvčí tohoto jazyka mohou být v daném společenství v menšině.“¹ Karin Reithoferová (Reithofer 2010: 143–144) konstatuje, že nejdůležitější *lingua franca* ve světě je v současné době angličtina, a uvádí, že nerodilí mluvčí angličtiny tvoří až tři čtvrtiny všech jejích uživatelů. Z toho plyne, že angličtina při komunikaci častěji vystupuje jako *lingua franca* než jako mateřština.

Právě angličtině jako *lingua franca* se věnuje také konference International Conference of English as a Lingua Franca, která se koná každoročně od roku 2008 a funguje jako platforma pro výzkum v oblasti aplikované lingvistiky, pedagogiky a dalších spřízněných disciplín. I v rámci této konference se do popředí postupně dostává oblast tlumočení. Jedno z témat posledního ročníku, který se konal v červnu 2016 v katalánské Lleidě, znělo „ELF in Critical Contexts“. Jako řečnice zde vystoupila i italská profesorka Stefania Tavianová z univerzity v Messině, která hovořila o tom, že studenti tlumočení nejsou připravováni na reálnou komunikaci. Podle jejích slov jsou tlumočníci převážně vzděláváni podle britského modelu, ačkoliv většina tlumočené komunikace se odehrává mezi mluvčími, kteří britskou angličtinou nemluví. Tavianová upozorňovala na to, že je potřeba, aby byli studenti tlumočení vedeni k tomu, aby dokázali rozumět různým varietám angličtiny, ale také k tomu, aby byli schopni

¹ Citace anglicky psaných textů jsou přeloženy autorkou této práce.

zvládat různé interkulturní střety. Celou situaci vztahovala k uprchlické krizi, která je v Messině a obecně v jižní Itálii momentálně velice aktuálním tématem (Taviano 2016).

Angličtina se stala nejen jazykem obchodu a vzdělávání, ale jak již před více než dvaceti lety uvedl ve své studii Franz Pöchhacker (1994: 234), také dominantním jazykem mezinárodních konferencí. Pöchhacker navíc zjistil, že účastníci konferencí dávají přednost komunikaci prostřednictvím angličtiny, jakožto svého cizího jazyka, i tehdy, když je zajištěno tlumočení a mohli by mluvit ve své mateřštině (ibid., 154–155). Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2010: 127) upozorňuje, že dopad této skutečnosti na konferenční tlumočníky ale doposud nebyl podrobně studován. Předchozí studie (Basel 2002; Kurz 2008) se sice angličtině jako *lingua franca* (dále jen ELF – English as a Lingua Franca) věnovaly, ale zabývaly se pouze tím, jak projev nerodilého mluvčího ovlivňuje tlumočnickovo porozumění a projev. Baselová (Basel 2002) ve své studii zmiňuje, že porozumění tlumočnicků, kteří tlumočili projev nerodilých mluvčích a zároveň ovládali mateřštinu těchto řečníků, bylo lepší než porozumění tlumočnicků bez této znalosti. Jejich výhoda spočívala v tom, že dokázali zpracovat lexikální a gramatické odchylky oproti standardní formě jazyka, kterých se nerodilí mluvčí dopouštěli. Podobně Reithoferová (Reithofer 2010) zkoumala, jak se liší míra porozumění německých příjemců, kteří poslouchali původní projev nerodilého mluvčího angličtiny od těch, kteří poslouchali tlumočení do němčiny. Kurzová a Baselová (Kurz and Basel 2009) také společně sledovaly vliv projevu v ELF na transfer informací v simultánním tlumočení. Reithoferová, Kurzová a Baselová došly k závěru, že poslech kvalitního tlumočnického výkonu vede k lepšímu porozumění ze strany příjemce než poslech výchozího projevu v ELF. Ke splnění podmínky kvality je však potřeba, aby se tlumočníci uměli vyrovnávat s odchylkami projevu v ELF od standardního projevu rodilých mluvčích, které činí projev méně předvídatelným (Kurz and Basel 2009: 209; Reithofer 2010: 153).

Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2010) se rozhodla rozšířit výzkum v oblasti vlivu ELF na tlumočníky a provedla dotazníkové šetření, jehož cílem bylo zjistit, jaké změny přinesl rozvoj angličtiny jako *lingua franca* pro profesi konferenčního tlumočnicka, tlumočnické procesy a kvalitu tlumočnického výkonu. Jejím cílem bylo zmapovat nejen proces porozumění a proces produkce, ale i aspekt kvality a uspokojení z práce. Kvalitativní výzkum provedla na vzorku 32 zkušených tlumočnicků (rodilých mluvčích němčiny, francouzštiny, nizozemštiny a italštiny), převážně členů AIIC, přičemž výzkum se netýkal žádné specifické formy tlumočení (ibid., 130). Získaná data vnášejí světlo do mnoha aspektů práce tlumočnicků s ELF. 88 % dotázaných uvedlo, že se s tlumočením anglických projevů nerodilých mluvčích setkávají čím dál častěji a

pouze o procento méně uvedlo, že se čím dál častěji setkávají s přízvuky náročnými na porozumění. 69 % dotázaných tlumočnicků dává přednost tlumočení projevů rodilých mluvčích, oproti 6 %, která dávají přednost nerodilým mluvčím. 53 % tlumočnicků uvedlo, že se snaží, aby se jejich projev v angličtině co nejvíce blížil projevu rodilého mluvčího (ibid.).

Mezi problémy spjatými s tlumočením projevu nerodilého mluvčího respondenti dotazníků Albl-Mikasové uváděli: „netypické gramaticko-syntaktické struktury; eliptické struktury; nezvyklý způsob vyjadřování; nepřesnost, nejasná slova a věty; nesprávnou intonaci (která není v souladu s argumentační linkou); obecně redukováný jazyk“ (ibid.). Jako důvody, proč dávají přednost rodilým mluvčím, pak dotazovaní zmínili „předvídatelné struktury, správné vyjadřování; vědomé a účelné používání pojmů a termínů; vědomou volbu slovní zásoby; větší idiomatičnost; méně chyb a falešných přátel; plynulejší a výmluvnější projev; jasnější, logičtější a diferenciovanější argumentaci; přesnější vyjadřování; větší úspěch v předání myšlenky; je snazší sledovat, kam řečník směřuje; přirozenější způsob vyjadřování; vyšší rejstřík; možnost anticipace a inference“ (ibid., 135). Z odpovědí také vyplynulo, že si tlumočníci uvědomují, že i projev rodilého mluvčího může být z různých důvodů mimořádně náročný na porozumění, obecně však mají za to, že obtíže nastanou spíše při tlumočení nerodilého mluvčího (ibid.). Albl-Mikasová (ibid., 134) upozorňuje zejména na to, že náročnost tlumočení projevu nerodilých mluvčích nespočívá jenom v jejich výslovnosti (na niž se zaměřovaly Kurzová a Baselová), ale především v lexikálních, syntaktických a prosodických aspektech.

Na otázku „Změnily se v důsledku narůstajícího počtu nerodilých mluvčích vaše požadavky na vlastní projev v angličtině?“ 78 % dotazovaných odpovědělo, že ne. Pouze jeden tlumočnický zmínil, že pokud pracuje v prostředí, v němž angličtinu užívají nerodilí mluvčí, cítí menší tlak na to, aby se jeho projev v angličtině co nejvíce blížil projevu rodilého mluvčího, a jeden tlumočnický řekl, že věnuje méně pozornosti svému přízvuku. Albl-Mikasová tyto poznatky shrnuje tak, že celkově lze říci, že se tlumočníci snaží o zachování vysoké úrovně za jakýchkoli okolností, a to i přes to, že se tato úroveň nemusí setkat s uznáním, nebo dokonce ani nemusí být za všech okolností adekvátní (ibid., 131).

Z dotazníku není zcela jasné, co Albl-Mikasová a její respondenti považují za „požadavky na vlastní výkon v angličtině“. Navazující podotázky odkazují pouze na výslovnost a gramatickou správnost projevu. Výsledky dotazníků ukazují, že většina tlumočnicků odmítá z těchto požadavků slevit jen proto, že mezi řečníky jsou nerodilí mluvčí, zároveň ale také většina uvedla, že svůj projev přizpůsobuje jazykovým kompetencím klientů. V další dotaznické sekci

totiž 72 % dotazovaných řeklo, že – ať vědomě či nevědomě – přizpůsobují svou angličtinu konkrétním příjemcům a jejich jazykovým kompetencím, obzvláště pokud vědí, že mezi jejich posluchači nejsou žádní rodilí mluvčí (ibid., 132). Sama autorka ke snaze tlumočnicků zachovávat vysokou úroveň za jakýchkoli okolností poznamenává, že tento postup nemusí být vždy přiměřený dané situaci. Zároveň ale označuje za zajímavé to, že tlumočníci v dotazníku explicitně uvedli, že i při zjednodušeném vyjadřování zachovávají tlumočnické zásady (ibid., 138). Mezi reakcemi se od jednoho tlumočnicka objevilo i upozornění, že svůj projev při tlumočení zjednodušil až poté, co o to byl požádán posluchači z východní Evropy (ibid.). Dotazovaní měli možnost uvést i konkrétní způsoby, jak svůj projev přizpůsobují. Mezi ně patřily následující strategie: „jasněji artikulovat; používat kratší věty a jednodušší syntaktické struktury; vyjadřovat se jednodušším avšak přiměřeným způsobem; věnovat větší pozornost volbě slovní zásoby; snažit se vyhnout výrazům, které jsou pravděpodobně méně známé či těžko srozumitelné; nepoužívat sofistikované idiomy a fráze; doplňovat idiomy o srozumitelnější parafráze; snížit styl a rejstřík; omezit nuance a významové zbarvení; požádat o upřesnění vyřčené informace a následně ji dovysvětlit; snažit se mít na paměti národní původ příjemců; brát ohled na kulturní rozdíly a různé způsoby chování“ (ibid., 138).

Jak vidíme, tlumočníci zmiňovali i překážky spojené se sociálním a kulturním faktorem, přestože výzkum Albl-Mikasové se na ně podrobněji nezaměřoval a otázky použité v dotazníku se jich přímo nedotýkaly. Autorka sice oproti dříve publikovaným studiím rozšiřuje záběr vlivu ELF na práci tlumočnicka, pohybuje se ale stále jen na rovině jazyka. Oproti tomu Christiane Meierkordová (Meierkord 2000), která analyzovala rozhovory mezi nerodilými mluvčími angličtiny, upozorňuje na to, že komunikace prostřednictvím ELF je heterogenní, protože jednotliví mluvčí mají odlišné jak jazykové, tak i kulturní znalosti. Faktory, které podle Meierkordové (ibid.) vstupují do komunikace, jsou kultura mateřského jazyka a určitá míra osvojení norem buď britské, nebo americké angličtiny; v komunikaci prostřednictvím ELF tak dochází ke střetu tří i více kultur.

Řadu faktorů vstupujících do komunikace, které zmiňuje Meierkordová (ibid.), by jistě bylo možné rozšířit ještě o další, jako například znalost dalších cizích jazyků a s nimi spojené možné interference. Tato koncepce je zajímavá i pro téma soudního tlumočení pro nerodilé mluvčí, protože upozorňuje na to, jak různorodá může komunikace v této komunikační situaci být. Způsob, jakým u soudu komunikuje osoba, která vypovídá v jazyce, jež není její mateřštinou, je ovlivněn znalostí její mateřštiny, mírou znalosti a variantou jazyka, jímž hovoří, vzděláním, kulturním původem, tím, jaké má povědomí o kulturních zvyklostech a jazyce země, v níž se

odehrává soudní řízení, ale i dalšími faktory. Totéž se týká i představitelů justice (i ti mohou být navíc cizího původu) a v neposlední řadě také tlumočnicka, jehož kompetence se mohou tlumočnickému ideálu blížit více či méně. Z toho všeho vyplývá, že komunikace, která je jednak zprostředkovaná tlumočnickem, a jednak ze strany některého mluvčího vedená v jiném jazyce než mateřštině, se může na škále heterogenity pohybovat ve velkém rozmezí.

Zajímavá je poznámka Meierkordové (ibid.) k tomu, že heterogenita komunikace způsobuje nejistotu účastníků, což je vede k vytvoření vlastních pravidel interakce. Objevuje se tak „kultura vzniklá kontaktem kultur“ (ibid.). Na základě výsledků několika studií pak Meierkordová (ibid.) dochází k závěru, že používání *lingua franca* pouze nerodilými mluvčími vede ke kooperaci všech účastníků komunikace, a to na rozdíl od případů, kdy *lingua franca* představuje nástroj ke komunikaci nerodilých mluvčí s rodilými.

2.2 Lingua franca a model úsilí

V další ze svých prací Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2013) zkoumá, jaký vliv má omezená schopnost mluvčích ELF na to, jak tlumočnicka zpracovává informace při simultánním tlumočení. Odkazuje zde na bakalářskou práci psanou pod jejím vedením, která měla sloužit jako pilotní studie pro pozdější rozsáhlejší výzkum, na němž by se už podíleli profesionální tlumočnicka pod vedením Albl-Mikasové (ibid., 195). Tato práce analyzovala, jakým způsobem postupovala studentka tlumočení při simultánním tlumočení tří pětiminutových anglických projevů německých studentů do své rodné němčiny. Řečníky byli studenti translatologie, kteří neměli angličtinu jako pracovní jazyk, ale absolvovali kurz odborné angličtiny. Ihned po přednesení projevů měli řečníci uvést, jestli se jim vše podařilo vyjádřit, jak si přáli. Týden poté jim byl poskytnut přepis jejich vlastního projevu a přetlumočeného projevu, aby posoudili, jestli byl jejich příspěvek adekvátně převeden. Místa, s nimiž nebyli spokojeni, pak byla ukázána tlumočnicka, která se měla pokusit vysvětlit, proč k nesrovnalostem došlo. Cílem bylo zjistit, zda může příčina „typických tlumočnických chyb“ spočívat v tom, že řečník měl problémy s formulacemi v ELF. Analýza ukázala, že u 63 % propozic, s jejich přetlumočením řečníci nebyli spokojeni, bylo možné najít souvislost s neadekvátním vyjadřováním řečníků (ibid., 196). Vyskytl se případ, kdy nesprávná výslovnost či hledání výrazu vedlo u tlumočnicka k tomu, že kvůli soustředění na jeden úsek zcela vypustila zbytek věty (ibid., 197). Několikrát měla tlumočnicka problém s porozuměním a musela vynaložit více energie, aby se dokázala zorientovat (ibid., 198).

Řada problémů, které v této souvislosti vznikly, byla umocněna skutečností, že šlo o simultánní tlumočení. Pokud bychom se vrátili k našemu případu soudního tlumočení, které v podmínkách ČR probíhá jako tlumočení konsekutivní a v některých úsecích jako šušotáž, mnoho těchto obtíží by bylo možné eliminovat – jak z důvodu práce s širším kontextem, tak i díky možnosti interakce s ostatními účastníky komunikace. Haleová (Hale 2004: 4) ale v kontextu soudního tlumočení nehovoří o konsekutivním tlumočení, ale o tzv. „*liaison interpreting*“, tedy kontaktním či styčném tlumočení. Tento pojem používají například i Hatim a Mason (Hatim and Mason 1997: 42), kteří si všímají podobnosti kontaktního tlumočení a simultánního tlumočení.

Celkově Haleová rozlišuje tři fáze tlumočení – porozumění, převod a prezentaci – a říká, že fáze převodu probíhá téměř simultánně s fází porozumění (Hale 2004: 4.). I výzkum v oblasti simultánního tlumočení tak můžeme považovat za relevantní pro porozumění procesům soudního tlumočení. Na rozdíl od situací, k nimž dochází při soudním tlumočení, pak měla tlumočnice výhodu, že mateřštinou řečníků byla stejně jako pro ni němčina, takže mohla lépe identifikovat interference – taková situace by při soudním tlumočení s největší pravděpodobností nastat nemohla. Jako slabinu tohoto výzkumu můžeme kromě skutečnosti, že do něj byli zapojeni pouze studenti, vidět i to, že důraz byl kladen na místa, která identifikovali jako problematická samotní řečníci. Nešlo tedy o objektivní hodnocení „čistého posluchače“, ani zde nebyla sporná místa posuzována například podle toho, zda došlo přímo k posunu v předání smyslu. Rozbor studie provedený Albl-Mikasovou je ale užitečný tím, že konkrétními příklady odkazuje na model úsilí Daniela Gila (1999/2009 – 2. vyd.), z nějž vyplývá, že pokud musí tlumočnický vynakládat zvláštní úsilí na porozumění neznámým strukturám či přízvuku, zvyšuje se pravděpodobnost, že se v jeho projevu vyskytnou chyby.

Model úsilí je založený na myšlence, že „tlumočení vyžaduje určitý druh ‚mentální energie‘, která je k dispozici jen v omezeném množství“, přičemž „tlumočení spotřebuje téměř všechnu mentální energii, a někdy vyžaduje i více energie, než je k dispozici, což vede ke zhoršení výkonu“ (Gile 2009: 159). Gile (2009) pak dělí nároky na kapacitu při simultánním tlumočení na úsilí poslechu a analýzy, úsilí krátkodobé paměti, úsilí produkce a koordinační úsilí; při konsekutivním tlumočení to je úsilí poslechu a analýzy, úsilí zápisu, úsilí krátkodobé paměti a koordinace, úsilí vybavení si informací, úsilí čtení zápisu a úsilí produkce.

Odhlédneme-li od problémů, k nimž v tlumočení může dojít i přes zkušenosti a přípravu, obtíže tlumočnickům působí takzvané „*problem triggers*“ – spouštěče problémů – mezi něž patří objektivní faktory spjaté s lingvistickými, sémantickými či fyzickými rysy výchozího projevu

a vlastnostmi komunikační situace, či důvody subjektivní (Gile 2009: 191–192). Pokud tedy řečník v jazyce, který není jeho mateřštinou, produkuje neidiomatická slovní spojení a konstrukce, musí nad nimi tlumočnick přemýšlet více, než jak by tomu bylo u projevu rodilého mluvčího, a na fázi recepce spotřebuje více kapacity. Gile nehovoří přímo o případech, kdy je řečníkem nerodilý mluvčí. Jím definované kategorie lze ale vztáhnout i na aspekty typické pro projev nerodilého mluvčího, které mohou být při tlumočení problematické. Konkrétně můžeme zmínit problémy související se syntaktickými strukturami, sociolingvistické problémy, kulturně-specifické problémy a problémy spjaté s faktorem řečníka. Gile upozorňuje na to, že kulturní faktory, stejně jako faktor individuálního stylu řečníka, mohou hrát u různých mluvčích různě důležitou roli (ibid., 196). Gile věnuje pozornost také situacím, kdy potenciálně problematický faktor může být vyvážen jinými okolnostmi – například pokud je tempo řeči rychlé, ale projev není informačně nasycen (ibid., 192). Totéž lze aplikovat i na projevy nerodilých mluvčích, takže ve výsledku projev nerodilého mluvčího nemusí být vždy náročnější na tlumočení než obdobný projev přednesený rodilým mluvčím, jak upozorňovali i respondenti výše zmiňovaného dotazníku Albl-Mikasové (Albl-Mikasa 2010).

Pro řešení problémů, jež během tlumočení vyvstávají, definuje Gile (1999/2009 – 2. vyd.) taktiky, které rozděluje na taktiky ve fázi porozumění, preventivní taktiky a reformulační taktiky. Některé z nich se vztahují pouze na simultánní tlumočení (například využití pomoci kolegy v kabině (ibid., 202)), protože první model úsilí vznikl pro simultánní tlumočení (Gile 1983). Následně ale Gile (2009) svůj model rozvinul a představil model úsilí jak pro simultánní tlumočení, tak i pro konsekutivní tlumočení, které je typickou formou tlumočení v soudním řízení v ČR, a v neposlední řadě i pro tlumočení z listu. Mezi reformulační taktiky, které jsou aplikovatelné i pro konsekutivní tlumočení, můžeme zařadit například nahrazení segmentu nadřazeným termínem nebo obecnějším vyjádřením – což sice vede ke ztrátě informace ve výpovědi, celkově ale nemusí vadit, protože daná informace může být vyřčena nebo být zmíněna při příští příležitosti, dále vysvětlení či parafráze, případně vystoupení tlumočnicka z role a informování o problému (ibid., 206–207; 209). Při konsekutivním tlumočení má tlumočnick možnost pokládat řečníkům doplňující otázky, aby se ujistil, že vše správně pochopil. Díky tomu by měly odpadnout strategie jako paralelní reformulace, tj. rekonstrukce úseku, kterému tlumočnick neporozuměl, na základě vlastních znalostí tak, aby byl kompatibilní se zbytkem projevu (ibid., 211).

Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2013) uvádí příklady, které dokládají, že u tlumočnick došlo buď k přetížení kapacity ve fázi poslechu a analýzy nebo ve fázi produkce. Přestože chybné,

neidiomatické nebo stylově neadekvátní výrazy a konstrukce v projevu nerodilého mluvčího nemusí vždy pro tlumočnicka představovat problém s porozuměním, tím, že se odchyľují od toho, co tlumočnick očekává, je pak pro něj obtížné vybavit si ekvivalentní vyjádření v cílovém jazyce. Autorka upozorňuje, že nekoherentní nebo nepřesné vyjádření mluvčího narušuje tlumočnickův proces porozumění, a tím pádem i rozhodovací proces, který má vést k nalezení vhodné formulace. Dochází tak k tomu, že tlumočnick přejde od tlumočení založeného na významu k tlumočení založenému na jednotlivých slovech (ibid., 205).

Podobný pohled mají i van Dijk a Kintsch, kteří se věnují principu kódování a dekodování. Ti říkají, že abychom si mohli ve své paměti vybavit nějakou položku, musí podnět, na základě něhož ji máme vyvolat, alespoň částečně odpovídat našemu kódování, jinak nevznikne potřebná vazba (van Dijk and Kintsch 1983: 334). Pokud tedy projev nerodilého mluvčího neodpovídá způsobu vyjadřování, které má tlumočnick zažité, nedojde k automatickému přiřazení cílové položky k položce výchozí.

Na zautomatizované konstrukce se přitom klade důraz i při výuce tlumočení, aby tlumočnicki pohotově zvládali obvyklé a často užívané fráze. Jak zdůrazňuje například Seidlhoferová (Seidlhofer 2009: 197), díky prefabrikovaným výrazům si paměť odpočine a zpracovávání informací je snazší, protože se snižují nároky na analýzu. Podobně jako výše citovaná Tavianová (Taviano 2016), i Albl-Mikasová v závěru své studie upozorňuje na to, že tlumočnicki, kteří mají angličtinu jako jazyk B (tedy aktivní cizí jazyk, který tlumočnick ovládá natolik, že může tlumočit nejen z něj, ale i do něj), vkládají velké úsilí do toho, aby získali zásobu idiomů, kolokací a konvenčních frází ve standardní angličtině; při tlumočení projevů nerodilých mluvčí ale zjistí, že množina výrazů, konstrukcí a frází, které se naučili, neodpovídá množině, s níž operují nerodilí mluvčí angličtiny, takže jim jejich znalost nepomáhá v aktivizaci položek v paměti. Tento problém se nevztahuje jen na studenty tlumočení, ale i na profesionální tlumočnicki, a má zásadní dopad na tlumočnické procesy, jako je anticipace a segmentace (Albl-Mikasa 2013: 207). Tyto závěry Albl-Mikasová považuje za vysvětlení toho, proč si v její studii z roku 2010 tlumočnicki stěžovali na to, že tlumočení nerodilých mluvčí je stojí větší úsilí (ibid.). Podle názoru autorky by proto mohlo být užitečné zaměřit se na definování zvláštních strategií pro tlumočení nerodilých mluvčí a směřování výuky tlumočení (ibid., 208).

Po přehledu studií v oblasti ELF se nyní zaměříme přímo na oblast soudního tlumočení. Podívejme se na to, zda je možné poznatky studií zabývajících se *lingua franca* v konferenčním tlumočení vztáhnout i na tlumočení soudní.

3. Soudní tlumočení

Předchozí část se věnovala tlumočení pro nerodilé mluvčí, avšak ne přímo v kontextu soudního tlumočení. Dostupná literatura zaměřená na nerodilé mluvčí se totiž zatím věnuje především konferenčnímu tlumočení, což můžeme přičítat jednak tomu, že zájem o oblast tlumočení prostřednictvím *lingua franca* narůstá teprve v posledních letech, a tak se zatím nepodařilo pokrýt všechny typy tlumočení, a jednak tomu, že kvůli etice a požadavkům na utajení může být získávání autentických dat z oboru soudního tlumočení ještě problematičtější, než jak tomu je právě u tlumočení konferenčního, na což upozorňuje i Silvia Kalinová (Kalina 2005: 34). V této kapitole si klademe za cíl zjistit, zda se dají výsledky výzkumu konferenčního tlumočení pro nerodilé mluvčí aplikovat na obecné teorie soudního tlumočení a zda je možné mezi nimi najít nějaký průnik.

3.1 Pojem soudního tlumočení

Pöchhacker (2004: 14) poukazuje na skutečnost, že to, co v sobě pojem soudní tlumočení zahrnuje, se v právních úpravách jednotlivých států liší, takže může jít v různých případech o různé aktivity, a to dokonce i včetně překladu (to je ostatně i případ České republiky, v jejímž zákoně termín „tlumočník“ odkazuje na osobu jmenovanou předsedou krajského soudu a zapsanou v seznamu tlumočnicků, aniž by se však rozlišovalo, zda v praxi skutečně tlumočí, nebo pouze vyhotovuje překlady; o reformu tohoto systému a oddělení překladu a tlumočení se dlouhodobě snaží Komora soudních tlumočnicků). Proto lze rozlišovat „*legal interpreting*“ – tlumočení v právním kontextu, „*judicial interpreting*“ – tlumočení pro některý z článků justice, či „*courtroom interpreting*“ – tlumočení odehrávající se v soudní síni (ibid.). Abychom blíže vymezili pojem „soudní tlumočení“ pro účely této práce, je potřeba říci, že pokud není v konkrétním případě uvedeno jinak, vztahujeme jej na tlumočení v jakémkoli ze stádií trestního řízení.

3.2 Analýza teorií soudního tlumočení

3.2.1 Role tlumočnicka podle Sandry Haleové

Jednou z hlavních průkopnic výzkumu v oblasti soudního tlumočení je profesorka Sandra Haleová z Austrálie, o níž už byla řeč v předchozí kapitole ve vztahu k pojmu „*liaison interpreting*“. Haleová, která má vlastní dlouholeté zkušenosti se soudním tlumočením (Hale 2004: 1) za velmi významnou považuje otázku role soudního tlumočnicka a předkládá na ni tři pohledy (ibid., 8). Prvním z nich je ten, že tlumočnick má napomáhat osobě, pro kterou tlumočí,

aby v řízení uspěla (ibid., 11). To znamená, že tlumočnick převádí všechny informace co nejsrozumitelněji a i výpověď vyslychané osoby tlumočí způsobem, který povede k prospěchu dané osoby. Podle této teorie se role tlumočnicka blíží roli advokáta. Podezřelí či obvinění od tlumočnicka často očekávají, že se bude držet právě takové role (ibid.). Guthrie (1986) v souvislosti s touto problematikou uvádí, že pokud je tlumočnick přesvědčen, že úkolem vyplývajícím z jeho role je pomáhat osobě, která nemluví jazykem řízení, a usnadňovat komunikaci, pak také cítí povinnost jednotlivé promluvy korigovat, aby byly srozumitelnější, koherentnější a relevantnější. Haleová s tímto pojetím role tlumočnicka nesouhlasí a snahy o upřesnění nebo zjednodušení ze strany tlumočnicka vnímá jako zásah do taktiky obhájce (ibid., 13). Tento názor s Haleovou sdílí i Američanka Holly Mikkelsonová (Mikkelson 2000: 49), další z významných představitelk výzkumu v oblasti soudního tlumočení.

Druhý pohled na roli soudního tlumočnicka, který Haleová (ibid., 12) prezentuje, je takový, že tlumočnick je v podstatě stroj, který vše převede doslova, i kdyby měl výsledný text být nekoherentní či nesmyslný. Podle Haleové si často myslí právníci, že by to takto mělo být, protože mají za to, že vyhodnocovat informace dokážou nejlépe sami a vlastní interpretace tlumočnicka, který navíc zpravidla nemá právnické vzdělání, by působila rušivě (ibid.). Autorka však upozorňuje, že tento způsob tlumočení vede k doslovnému tlumočení a opomíjení pragmatické stránky komunikace, což se pojí s nepřesným převodem a používáním negramatických konstrukcí (ibid.). Z textu vyplývá, že by nekoherentnost nebo nesmyslnost produktu tlumočení, které by se řídilo touto metodou, souvisela s absencí analýzy v procesu tlumočení. Zajímavé je, že samotná skutečnost, že je tlumočnickův projev nekoherentní nebo nesmyslný, nemusí být podle Haleové problémem, pakliže se zakládá na tom, že byl nekoherentní či nesmyslný i původní projev ve výchozím jazyce. Takovýto postup by pak spadl do třetí kategorie tlumočnického postupu udávaného rolí tlumočnicka.

Třetí a tedy poslední pohled, který Haleová (ibid.) prezentuje, je takový, že tlumočnick by měl vystupovat jako nestranný účastník komunikace, zachovat záměr řečníka a snažit se tlumočit co nejpřesněji. Tato přesnost má spočívat v tom, že se tlumočnick nebude odchylovat od stylu originálního projevu a bude zachovávat i neobratnosti, chyby a aspekty spadající do mimojazykové složky, jako váhání či pauzy (ibid., 156). Sama Haleová se přiklání k tomuto pojetí tlumočnické role s tím, že úkolem tlumočnicka je pouze odstranit jazykovou bariéru, ale že odpovědnost za efektivitu komunikace má tlumočnick ponechat primárním řečníkům. Je otázka, kde je tedy hranice pragmaticčnosti a „zlatý střed“, který by umožňoval co nejtěsnější

převod a zároveň zachování záměru řečníka i přenechání odpovědnosti za efektivitu komunikace policii či soudu.

Jak Haleová (ibid., 199) podotýká, do role tlumočnicka se promítá i mocenské postavení všech osob zúčastněných v soudním řízení a konstatuje, že mezi státním zástupcem, svědkem a do jisté míry i tlumočnickem dochází k mocenskému soupeření.

3.2.2 Otázka porozumění

Tlumočníci, kteří se zúčastnili výše zmiňovaného dotazníkového šetření Albl-Mikasové (Albl-Mikasa 2010: 132) v drtivé většině uvedli, že svůj projev přizpůsobují konkrétním příjemcům a jejich jazykovým kompetencím. Haleová však upozorňuje na to, že úkolem tlumočnicka není tlumočit tak, aby vyslychanému usnadnil porozumění, a obecně zastává názor, že pokud sdělení nebylo jasné ve výchozím jazyce, nemá být jasné ani v jazyce cílovém (Hale 2004). Stejný názor s Haleovou sdílí i Mikkelsonová (Mikkelson 1998: 22). V případě soudního tlumočení pro nerodilého mluvčího s omezenými vyjadřovacími schopnostmi (případně i s omezeným porozuměním) by však toto přizpůsobování projevu příjemci mohlo znamenat, že se tlumočnick snaží svůj projev zjednodušit například tak, že k odbornějším výrazům doplní i obecnější vysvětlení, čímž se snaží dosáhnout toho, aby daná osoba vůbec pochopila, oč se jedná. Nešlo by pak nutně o situaci, kdy tlumočnick jedná jako advokát vyslychaného, protože záměr dosáhnout co nejlepšího porozumění se nemusí shodovat se záměrem napomáhat obviněnému, aby nebyl odsouzen, a upravovat jeho výpověď s vidinou tohoto cíle.

Autorka také argumentuje tím, že je sice pravda, že obžalovaný často kvůli úrovni vzdělání nebo skutečnosti, že prostředí soudní síně mu není známé, nemá možnost vyjadřovat se tak, jak by bylo k jeho největšímu prospěchu, ale že témuž omezení čelí zcela obdobně i rodilí mluvčí se srovnatelným vzděláním nebo povědomím o fungování soudních záležitostí, a tak je proti etickému kodexu tlumočnicka, aby vyslychanému radil (ibid., 11–12). Haleová ale bohužel nespécifikuje, co přesně „radit vyslychanému“ znamená, nebo jestli se dá například hovořit o určité škále akceptovatelnosti poznámek či doplnění ze strany tlumočnicka. V pasáži věnované mocenskému postavení osob zúčastněných v trestním řízení pak Haleová (ibid., 198) zmiňuje, že:

„Tlumočnick má být tichým a pasivním účastníkem. To znamená, že tlumočí z jednoho jazyka do druhého pouze to, co řeknou ostatní aktivní účastníci řízení. V praxi to tak ale není vždy. Tlumočnicki někdy pokládají otázky, místo aby je tlumočili, komentují otázky a odpovědi, doplňují informace, přerušují projev řečníka, aby požádali o upřesnění, ohrazují se, že nemohou dělat svou práci nebo vznášejí i méně opodstatněné připomínky, lehce pozměňují otázky a odpovědi a někdy jim advokát nebo soud sám svěří kontrolu nad určitými záležitostmi.“

Autorka sice konstatuje, že taková bývá praxe, za výše citovanou pasáž však nepřipojuje žádný vlastní hodnotící komentář. V textu také zůstává opomíjeno množství faktorů, které do komunikace mohou vstupovat v důsledku komunikace prostřednictvím nematěřského jazyka a v centru pozornosti není ani otázka možných kulturních specifik. Z práce Haleové je zřejmé, že autorka upřednostňuje koncept přísné neutrality tlumočnicka, zároveň ale pracuje s představou téměř ideálních subjektivních i objektivních podmínek komunikační situace. Pokud si navíc uvědomíme, že do komunikace vstupuje i „lidský faktor“ tlumočnicka (a nejen jeho), dojdeme ke stejnému závěru jako Čeňková (2001: 129), a to že pro tlumočnicka může být zachování neutrálního postoje vůči všem zúčastněným obtížné, ba i nemožné.

Dagmar De Blasio Denčíková (2012: 46) k tomuto tématu dále poznamenává, že:

„[...] v průběhu řízení má každý – soudce, státní zástupce, obhájce, vyslychaný, tlumočnick – jiné potřeby a jiný hodnotový žebříček. Soudce sleduje, aby bylo vše podle litery zákona, a musí vyslychaného poučit citacemi paragrafů, které zná z paměti. Proto většinou mluví rychle. Tlumočnick se snaží nic neopomenout a sdělit to samé srozumitelnou formou vyslychanému, který ale není schopen soustředit se na právníckou mluvu. Vyslychaní mají obvykle problém soustředit se na „právníčtinu“ i v případě, když soudce mluví jejich matěřským jazykem, natož když jsou jim texty zákonů tlumočeny. Vyslychaný, zvláště když se jedná o poškozeného, cítí potřebu vyprávět, co se mu stalo, včetně mnoha podrobností, které pro soudce mnohdy nejsou důležité. Obhájce se výslech snaží nasměřovat tak, aby odpovědi svědka podpořily jeho obhajovací strategii. Státní zástupce se snaží prakticky o totéž, ale za účelem prokázání viny obviněného, a obviněný chce zase od svědka odpovědi, které by ho vyvinily. Od dobrého tlumočnicka se očekává, že VŠECHNY tyto potřeby sdělí a převede oběma směry. To znamená, že nepřetlumočí pouze slova, ale i tón hlasu, včetně snahy mluvčího sdělit něco navíc neverbální formou. A tyto potřeby je nutno navzájem sladit.“

Vidíme tedy, že vztahy v rámci komunikační situace jsou dynamické a že je obtížné pevně stanovit, jaké mají být požadavky na tlumočnicka, protože soudci, státní zástupci, advokáti i vyslychaní přistupují ke komunikaci odlišně a přiřkládají důležitost různým věcem.

Za zmínku také stojí skutečnost, že podle Haleové (Hale 2004: 7) jsou otázky při výslechu často pokládány tak, aby vyslychaného usvědčily, zmátly nebo obelstily, spíše než aby se jejich prostřednictvím podařilo získat informace. Řeč je zde o křížovém výslechu, v němž jsou sugestivní (návodné) a kapciózní (klamavé) otázky v zemích anglosaského práva povoleny. Český trestní řád ale používání takovýchto otázek ve výslechu bez výjimky zakazuje. Pokud se tedy ve výslechu sugestivní či kapciózní otázka objeví, není sice v kompetencích tlumočnicka, aby vhodnost otázky posuzoval, může ale očekávat, že advokát vyslychaného proti otázce zasáhne. Pokud navíc tlumočnick přetlumočí dotaz, který má vyslychaného zmást, zjednodušujícím a zpřehledňujícím způsobem, v podstatě se tím vrátí průběh výslechu do mantinelů zákona. Je tedy otázkou, zda takový postup lze skutečně vnímat jako narušení

výslechu. Sama autorka (ibid., 204) navíc uznává, že tlumočnické nemusí vždy řečníkovi rozumět a musí jej pak přerušit a požádat o zopakování informace, ačkoli takový postup může pokazit strategii procesní strany, které může jít o rychlost interakce, spontaneitu nebo vágnost. To, že taková situace může nastat, je zkrátka riziko tlumočení. Odbornice na forenzní lingvistiku Berk-Selingsonová (Berk-Selingson 1990: 119) navíc upozorňuje, že tlumočníci mají podvědomou tendenci převádět fragmentovaný projev jako plynulejší vyprávění.

Porušení neutrality a napomáhání osobě, proti níž je vedeno trestní řízení, můžeme jednoznačně označit jako porušení tlumočnické etiky. Je ale důležité zdůraznit, že situace, kdy pro účastníka trestního řízení cizí národnosti není možné zajistit tlumočnicka, jehož pracovním jazykem je přímo mateřština daného účastníka, je už sama o sobě do určité míry kompromisem. Jednotlivé aspekty komunikace pak mohou v této kompromisní situaci fungovat jinak, než jak jsme zvyklí z tlumočené komunikace vedené pouze mezi rodilými mluvčími. Z publikace *The Discourse of Court Interpreting* je patrné, že Haleová v podstatě nebere v úvahu možnost, že by osoby, pro něž byl v rámci soudního řízení zajištěn tlumočnicka, nemusely prostřednictvím daného tlumočnicka komunikovat pouze ve své mateřštině. Je pravda, že jestliže v kontextu České republiky je tlumočení do „nemateřštiny“ (tj. do jiného jazyka než mateřštiny; ačkoli nejde o zaužívaný termín, budeme tento pojem z důvodu jeho stručnosti v práci nadále používat) v trestním řízení ojedinělé, pak v anglofonním světě, k němuž autorka patří, jsou tyto případy jistě ještě vzácnější. Už vzhledem k velikosti české populace a geografické poloze České republiky není ani zdaleka možné zajistit tlumočení v kombinaci s češtinou pro všechny jazyky světa. Kombinace s angličtinou, která je navíc *lingua franca* 21. století, vytváří možností daleko více. Přesto je škoda, že Haleová případy soudního tlumočení prostřednictvím „nemateřštiny“ vyslychaného ve své jinak poměrně komplexní práci opomíjí.

Haleová přiznává, že ačkoli se často mluví o nutnosti zajistit, aby se svědek či obviněný, pro něž je tlumočeno, díky tlumočení dostal do stejné pozice, v jaké by byl rodilý mluvčí, je dosažení tohoto cíle nemožné už proto, že při tlumočené komunikaci nejde o dyadickou ale triadickou interakci (Hale 2004: 10), takže jde o srovnávání nesrovnatelného.

3.2.3 Převádění suprasegmentálních prostředků a formulačních nedostatků

Haleová (Hale 2004) prosazuje neutrální postoj tlumočnicka, který podle ní spočívá i v převedení všech aspektů projevu řečníka, včetně chyb a váhání. S odkazem na různé studie autorka zmiňuje, že na základě těchto prvků se utváří dojem o charakteru člověka (ibid., 104), což může být v oboru soudního tlumočení důležité. Toto pojetí tlumočnického postupu je ale

poněkud sporné, a to i v rámci případů tlumočených do mateřštiny vyslychaného. Převádění hezitačních zvuků, nestandardní intonace, reformulací, opakovaných výrazů, slovních vycpávek či gramaticky a syntakticky nesprávných konstrukcí může vzbudit u ostatních účastníků komunikace dojem, že nějaký problém nastal u samotného tlumočnicka. Cecilia Wadensjö (1998: 19) v této souvislosti zmiňuje, že pokud dojde k nedorozumění nebo vyřčení nesmyslné či nejasné výpovědi, mnoho lidí bude z této situace primárně vinit tlumočnicka a nebudou ji přičítat sami sobě nebo druhé straně komunikace. Pokud bychom si navíc takový postup převodu představili dotažený do krajnosti, mohli bychom spíše než o tlumočení hovořit o určité kombinaci herectví a tlumočení.

Je také zajímavé, že Haleová (Hale 2002: 93) odkazuje na studii, která analyzovala, jakým dojmem působili Filipínané svědčící v angličtině před americkými soudy. Analýza ukázala, že tito nerodilí mluvčí angličtiny měli obtíže s vyjadřováním v patřičné stylové rovině, a proto nepůsobili dobrým dojmem (ibid.). Pokud by ti samí Filipínané vypovídali v angličtině před českým soudem, na základě doporučení Haleové by tedy měl tlumočnick převést neobratnosti na stylové rovině a zachovat stejně špatný dojem, kterým tito nerodilí mluvčí působí ve své „nemateřštině“. Haleová nespecifikuje, zda je možné pohybovat se na nějaké škále nebo jestli se dá například při převádění výrazové složky hovořit o nějakých hranicích. Obecným pravidlem při výuce tlumočení je přitom být vždy po stránce expresivity či jiných prvků specifických pro projev konkrétního autora mírně neutrálnější než řečník. Pokud nebude například v etickém kodexu soudních tlumočnicků stanoveno něco jiného, můžeme očekávat, že tak budou tlumočnick postupovat i při tlumočení u soudu nebo na policii.

Haleová (Hale 2004: 126) konstatuje, že neobratnosti a chyby se objevují i v projevu rodilých mluvčí, což může souviset mimo jiné s úrovní dosaženého vzdělání. Autorka navrhuje, aby tlumočnick tyto chyby v cílovém jazyce kompenzoval – jako příklad uvádí substituci nadbytečného používání předložky *de* ve španělštině ukazovacím zájmenem *them* v angličtině (ibid.). Sama Haleová uznává, že tento postup může být náročný a v krátké výpovědi se ani nemusí naskytnout podobná příležitost (ibid.). Srovnatelná omezení se vztahují i na převádění hezitací (ibid., 104). Oprostíme-li se od toho, zda je takovýto postup reálně proveditelný v průběhu celého tlumočení a napříč všemi jazykovými kombinacemi, zůstává otázkou, jestli by tuto strategii identifikoval a pochopil i soud nebo policejní orgán, jakožto příjemce tlumočení. Pokud ne, jakým způsobem a v jaké fázi řízení by to měl tlumočnick vysvětlit? A jak by měl postupovat, kdyby ho soud nebo policie vyzvali, aby od tohoto postupu upustil? Na tyto otázky Haleová odpověď nenabízí.

Nelze opomenout ani skutečnost, že i sami tlumočníci do projevu vnášejí vlastní chyby, čehož si je vědoma i sama Haleová (ibid., 126). Gile (2009/1995: 157) upozorňuje na to, že „chyby a vynechávky se nevyskytují jen v tlumočnických cvičeních studentů, ale i v projevu ostřílených profesionálů“. Gile (ibid.) tuto skutečnost dokládá výsledky svého experimentu, v rámci něhož se ukázalo, že zkušený tlumočník se skvělou reputací je schopný při simultánním tlumočení pomalého neoborného projevu o délce 70 sekund převést 10 segmentů nesprávně či nešikovně. Vysvětlení tohoto jevu můžeme opět hledat v Gilově modelu úsilí a faktoru tlumočnickovy kapacity. Haleová (Hale 2004: 130–136) pro směr tlumočení do angličtiny definuje osm kategorií chyb, jichž se tlumočníci dopouštějí: užití slovesného času, syntax, slovní spojení, slovní spojení se slovesy, dvojí podmět, shoda podmětu s přísudkem a určitý člen. Ke každé z kategorií uvádí řadu příkladů. Haleová tedy uznává, že v projevu tlumočnicků se může vyskytovat relativně vysoký výskyt chyb různého druhu. Je proto překvapivé, že má za to, že se tlumočníci mohou soustředit na děláni „kompenzačních chyb“, aniž by byli schopni nechybovat na jiných místech nezáměrně.

Jestliže budeme vycházet ze situace, kdy je účastníkem trestního řízení nerodilý mluvčí, musíme brát v potaz fakt, že tento mluvčí musí na porozumění i na produkci vlastního projevu vynakládat větší úsilí. To, do jaké míry je toto úsilí vyšší než úsilí potřebné na komunikaci prostřednictvím mateřského jazyka, je samozřejmě zcela individuální. Můžeme si však nejspíš dovolit obecně tvrdit, že ačkoliv má průměrně vzdělaný člověk takovou znalost cizího jazyka, která mu umožňuje úspěšné dorozumívání, nemůže být řeč o komunikaci na úrovni srovnatelné s komunikací prostřednictvím mateřštiny. Mezery ve znalostech jazyka nebo i samotné zvýšené úsilí věnované porozumění a produkci mohou vést k chybám, ať už v rovině syntaktické, lexikální nebo fonetické. Nezdá se pravděpodobné, že by tlumočnickův záměrný převod těchto chyb mohl být pro komunikační situaci přínosný (pokud by byl vůbec převoditelný do cílového jazyka), a to především s ohledem na to, že chyby v projevu nerodilého mluvčího se nevyskytly s žádným záměrem a těžko jim lze například přiřítat nějaký skrytý význam či informaci hodnotnou pro orgány činné v trestním řízení. Všeobecně se také má za to, že pokud řečník svůj projev formuluje neobratně a vyjadřuje se redundantně, tlumočník by měl tyto nedostatky v tlumočení eliminovat a být také časově úspornější (hovoří se o 2/3 nebo 3/4 délky původního projevu). Tato poučka nepředstavuje žádné dogma, tím spíše v kontextu soudního tlumočení. Bylo by ale logické, kdyby pravidlem soudního tlumočení bylo převádět formulační i jiné nedostatky jen náznakem (a jen tam, kde to struktura cílového jazyka umožňuje). Takové pravidlo však není nikde definováno, a tak můžeme spíše očekávat, že tlumočníci školení

standardním způsobem se budou svého obvyklého způsobu tlumočení držet i při tlumočení u soudu.

3.2.4 Vnější faktory

Do tlumočené komunikace v trestním řízení významně zasahují i faktory, které se pojí s ostatními zúčastněnými v trestním řízení a které tlumočnick v podstatě nemá možnost ovlivnit. Mezi tyto faktory patří zkušenost policistů, soudců či jiných osob zúčastněných na trestním řízení, ochota spolupracovat s tlumočnickem, ale i individuální lidský faktor. Někdy je tlumočnick jednoduše vnímán jako cizí prvek v řízení, a jak si všímá i Haleová (Hale 2004: 237), stává se, že soudce od tlumočnicka vyžaduje pouze sumarizaci promluv.

Roli hrají i zákonné lhůty. František Novotný (2012; audionahrávka) z Katedry kriminalistiky Policejní akademie ČR během diskuze v rámci kulatého stolu projektu ImPLI (Improving Police and Legal Interpreting) poukázal na to, že: „U policie jako takové je problém v tom, že tlumočnicki jsou často přibírání až na poslední chvíli, což znamená, že nemají čas se na výslech žádným stylem připravit. Nedostanou otázky, které má zpracovány vyslychající, a nemohou se seznámit se spisem.“ Dodal, že domluvou s tlumočnickem se před výslechem dá leccos vyřešit, avšak „často policejní orgán musí během 48 hodin provést spoustu vyšetřovacích úkonů“, takže „příprava z časových důvodů není možná“ (ibid.).

Během kulatého stolu (ibid.) zazněla z úst několika účastníků i zmínka o vysoké fluktuaci v českých policejních sborech, která vede k tomu, že řada vyšetřovatelů není na práci s tlumočnickem zvyklá a nedochází ke kumulaci zkušeností.

Tehdejší prezidentka Unie státních zástupců a dnešní vrchní státní zástupkyně Lenka Bradáčová (ibid.) jakožto další z hostů kulatého stolu ImPLI poukázala na formalismus českého trestního řízení. Uvedla to na příkladu postupu poučení svědka, spočívajícího v přečtení několika stran nesrozumitelného textu, které musí svědek na závěr podepsat jako stvrzení, že všemu rozuměl. Trestní řád policii k takovému postupu zavazuje. Bradáčová (ibid.) však vyjádřila názor, že například pro člověka s nízkým intelektem by měla mít policie možnost obsah poučení v co největší možné míře vyložit a zjednodušit. Tlumočnick by pak už jen tlumočil tento výklad a odpadly by spory o to, zda je legitimní, aby nějak sám zasahoval vysvětlováním či zjednodušováním: „Poučení by měl vést policista a měl by ho vést ve stylu inteligence toho, s kým mluví, tak, aby mu ten člověk rozuměl. (...) Formální poučení ve stylu ‚Tady mi to podepište a máme to hotovo,‘ není podle mého názoru kvalitní poučení.“ Toto můžeme zajisté vztáhnout nejen na osoby s nízkým intelektem, ale i na osoby, které vypovídají v jiném než

mateřském jazyce, s čímž se také mohou pojít určitá omezení. Bradáčová (ibid.) zmínila, že některé západní státy na rozdíl od České republiky už došly k tomu, že účinné je mluvit srozumitelným jazykem přizpůsobeným tomu, kdo je adresátem informace, nikoli právním jazykem: „Až k tomu dojdeme i my, tlumočnický úkon bude mít úplně jiný výsledek. Lidé nám nerozumí ani v češtině, natož když to jsou cizinci.“

Podstatná je i ekonomická stránka věci. Novotný (ibid.) zmínil, že je na zvážení, zda by nebylo nejlepší, kdyby tlumočnick seděl mimo místnost, kde probíhá výslech, a tlumočil simultánně. Vyslychající by pak mohl sledovat i jazyk těla vyslychaného v reálném čase a reagovat bez prodlevy. I v rámci kulatého stolu ImPLI byla však tato myšlenka nadnesena jen jako čistě hypotetické řešení, nikoli jako něco, co by bylo možné v dohledné době uvést do praxe. Při policejním výslechu nebývá s výjimkou zvláště specifických případů a případů s nezletilými běžně využíváno ani nahrávací zařízení. Zajištění tlumočnické techniky pro všechny policejní služebny, v nichž probíhají výslechy, by bezpochyby představovalo obrovskou finanční zátěž. Na druhou stranu by bylo možné ušetřit prostředky na zajištění tlumočnicka v případech, kdy osoba cizího původu mluví velmi dobře česky nebo má dokonce české občanství. Roman Hujer (ibid.) jakožto další účastník kulatého stolu podotknul, že bývá k některým případům přibírán jen jako zákonem garantovaná pojistka, ale ve výsledku se vše odehrává v češtině a on je pouze fyzicky přítomen.

Jak vidíme, aspektů z oboru soudního tlumočení, kterými se zabývají nejen odborníci z řad teoretiků tlumočení, je celá řada a lze je zkoumat z různých úhlů pohledu. Můžeme si všimnout, že ne vždy si autoři uvědomují, že tlumočená komunikace může probíhat i prostřednictvím jazyka, který funguje jako *lingua franca*. Je proto dobré zamyslet se u jednotlivých bodů nad tím, jaký může mít tato situace na celou komunikační situaci dopad. Tímto přehledem uzavíráme teoretickou část práce, o zmiňovaná východiska však budeme dále opírat i v navazující části empirické.

4. Empirický výzkum

V následující části práce popíšeme realizovaný výzkum, vyhodnotíme jeho výsledky a shrneme závěry.

4.1 Příprava výzkumu

4.1.1 Východiska a metodologie

Na základě poznatků získaných v rámci teoretické části práce jsme se rozhodli realizovat empirický výzkum týkající se soudního tlumočení v trestním řízení pro nerodilé mluvčí v ČR. Cílem bylo především ověřit, zda je možné vztáhnout výše popsané závěry Michaely Albl-Mikasové (Albl-Mikasa 2013), provedené v kontextu konferenčního tlumočení, i na kontext soudního tlumočení. Většina tlumočnicků, kteří se účastnili výzkumu Albl-Mikasové (ibid.), uvedla, že preferují tlumočení projevů rodilých mluvčí, s tím, že u projevů nerodilých mluvčí dochází na několika úrovních k odchylkám od normy, a tak je jejich tlumočení náročnější. Tlumočníci také uvedli, že při tlumočení pro nerodilé mluvčí svůj projev zjednodušují a volí jiné tlumočnické strategie. Řada tlumočnicků nad rámec stanovených otázek zmínila také problematiku kulturního a sociálního faktoru.

Postoj soudních tlumočnicků jsme se rozhodli zkoumat nikoli izolovaně, ale v konfrontaci s postoji a názory soudců, státních zástupců, advokátů a policistů, jakožto hlavních postav v trestním řízení. Jak upozorňují například Denčíková (2012) a Haleová (Hale 2004), jež jsme citovali už v teoretické části, jednotlivé strany řízení vnímají rozdílně roli tlumočnicka a mají od něj také odlišná očekávání. Chtěli jsme proto otestovat, zda se tato skutečnost potvrdí a odrazí i na výsledcích výzkumu v oblasti tlumočení pro nerodilé mluvčí.

Pracovní hypotéza, k níž jsme dospěli na základě citovaných teoretických prací a především na základě výsledků studie Albl-Mikasové (ibid.), je následující: V trestním řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí volí tlumočníci jiné strategie, než jaké by volili při tlumočení pro rodilé mluvčí. Orgány činné v trestním řízení a advokáti v trestním řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí volí stejné strategie, jaké by volili v případě tlumočení pro rodilé mluvčí.

Hlavní výzkumné otázky, které jsme si položili, jsou: Jaké rozdíly vidí tlumočníci / soudci / státní zástupci / advokáti / policisté v tlumočení pro rodilé a pro nerodilé mluvčí? Jakým způsobem těmto rozdílům uzpůsobují své vystupování v trestním řízení?

Tlumočnický (soudní tlumočnický) pro účely výzkumu definujeme jako osoby jmenované k výkonu soudního tlumočení a zapsané v seznamu tlumočnicků, které mají zkušenost

s tlumočením v trestním řízení pro nerodilé mluvčí. Trestním řízením myslíme jakoukoli z fází českého trestního řízení od přípravného stádia vyšetřování po hlavní líčení.

Náš výzkum se zaměřuje na testování hypotéz; sběr dat následuje až po formulaci vztahů a data je možné kvantifikovat. V souladu s definicí Reichela (Reichel 2009: 41) jde tak o kvantitativní přístup. Pro sběr dat jsme zvolili dvě výzkumné techniky – dotazníky a polostrukturované rozhovory. Výhodou dotazníku je větší návratnost, časová nenáročnost, přehlednost a zpracovatelnost údajů. Polostrukturované rozhovory, tedy rozhovory s připraveným souborem otázek, jejichž pořadí však nemusí být pevně dodrženo, případně je možné pokládat doplňující dotazy, zase umožňují získat větší množství údajů, a to i včetně informací, s nimiž se na začátku nepočítalo. Kombinace technik poskytuje kvalitnější materiál pro následnou analýzu a stejné výsledky z obou technik mohou navíc potvrdit správnost výstupu.

4.1.2 Podoba rozhovorů a dotazníků

Při tvorbě dotazníků a otázek pro polostrukturovaný rozhovor jsme vycházeli z doporučení několika sociologických příruček (Disman 1993, Gillham 2000, Gillham 2008, Gorden 2002, Reichel 2009). Snažili jsme se o srozumitelnou a nesugestivní formulaci otázek a o to, aby byl sled otázek logický a postupovalo se od obecnějších otázek k otázkám konkrétnějším. Rozhovor byl koncipován na přibližně 20 minut, což odpovídalo ve většině případů i ve skutečnosti. Podle Kapra a Šafáře (1969: 60) je právě 20 minut optimální hranicí pro dotazování. Pouze rozhovor s jedním tlumočnicků (T6) se svým trváním významně vymyká průměru. Tento tlumočnick nesouhlasil s rozdělením řečníků na rodilé a nerodilé mluvčí a podrobně popisoval situaci v ruskojazyčných oblastech. Vývoj rozhovoru se tedy podstatně liší od ostatních rozhovorů z kategorie tlumočnicků. Mnoho údajů je přesto pro náš výzkum relevantních, a proto jsme se i tento rozhovor rozhodli do výzkumu zařadit.

Dotazník byl vytvořen tak, aby jeho vyplnění zabralo maximálně pět minut. Předpokládaná doba trvání rozhovoru i vyplňování dotazníku byla vždy respondentům předem sdělena. Konečnou podobu všech pěti variant dotazníků a rozhovorů jsme také konzultovali se socioložkou Mgr. Danielou Dokulilovou. Na její doporučení jsme ještě upravili formulaci některých otázek tak, aby bylo jejich znění pro respondenty co nejsrozumitelnější.

Otázky byly pro všechny profese obdobné, pouze se vždy zaměřovaly na úhel pohledu tlumočnicka, soudce, státního zástupce, advokáta či policisty. Zajímalo nás, zda dotazovaný vidí rozdíl mezi trestním řízením, v rámci nějž se tlumočí pro nerodilého mluvčího oproti řízení, v rámci nějž se tlumočí pro rodilého mluvčího. Podobně jako Albl-Mikasová (Albl-Mikasa

2013) jsme se také ptali na osobní preferenci mezi těmito dvěma možnostmi. Tlumočnicků jsme se ptali, zda považují za důležité předem vědět, zda půjde o tlumočení pro rodilého nebo nerodilého mluvčího. Státních zástupců, policistů a soudců, kteří sami tlumočnický přibírají, jsme se také ptali, jestli považují za důležité o tom tlumočnicka předem informovat. Advokátů, kteří sami tlumočnicka nezajišťují a reprezentují zájem klienta, jsme se ptali, zda považují za důležité, aby sami byli informováni o tom, že bude probíhat tlumočení do „nemateřštiny“. Další otázka směřovala k tomu, zda respondent považuje tlumočenou komunikaci s nerodilým mluvčím za ztíženou. Ptali jsme se také, zda tlumočení pro nerodilé mluvčí či vedení trestního řízení, v rámci něž toto tlumočení probíhá, vyžaduje větší úsilí, jinou přípravu či jiný postup (strategie). Následující otázka se týkala toho, zda mívají osoby komunikující v trestním řízení prostřednictvím tlumočnicka omezené vyjadřovací schopnosti. V podstatě centrální otázkou bylo, zda se mohou tlumočníci odchýlit od obecných zásad soudního tlumočení, aby napomohli úspěšnému zprostředkování komunikace. Poslední z postojových otázek zjišťovala, zda bývá komunikace s nerodilým mluvčím ztížena i z důvodu kulturních rozdílů, čímž jsme navázali na vedlejší výstup studie Albl-Mikasové (ibid.). Po položení těchto otázek jsme se zeptali respondentů, zda chtějí sami ještě něco k tématu doplnit. V případě, že nechtěli (tak tomu bylo u většiny), jsme tuto otázku v přepisu nezaznamenávali. Někteří respondenti si vzpomněli na nějakou doplňující informaci v jiné fázi (např. T5), a pak jejich dodatečný komentář samozřejmě součástí přepisu je. V závěru byla respondentům (s výjimkou tlumočnicků) položena otázka na to, jakým způsobem se naučili pracovat s tlumočnický. Tlumočníci namísto toho byli dotázáni na dosažené vzdělání v oboru a jazykovou kombinaci. Poslední otázka se týkala délky praxe, kterou ale někteří dotazovaní uvedli ve svých odpovědích už v rámci jiných otázek. V uspořádání jsme tedy vycházeli z doporučení Reichela (2009: 106–107) a otázky „relativně lehčí a méně důležité“ (Reichel 2009: 107) jsme zařadili na úplný závěr, kdy už jsou respondenti méně soustředění.

Přesné znění otázek dotazníků spolu s výsledky zpracovanými v podobě koláčových grafů a základní znění otázek polostrukturovaných rozhovorů je k dispozici v příloze této práce. Před začátkem analýzy jsme provedli přepis záznamů všech rozhovorů. Přepisy jsme pak seřadili podle profesí a v rámci nich za sebou chronologicky podle data pořízení záznamu rozhovoru. Přepisy obsahují kompletní záznam rozhovoru, vynechány jsou pouze pasáže, které nejsou pro téma relevantní. Vynechávky jsou pak označeny takto: (...). Jména osob, které respondenti zmiňovali, jsme zaměnili za „X“ a kromě Prahy zde nebudeme zmiňovat ani konkrétní města, v nichž dotazovaní působí. Pro zachování nejvyšší možné anonymizace jsou kompletní přepisy spolu s nahrávkami uloženy v archivu diplomantky a jsou k dispozici na vyžádání. Pro označení

všech respondentů jsme použili název jejich profese v mužském tvaru, protože pohlaví pro náš výzkum není důležitým faktorem – jednotliví respondenti jsou označeni jako Tlumočník č. 1, Tlumočník č. 2, Tlumočník č. 3 atd. Při analýze budeme pro označení respondentů rozhovorů používat označení zkratkami sestavenými z iniciál názvů jejich profesí a pořadí v posloupnosti rozhovorů, tzn. Soudce č. 1 = S1, Státní zástupce č. 1 = SZ1, Advokát č. 1 = A1, Policista č. 1 = P1, Tlumočník č. 1 = T1 apod.

Většina otázek v dotazníku byla koncipována jako uzavřené otázky. Pouze tři otázky (dvě v případě tlumočnicků a jedna v případě ostatních profesí) byly polouzavřené. Šlo o otázky týkající se vzdělání v oboru, pracovních jazyků a způsobu, jakým se respondent naučil pracovat s tlumočnickem. Vedle sedmi variant vzdělání a dvanácti vypsáných jazyků tak mohli tlumočníci zvolit i možnost „Jiné“ a vypsát vlastní odpověď. Stejně tak soudci, státní zástupci, advokáti a policisté mohli volit ze tří možností, jak se naučili pracovat s tlumočnickem, ale mohli i zvolit variantu „Jiné“ a svou volbu upřesnit popisem. U všech těchto zmíněných otázek bylo také možné zvolit více než jednu odpověď. U všech ostatních otázek (formulovaných jako tvrzení, na něž respondent reaguje) jsme k volbě odpovědi využili Likertovu škálu, která je vhodná ke zkoumání postoje respondentů. Respondenti mohli odpovídat zaškrtnutím varianty „zcela souhlasím“, „spíše souhlasím“, „spíše nesouhlasím“ nebo „zcela nesouhlasím“. Střední neutrální hodnotu jsme se v souladu s běžnou praxí rozhodli do výběru nezařadit, protože dotazovaní mají obecně tendenci volit středovou odpověď a varianta „asi tak napůl“ umožňuje respondentům nezaujmout žádné stanovisko a de facto se odpovědi vyhnout (Reichel 2009: 108).

Tlumočnicků jsme se ptali na vzdělání v oboru, abychom mohli sledovat, zda existuje nějaký vztah mezi typem jejich kvalifikace a postoji. Ostatních profesí jsme se na vzdělání neptali, protože pro výkon činnosti soudců, státních zástupců je samozřejmostí absolvování právnické fakulty, u policistů pak minimálně středoškolské vzdělání, které může mít různou podobu. Zvažovali jsme, že bychom se zástupců těchto 4 profesí ptali na to, zda absolvovali i nějaké studium jazyků nebo jak hodnotí svou jazykovou znalost. Otázku tohoto typu jsme se ale nakonec rozhodli nepokládat, protože její zodpovězení by bylo subjektivní a těžko bychom na základě těchto výsledků mohli dojít k nějakým závěrům.

Před zahájením rozhovoru jsme vždy respondenta uvedli do kontextu a ujistili jsme jej o anonymizaci dat. Uvedli jsme, že rozhovor bude proveden a zpracován pro účely diplomové práce, a zdůraznili jsme, že všechny otázky se týkají trestního řízení s tím, že rodilého mluvčího pro své účely definujeme jako toho, kdo v řízení vystupuje ve své mateřštině, zatímco nerodilý

mluvčí je ten, kdo vypovídá v jazyce jiném, než je jeho mateřština. Poprosili jsme také o souhlas s nahráváním rozhovoru, aby mohl být následně přepsán a jeho úseky mohly být zveřejněny v diplomové práci. Tento souhlas jsme obdrželi ve všech případech, kromě jedné výjimky, o níž se ještě zmíníme.

Všechny dotazníky byly uvedeny následujícím textem:

„Tento dotazník je zcela anonymní. Výsledky budou použity pro účely diplomové práce s názvem Soudní tlumočení v trestním řízení pro nerodilé mluvčí.

Otázky 1–9 se týkají soudního tlumočení v trestním řízení. Nerodilým mluvčím se myslí osoba, proti níž je vedeno trestní řízení, případně v trestním řízení vystupuje jako svědek či poškozený, a která komunikuje prostřednictvím tlumočnicka v jiném než mateřském jazyce. Rodilým mluvčím se myslí osoba, proti níž je vedeno trestní řízení, případně v trestním řízení vystupuje jako svědek či poškozený, a která komunikuje prostřednictvím tlumočnicka ve svém mateřském jazyce.“

Dotazník jsme vytvořili v podobě takzvaného Google formuláře. Jeho výhodou je zaručená anonymita, přehlednost, dostatečná velikost písma, možnost zvolit atraktivní barevné pozadí, zobrazení všech otázek pod sebou, takže má respondent okamžitý přehled o délce dotazníku, a v neposlední řadě také automatické vyhodnocování výsledků a vytváření přehledu výsledků jednotlivých otázek v podobě koláčových grafů. Podoba online dotazníku je v zásadě výhodná pro jeho autora i pro respondenty, protože umožňuje velmi snadné rozesílání odkazu na dotazník i rychlé vyplnění dotazníku.

V průběhu oslovování respondentů jsme ale zjistili, že z důvodu omezeného přístupu na internet na soudech a na policii nemohou soudci, státní zástupci ani policisté dotazník otevřít a vyplnit na počítačích v práci, což mělo bezesporu negativní dopad na návratnost. Tato skutečnost však není vázána na konkrétní podobu online dotazníku a nemůžeme tak říci, že by šlo o nedostatek Google formuláře. Poté, co jsme se dozvěděli o tomto omezení, jsme vypracovali i tištěnou podobu dotazníků a formu wordového dokumentu. K těmto dvěma formám dotazníku jsme v závěru textu připojili i poděkování respondentovi, což nebylo v Google formuláři možné.

4.1.3 Oslovování respondentů

Ústřední metodou pro výběr respondentů byla metoda sněhové koule, tedy postupné nabalování respondentů, a částečně také výběr úsudkem. Oslovování respondentů probíhalo od února do

června 2016. V souladu s doporučeními Reichela (2009: 100) jsme u všech osob, které se měly stát respondenty rozhovorů, nejprve ověřili, zda vůbec mají zkušenost s tlumočeným trestním řízením pro nerodilé mluvčí. Za mnoho kontaktů vděčíme předsedkyni KST ČR, paní Evě Gorgolové. Na základě jejího doporučení jsme nejprve kontaktovali několik tlumočnicků, kteří pravidelně tlumočí v trestním řízení a mohli by se k dané problematice podrobněji vyjádřit. Postupně jsme tak uskutečnili 8 rozhovorů s tlumočníky, kteří působí v Praze. Jeden z kontaktů jsme dostali na doporučení dříve dotazovaných tlumočnicků a policistů. Dotazníky pro tlumočníky jsme se nejprve pokusili distribuovat oslovením představenstva KST ČR a ústředí Jednoty tlumočnicků a překladatelů. Prosba o vyplnění dotazníku byla také zveřejněna na facebookové stránce KST ČR a ve facebookové skupině Simultánní blekotání, sdružující tlumočníky a překladatele. Na závěr jsme s využitím veřejně přístupných kontaktů na webu KST ČR zaslali email 150 členům Komory (především tlumočnicků z angličtiny) z různých českých měst s prosbou o vyplnění dotazníku. Od některých z nich jsme obdrželi odpověď, že se k nim dotazník dostává opakovaně, a že jej již vyplnili dříve. Někteří z oslovených tlumočnicků k vyplnění dotazníku prostřednictvím emailu připojili i komentář s doplňujícím vysvětlením k některým otázkám, což při analýze dat také zohledníme. Celkově dotazník vyplnilo 61 tlumočnicků.

Z řad soudců jsme díky vlastním kontaktům nejprve oslovili soudce z okresního soudu menšího krajského města. S tímto soudcem (S1) jsme udělali pilotní rozhovor a ověřili si, zda jsou všechny otázky relevantní. Na základě pilotního rozhovoru jsme v dotaznících a rozhovorech pro všechny profese kromě tlumočnicků zaměnili pojem „strategie“ za „postup“. Další kontakt jsme dostali opět od Evy Gorgolové a následně jsme uskutečnili rozhovor se dvěma pražskými soudci současně (S2+S3). Díky panu JUDr. Špryňarovi z pardubického soudu byla prosba o vyplnění dotazníku pro soudce rozeslána na všechny soudy v regionu Východních Čech. Prostřednictvím S1 se nám dále podařilo distribuovat dotazník pro soudce na soudcovském školení v červnu 2016 v Kroměříži – odsud jsme získali 16 respondentů dotazníků v tištěné formě. Celkově jsme tak získali 3 respondenty rozhovorů a 29 respondentů dotazníků, přičemž v obou skupinách jsou zastoupeni jak pražští soudci, tak i soudci z různých dalších měst.

Doporučení na oslovení prvního státního zástupce jsme získali v řadách soudců. Kontakty pro další dva rozhovory jsme pak získali přímo od SZ1. Za účelem vyplnění a případně i další distribuce dotazníku jsme oslovili jednoho státního zástupce na doporučení Evy Gorgolové a další dva státní zástupce na základě doporučení SZ1. Dále jsme se po předchozí telefonické domluvě obrátili emailem na Unii státních zástupců České republiky a také na podatelny

Vrchního státního zastupitelství v Praze, Krajského státního zastupitelství v Ústí nad Labem, Krajského státního zastupitelství v Plzni, Krajského státního zastupitelství v Ostravě a Krajského státního zastupitelství v Brně. Od všech státních zastupitelství, s výjimkou brněnského, jsme dostali odpověď o zaevidování žádosti. Vzhledem k omezenému přístupu k internetu na státních zastupitelstvích a nemožnosti distribuovat dotazníky v tištěné formě bylo v případě státních zástupců jedinou možností vyplnění dotazníku ve wordovém dokumentu a následně zaslání na emailovou adresu autorky diplomové práce, případně vyplnění Google formuláře z osobního počítače mimo pracovní dobu, což celý proces mírně komplikovalo. Ze státního zastupitelství v Plzni jsme obdrželi jeden vyplněný dotazník spolu s vysvětlujícím dopisem, poukazujícím na minimální výskyt případů, kdy je tlumočeno prostřednictvím nemateřského jazyka. Celkově jsme získali 3 respondenty rozhovorů a 21 respondentů dotazníků. Stejně jako u ostatních profesí jsou mezi nimi jak pražští, tak mimopražští.

Rozhovor se nám také podařilo uskutečnit s policistou z jednoho menšího města, s policistou z pražské kriminální policie a dále pak s policistou jednoho z vysoce postavených útvarů Policie ČR. Poslední jmenovaný nám neumožnil rozhovor nahrávat, ale souhlasil se sestavením přepisu na základě poznámek. Pro tyto účely jsme proto v zásadě využili tlumočnický zápis, který jsme ihned po dokončení rozhovoru přepsali do podoby souvislého textu. Na prvního respondenta jsme získali kontakt prostřednictvím státního zástupce, s nímž jsme uskutečnili rozhovor. Na další dva policisty jsme pak dostali kontakt přímo od prvního dotazovaného policisty. Dotazníky v tištěné formě jsme přinesli i na policejní služebny, kde probíhaly rozhovory. Celkově jsme tak získali 3 rozhovory a 28 vyplněných dotazníků (13 od pražských policistů, 15 od mimopražských).

Kontakt na 3 advokáty, kteří se účastnili rozhovoru, jsme získali na základě doporučení jednoho ze státních zástupců, jednoho ze soudců a jednoho z tlumočnicků, s nimiž jsme už před tím také uskutečnili rozhovor. Šlo o advokáty z Prahy, menšího krajského města a jednoho z velkých krajských měst. Jeden z rozhovorů byl realizován prostřednictvím telefonického hovoru (A2). Abychom získali respondenty dotazníku, obrátili jsme se s prosbou o pomoc na Unii obhájců České republiky a na Českou advokátní komoru. Především díky vstřícnosti tajemníka UO ČR, pana Petra Svobody, jsme celkem získali 30 vyplněných dotazníků. Nevíme, koho UO ČR a ČAK oslovovaly, s největší pravděpodobností jsou ale mezi advokáty opět ti, kteří působí v Praze i ti, kteří jsou z jiných měst.

Jak vidíme, mezi všemi profesemi jsou zástupci pracující v Praze i zástupci z jiných měst ČR. Podmínky v různých městech se mohou lišit a díky našemu vzorku tak z výsledků mohou

vyplýnout určité obecnější tendence. I na ty však musíme pohlížet s rezervou, protože vzorek nemůžeme s jistotou označit za statisticky reprezentativní.

4.2 Vyhodnocení výzkumu: analýza dotazníků a rozhovorů a následná diskuse

4.2.1 Respondenti

Nyní popíšeme vzorek respondentů na základě délky praxe v oboru. U tlumočnicků se zaměříme také na jazyky, pro něž jsou jmenováni soudními tlumočníky, a na vzdělání. U respondentů dotazníků budeme v závorce uvádět i procentuální podíl jednotlivých kategorií se zaokrouhlením na jedno desetinné místo. Dotazovaných prostřednictvím rozhovoru je relativně nízký počet, a tak v jejich případě nebudeme procenta uvádět.

Tlumočníci

Výzkumu se zúčastnilo široké spektrum tlumočnicků. Z pracovních jazyků 63 respondentů dotazníků byla v 53 případech zastoupena angličtina (84,1 %), ve 13 případech němčina (20,6 %), v dalších 13 případech ruština (20,6 %), v 10 případech španělština (15,9 %), v 9 případech francouzština (14,3 %), ve 2 případech nizozemština (3,2 %), v dalších 2 itaština (3,2 %) a také slovenština (3,2 %). Jako „jiné“ byla doplněna jedenkrát bulharština, finština, chorvatština, islandština, katalánština, norština a srbština. Z 8 tlumočnicků, kteří byli dotazováni prostřednictvím rozhovoru, jsou 3 jmenováni pro angličtinu, 2 pro němčinu, 2 pro ruštinu, 1 pro albánštinu, 1 pro arabštinu, 1 pro francouzštinu, 1 pro nizozemštinu a 1 pro rumunštinu. Řada dotazovaných tlumočnicků je jmenována pro dva nebo i více jazyků, významně však převažuje zastoupení angličtiny. To bylo také naším cílem, protože jak už bylo popsáno v teoretické části, pokud jde o tlumočení prostřednictvím *lingua franca*, bezpochyby nejvýznamnější roli hraje angličtina. Zastoupeny jsou i další takzvané „velké“ jazyky, ale zároveň i jazyky „malé“, takže budeme moci sledovat i to, do jaké míry se soudní tlumočení do „nemateřštiny“ obviněného či svědka týká různých jazykových oblastí.

Pokud jde o nejvyšší dosažené vzdělání, 31 tlumočnicků uvedlo vysokoškolské vzdělání filologického směru (49,2 %), následovalo jiné vysokoškolské vzdělání – 20 tlumočnicků (31,7 %), vysokoškolské vzdělání na Ústavu translologie – 14 tlumočnicků (22,3 %), středoškolské vzdělání – 2 tlumočníci (3,2 %) a právnické vysokoškolské vzdělání – 1 tlumočnick (1,6 %). Jako „Jiné“ 2 tlumočníci uvedli vysokoškolské pedagogické vzdělání (3,2 %), což bychom ale prakticky mohli zařadit do kategorie jiné vysokoškolské vzdělání, která je tak celkově

zastoupena 22 tlumočníky (35,9 %). 2 tlumočníci uvedli zároveň středoškolské i vysokoškolské vzdělání, do tohoto přehledu jsme je proto započítali jen pod kategorií vysokoškolského vzdělání jako nejvyššího dosaženého vzdělání, a stejně tak je to zachyceno i v grafu č. 11 (T), který je součástí příloh.

30 tlumočnicků (47,6 %) zároveň absolvovalo roční kurz JURIDIKUM pro tlumočníky a překladatele právních textů, což je v současné době podmínkou pro jmenování soudním tlumočnickem. 18 dotazovaných tlumočnicků (28,6 %) má také státní jazykovou zkoušku. 1 tlumočnick jako „Jiné“ uvedl také roční kurz konferenčního tlumočení EUROMASTERS a kurz právnické španělštiny. Náš vzorek tedy zahrnuje převážně vysokoškolsky vzdělané tlumočníky, přičemž téměř čtvrtina z nich absolvovala studium tlumočnictví či překladatelství na ÚTRL FF UK.

Z 8 tlumočnicků, kteří se účastnili rozhovoru, dosáhlo 7 vysokoškolského a 1 středoškolského vzdělání. 1 tlumočnick uvedl, že absolvoval ÚTRL, 4x bylo zastoupeno filologické vysokoškolské vzdělání (z toho dvakrát ještě v kombinaci s jiným vysokoškolským vzděláním) a další 2 tlumočníci mají jiné vysokoškolské vzdělání. 4 tlumočníci absolvovali kurz JURIDIKUM, přičemž někteří z nich sami pořádají kurzy s právní tematikou a 2x zazněla i státní jazyková zkouška. Při vedení rozhovoru jsme nechtěli otázkou o vzdělání respondenty příliš zatěžovat a žádat po nich veškerý výčet kurzů a školení, které kdy absolvovali, tento přehled tedy není jistě kompletní. Všichni tlumočníci dotazovaní v rámci rozhovorů se průběžně dále vzdělávají a 7 z nich je také členy KST ČR.

V našem vzorku také významně převažují tlumočníci s dlouhou praxí. 29 z nich (46 %) 16 let a více, 13 (20,6 %) 6 až 10 let, 12 (19 %) 11 až 15 let a 9 (14,3 %) 1 rok až 5 let. Zde je na místě ještě jednou připomenout, že v souladu se současnými požadavky na jmenování soudním tlumočnickem je potřeba vykázat minimálně 5 let praxe v oboru po ukončení magisterského studia, takže na tlumočníky z poslední zmíněné kategorie nemůžeme v žádném případě pohlížet jako na nezkušené soudní tlumočníky. Totéž bychom mohli říci i o tlumočnicích, kteří by zvolili možnost „méně než rok“, nikdo takový ale mezi respondenty nebyl. Délka praxe v soudním tlumočení u tlumočnicků, kteří se zúčastnili rozhovoru, dvakrát představovala 25 let, dvakrát 20 let, dále pak 21 let, 16 let, 13 let (+7 let tlumočení jako ad hoc tlumočnick) a 7 let (+7 let tlumočení jako zaměstnanec policie).

Soudci

Mezi soudci, kteří vyplnili dotazník v celkovém počtu 29, převládala skupina s nejdelsí praxí nejvýznamněji ze všech dotazovaných profesí. To zřejmě souvisí s tím, že generační obměna soudců je jen velmi pozvolná. Jejich počet je omezený a do své funkce jsou jmenováni až do 70 let. Více než polovina respondentů byla také zastoupena soudci, kteří se jako vybraní zástupci jednotlivých soudů zúčastnili odborného školení o aktuální rozhodovací praxi Nejvyššího soudu, ochranném léčení a náhradě škody. Svou profesi vykonává 16 let a více 18 soudců (62,1 %). U dalších 8 soudců (27,6 %) je délka praxe 11–15 let, u 2 (6,9 %) pak 1–5 let a pouze u 1 (3,5 %) méně než rok.

Délka praxe soudců, kteří se zúčastnili rozhovorů, je 31 let, 6 let a 3 roky.

Státní zástupci

Z 21 státních zástupců, kteří vyplnili dotazník, vykonává 9 svou profesi 11 až 15 let (42,9 %), u 6 je délka praxe 16 let a více (28,6 %), u 3 je to 6 až 10 let (14,3 %) a u dalších 3 1 rok až 5 let (14,3 %). Nikdo ze státních zástupců nezvolil variantu „méně než rok“.

Pokud jde o státní zástupce, kteří se zúčastnili rozhovorů, tak jejich délka praxe je 38 let, 9 let a 1 rok.

Advokáti

Z 30 advokátů, kteří vyplnili dotazník, vykonává 9 svou profesi 16 let a více (30 %), dalších 8 je advokáty 11 až 15 let (26,7 %), 6 6 až 10 let (20 %) a dalších 6 rok až 5 let (20 %). Jeden z dotazovaných je advokátem méně než rok (3,3 %). První respondent rozhovorů pracuje jako advokát okolo 35 let, druhý 20 let a třetí 13 let. U advokátů je tedy zastoupen nejvyrovnanější průřez všemi kategoriemi.

Z advokátů, kteří se zúčastnili rozhovorů, vykonává první svou praxi 35 let, a další dva pak 20 a 12 let.

Policisté

U policistů, kteří vyplnili dotazník v celkovém počtu 28 respondentů, byli opět největší skupinou ti, kteří svou profesi vykonávají 16 a více let (39,3 %). Následovalo 9 policistů s délkou praxe 6 až 10 let (32,1 %) a 7, kteří jsou policisty 11 až 15 let (25 %). Pouze jeden policista uvedl délku praxe 1 až 5 let (3,3 %) a nikdo nezvolil možnost „méně než rok“. Jak už bylo zmíněno v teoretické části práce, u české policie je dlouhodobě vysoká fluktuace, takže

v praxi je pravděpodobně velká část policistů nezkušených a v celkovém měřítku jsou proporce jednotlivých kategorií jiné. Vzhledem k tomu, že relevantní pro náš výzkum jsou spíše postoje těch policistů, kteří mají s trestním řízením tlumočeným do „nemateřštiny“ více zkušeností, je struktura získaného vzorku výhodou.

Dva z policistů, kteří se účastnili rozhovoru, vykonávají svou praxi 12 let a třetí z nich 21 let.

Vidíme tedy, že nadpoloviční většinu respondentů ve všech skupinách tvoří lidé s délkou praxe minimálně 11 let, přičemž u mnoha z nich jde o dobu ještě výrazně delší. Musíme samozřejmě vzít v potaz to, že někteří respondenti bez delšího přemýšlení dokáží říci délku své praxe jen přibližně, případně v počítání udělají chybu (např. A3 se spletl o rok, když řekl: „Samostatně od roku 2004, takže třináctým rokem.“). To však pro náš výzkum postačuje, protože nám šlo spíše jen o přibližnou orientaci, a proto i v dotazníku bylo vždy v nabídce rozmezí po pěti letech.

4.2.2 Trestní řízení tlumočené pro rodilého vs. pro nerodilého mluvčího

Na první tvrzení, které znělo „Trestní řízení, jehož součástí je tlumočení pro nerodilého mluvčího, probíhá zcela stejně, jako trestní řízení, jehož součástí je tlumočení pro rodilého mluvčího.“ odpovědělo kladně 54 % tlumočnicků, kteří vyplnili dotazník (19 % zcela souhlasím, 34,9 % spíše souhlasím). Oproti tomu státních zástupců kladně odpovědělo celých 100 % (42,9 % zcela souhlasím, 57,1 % spíše souhlasím), policistů 78,6 % (35,7 % zcela souhlasím, 42,9 % spíše souhlasím) a soudců 75,9 % (27,6 % zcela souhlasím, 48,3 % spíše souhlasím). Vidíme tedy, že ačkoli kladně odpověděla nadpoloviční většina tlumočnicků, i přesto jsou tlumočníci skupinou, která je nejméně přesvědčená o tom, že trestní řízení tlumočené do mateřštiny a trestní řízení tlumočené do „nemateřštiny“ osoby, která předstupuje před orgány činné v trestním řízení, probíhá stejně, a to s poměrně velkým náskokem. Jedinou výjimkou jsou advokáti, z nichž na první otázku odpovědělo kladně pouze 40 % (10 % zcela souhlasím, 30 % spíše souhlasím) a převládala odpověď „spíše nesouhlasím“ (56,7 %).

Tento výsledek ilustruje již dříve zmiňovanou skutečnost, že jednotlivé strany řízení vnímají situaci odlišně. **Tlumočníci**, kteří se účastnili rozhovorů, na otázku „Myslíte si, že tlumočení pro nerodilého mluvčího probíhá stejně jako tlumočení pro rodilého mluvčího?“ 4x odpověděli, že po procesní stránce je řízení stejné, ale zvyšuje se pravděpodobnost nepochopení a rozdíly tedy vidí v jazykové úrovni:

„(...) postup je stejný, akorát u nerodilých mluvčích je pravděpodobnost, že dojde k nedorozumění, větší, takže je potřeba použít jednodušší jazyk.“ (T1)

„Mělo by to probíhat stejně, ale záleží na úrovni znalosti toho jeho nemateřského jazyka, což bývá často obtížné.“ (T5)

„Myslím si, že se to tam musí občas více vysvětlovat, hlavně nějaká ta právní slova. Není to úplně pokaždé, ale asi se to děje častěji než u rodilých mluvčí.“ (T7)

„V podstatě musí probíhat stejně, protože musíme co nejdříve předat smysl promluvy. Jde jenom o to, jakých výrazových prostředků daný člověk používá a jak dokonale nebo méně dokonale je schopen jich užívat.“ (T8)

Dva tlumočníci odpověděli, že tlumočení pro rodilé a nerodilé mluvčí neprobíhá stejně, ale opět upozorňovali spíše na jazykovou stránku, která se dotýká nejvíce právě tlumočnicka:

„Určitě ne, jsem přesvědčena o tom, že to stejně není. Tlumočnick automaticky zohlední to, z jakého prostředí je osoba, které tlumočí. (...) Orgány činné v trestním řízení ale podle mě vedou řízení v obou případech stejně, protože stejně nemluví česky, tak to vyžaduje i trestní řád.“ (T2)

„Myslím si, že stejně neprobíhá. Ale spíš bych řekl, že záleží na vzdělání. (...) Ale i ta skutečnost, jestli jde o rodilého nebo nerodilého mluvčího má samozřejmě význam. Záleží i na úrovni tlumočnicka a na tom, nakolik má rozhled a dokáže se přizpůsobit.“ (T3)

V případě Tlumočnicka č. 4., který je jmenován pro albánštinu, je tlumočení pro nerodilé mluvčí okrajovou záležitostí. Na základě zkušeností ale uvádí, že si s takovou situací umí poradit a nevidí v ní zásadní rozdíl:

„(...) jsem zvyklá pracovat tak, že se musím přizpůsobit.“ (T4)

Tlumočnick č. 6, jmenovaný pro ruštinu, nesouhlasil s formulací kladené otázky:

„Musíme rozlišovat jazyk vnitřní a vnější komunikace. Proč by měli mít lidé jenom jednu mateřštinu? V Zakarpatsku vůbec nevědí, co to je mateřský jazyk. (...) Jde o spleť jazyků, a to je přece normální. Člověk může ovládat i několik jazyků.“ (T6)

„Pokud si má tlumočnick rozumět s tím, komu tlumočí, tak musí zjistit, odkud je a jakým jazykem hovoří. Ne ptát se ho, co je jeho mateřština, to oni nerozeznávají. Všichni přirozeně mluví několika jazyky. Možná že nepřirozené je to u nás, ale angličtina jasně začíná být jazykem vnější komunikace.“ (T6)

Jak už bylo zmíněno, celý rozhovor s tímto tlumočnickem se ubíral trochu jiným směrem než ostatní rozhovory. T6 proto budeme nadále citovat jen u otázek, k nimž se vyjádřil.

To, že **státní zástupci** jsou nejvíce přesvědčeni o tom, že trestní řízení tlumočení do „nemateřštiny“ probíhá stejně jako trestní řízení tlumočené do mateřštiny, můžeme do velké míry vysvětlit komentářem jednoho ze státních zástupců:

„Státní zastupitelství se v soustavě orgánů s tlumočením setkává nejmíň ze všech. Nejvíce policie a pak eventuálně soud. Státní zástupce v drtivé většině případů přijde do styku s obviněným až při soudním jednání. Státní zástupce se může zúčastnit vyšetřovacích úkonů, ale to se děje jenom ve zcela zvláštních a výjimečných případech. My pokud se s tlumočnickem seznámíme, tak spíš při tlumočení písemností, ale s osobním tlumočením – výslechem svědka nebo výslechem obviněného – se setkáváme až u soudu.“ (SZ 1)

Státní zástupci se osobně účastní jen části trestního řízení, a tak se pro ně už tak úzký okruh případů trestních řízení s nerodilými mluvčími omezuje pouze na jednu fázi. Spektrum případů, jejichž průběh by mohli případně porovnávat, je tedy značně limitované. Zajímají se navíc především o procesní stránku řízení, v níž v obou případech nespátřují rozdíl. Totéž dokládá i písemné vysvětlení, které nám zaslalo Krajské státní zastupitelství v Plzni spolu s pouze jedním vyplněným dotazníkem:

„(...) naznačených případů (nerodilý mluvčí) je takové minimum, že z toho snad ani nelze zobecňovat, vybavuji si momentálně jen jeden případ, tlumočení do ruštiny pro státní občany Lotyšska, kteří ovšem rusky zřejmě mluvili lépe než lotyšsky... Snadno si dokážu představit, že mezi případy mohou být diametrální odlišnosti, v úrovni znalostí jazyka, přístupu obviněného... Pochybuji proto o tom, že lze dospět k nějakým obecným závěrům i při větším počtu.“

V rozhovorech státní zástupci dali najevo, že z hlediska porozumění rozdíl může nastat a uvědomovali si, že to může mít dopad na tlumočnicka. Také zmiňovali, že záleží na kvalitě tlumočnicka:

„Já si myslím, že by to mělo probíhat stejně, neměl by tam být rozdíl. Může dojít třeba k nějakým odchylkám, jako třeba že nerodilý mluvčí neovládá daný jazyk tak dobře. Takže komunikace může být složitější, to je pravda. Podle mého názoru je ale klíčovou a rozhodující otázkou kvalita tlumočnicka. To je totiž to, co odlišuje případy, bez ohledu na to, jestli jsou obvinění rodilí nebo nerodilí. Když je kvalitní tlumočnick, tak tam rozdíly žádné nejsou. Když je tlumočnick méně kvalitní, tak pak mohou být komplikace. Pak je to třeba součet: slabší znalosti jazyka svědka plus slabší znalosti tlumočnicka. Pak vám z toho vyjde takový polopaskvil.“ (SZ1)

„Já třeba rozumím anglicky, a tak když vidím, jak ty orgány komunikují s obviněným, potažmo obžalovaným, tak vím, že ne vždycky dojde k přeložení reakce přesně v tom významu, v němž reakce zazněla. Někdy vidím, že pachatel reaguje nějak jinak, že něco jiného říká. Záleží potom na kvalitě tlumočnicka, jak to dokáže vystihnout. Samozřejmě taky na tom, nakolik zná trestní právo a trestní řád České republiky. To je totiž spojené, pachatel figuruje v českém trestním řízení, a pokud by tlumočnick měl jenom povrchní znalost trestního zákoníku, tak nebude vědět přesně, co znamená který institut. Ale vždy určitě záleží na kvalitě tlumočnicka. Samozřejmě, že pokud se někdo dorozumívá jazykem, který není jeho vlastní, tak je to zase další mezistupeň. Já kdybych měl s někým komunikovat v angličtině, tak sice taky něco řeknu, ale už to prostě není ono, jako kdybych to chtěl vyjádřit v češtině. Takže si myslím, že pokud je tam nějaký další jazyk mezi tím, tak ta přesnost toho vzájemného pochopení se trochu ztrácí. Samozřejmě jinak komunikuji s českým pachatelem a jinak vnímá on mě, než když je tam Angličan. A Angličan je ještě v pohodě.“ (SZ 2)

„Průběh by měl být v zásadě úplně stejný. Pokud nerodilý mluvčí, dejme tomu třeba Afričan, řekne, že chce mluvit v angličtině, tak předpokládám, že je v té angličtině schop komunikovat. Maximálně jde o nějaké úplně drobné nuance. Ale v takovém případě musí samozřejmě být otázky formulovány tak, aby byly co nejpřesnější. A taky je potřeba vyvarovat se nějakých technikálií a úplně specifických pojmů, které leckdy ani tlumočnicki neumí přeložit, a to se ani nemusí jednat o nerodilého mluvčího. Takže je potřeba být v takové obecné rovině jazyka. Kromě toho bych ale řekla, že rozdíl v průběhu není.“ (SZ 3)

Ačkolí v dotaznících někteří **policisté** vyjádřili pochybnosti nad tím, zda trestní řízení tlumočené do „nemateřštiny“ probíhá stejně, jako kdyby se tlumočilo do mateřštiny,

respondenti rozhovorů byli přesvědčeni, že je situace shodná a zabývali se pouze vlastním úhlem pohledu:

„Ano, úplně. Naše trestní řízení je stejné pro všechny, takže by všechna řízení měla probíhat stejně, jak s rodilým tak s nerodilým mluvčím.“ (P1)

„Naprosto stejně.“ (P2)

„Ano, nevidím v tom rozdíl.“ (P3)

3 respondenti dotazníků z řad policie (10,7 %) na tvrzení „Trestní řízení, jehož součástí je tlumočení pro nerodilého mluvčího, probíhá zcela stejně, jako trestní řízení, jehož součástí je tlumočení pro rodilého mluvčího.“ odpověděli „zcela nesouhlasím“ a stejný počet odpověděl „spíše nesouhlasím“. Je tedy možné, že tito respondenti mají v rámci trestního řízení tlumočeného do „nemateřštiny“ zkušenost s nějakou nestandardní situací nebo že se také dívají na situaci i z pohledu tlumočnicka.

Dva ze tří dotazovaných **soudců** stručně odpověděli, že řízení tlumočené do mateřštiny a do „nemateřštiny“ probíhají stejně:

„Jasně, zcela shodně.“ (S2)

„Úplně shodně. Tam nemůže být rozdíl.“ (S3)

Třetí soudce, podobně jako výše citovaní státní zástupci, uvedl, že z jeho pohledu žádný rozdíl nenastává, ale že si je vědom toho, že pro tlumočnicka může být situace jiná. Zároveň považuje tlumočnicka za osobu, která za „vyrovnání“ situace nese odpovědnost:

„Z pohledu soudce v tom rozdíl není. Určitě je to rozdíl pro tlumočnicka. Ten by měl zareagovat na rozdílnost té situace. Ale pro mě jako pro soudce je tady tlumočnick, který je od toho, aby mi zprostředkoval odpovídající komunikaci mezi mnou a vyslychaným. Takže mně je vcelku jedno, jestli ten člověk umí anglicky proto, že je Angličan, anebo umí anglicky proto, že je z Angoly, a je to tam úřední jazyk nebo druhý úřední jazyk. Pro mě je důležité, aby se s ním tlumočnick domluvil, aby mu rozuměl, a aby i ten vyslychaný zase rozuměl tomu, na co se ptá, a aby se podařilo zjistit to, co je předmětem toho trestního řízení. To si myslím, že je náročnější spíš pro toho tlumočnicka, nebo je to problém pro tlumočnicka, ale ne primárně pro mě.“ (S1)

Z výsledků dotazníků vidíme, že čtvrtina soudců nepovažuje trestní řízení tlumočené do mateřštiny za stejné jako trestní řízení tlumočené do „nemateřštiny“, což je více než v případě státních zástupců a nepatrně více než u policistů. S ohledem na výpověď S1 se můžeme domnívat, že tito soudci opět berou ohled na práci tlumočnicka, případně mají zkušenost s nějakou nestandardní situací, nejsou však v našem vzorku v převaze.

U **advokátů**, kteří vyplňovali dotazník, převládala odpověď „spíše nesouhlasím“ a šlo tak o jedinou skupinu, u níž byla nadpoloviční většina odpovědí negativních. Pokud se podíváme na

výsledky rozhovorů, zjistíme, že ani advokáti nevidí v obou situacích procesní odlišnosti, ale že na rozdíl od zástupců orgánů činných v trestním řízení nad případnými nesrovnalostmi chtějí mít v zájmu klienta větší kontrolu. Nemyslí si, že hlavní odpovědnost leží na tlumočnickovi, případně se ho snaží spíše korigovat:

„Ty zásady trestního řízení jsou samozřejmě stejné. Vybavuju si dva takové případy a ten průběh je samozřejmě přes nemateřštinu složitější, musíte víc kontrolovat, zda ten dotčený – obviněný nebo obžalovaný – skutečně pochopil to, o co se jedná. Tady jde o to, že někdy, když se tlumočí z určitého jazyka a přitom dotčený má tu rodilou řeč jinou, tak je problém v tom, že ten tlumočnick si tam často přináší nějaké vlastní povídání a snaží se to nějakým způsobem osvětlit. Stává se to ale i v případě rodilého jazyka. Já si vzpomínám, že jsme několikrát hájili Vietnamce, a tam se potom ukázalo, že tlumočnick toho přinášel daleko víc, než by měl.“ (A1)

„No v zásadě se domnívám, že průběh je naprosto stejný. Samozřejmě zásadní je otázka, jestli nerodilý mluvčí souhlasí s tímto způsobem tlumočení. Trestní právo dává jakousi podmínku, že každý má právo, aby s ním bylo jednáno v jeho rodném jazyce. V případě, že ten rodný jazyk je, jak říkáte, natolik okrajový, že pro něj není tlumočnick, a pokud daný nerodilý mluvčí ovládá plynně jiný jazyk, například angličtinu, tak potom za souhlasu toho nerodilého mluvčího je možné používat tlumočnicka z angličtiny. Pak se to samozřejmě řídí stejnými pravidly, jako by byl poučen anglicky mluvící mluvčí.“ (A2)

„Co mám já zkušenost, tak více méně stejný je. Já mám zkušenost s tím, že se tlumočilo do ruštiny pro Ukrajince a tím, že klient a tlumočnick nepoužívali vždy pro stejné věci stejná slova, tak bylo potřeba si to někdy vysvětlit a opsat. V tom může být z mého pohledu jediný rozdíl.“ (A3)

Odpovědi respondentů na první otázku můžeme ještě dokreslit tím, že 96,7 % advokátů, kteří vyplnili dotazník (tedy všichni s výjimkou jednoho) si myslí, že osoby, pro které byl v trestním řízení zajištěn tlumočnick z jazyka jiného než její mateřštiny, mívají v tomto jazyce omezené vyjadřovací schopnosti. Velký podíl advokátů (60 %) si také myslí, že při komunikaci s nerodilým mluvčím bývá komunikace ztížena z důvodu kulturních rozdílů. K těmto dvěma oblastem se ještě později vrátíme ve vztahu ke všem profesím.

Z výsledků můžeme usuzovat, že advokáti v zájmu svého klienta věnují škále aspektů tlumočení pro nerodilé mluvčí spolu s tlumočnický největší pozornost, zatímco soudci, státní zástupci a policisté situaci vnímají spíše s ohledem na procesní stránku věci, která by měla být vždy stejná, a ze své optiky rozdíl nevidí.

4.2.3 Preference v tlumočení pro rodilého vs. pro nerodilého mluvčího

Druhé tvrzení v dotazníku v případě tlumočnicků znělo „Tlumočím raději pro rodilé než pro nerodilé mluvčí.“ a v případě ostatních profesí „Pokud je součástí trestního řízení tlumočení pro rodilého mluvčího, jsem raději, než když jde o tlumočení pro nerodilého mluvčího.“ Na toto tvrzení kladně reagovalo 69,8 % tlumočnicků (36,5 zcela souhlasím, 33,3 % spíše souhlasím), 82,7 % soudců (37,9 % zcela souhlasím, 44,8 % spíše souhlasím), 80,9 % státních

zástupců (57,1 % zcela souhlasím, 23,8 % spíše souhlasím), 78,6 % policistů (42,9 % zcela souhlasím, 35,7 % spíše souhlasím). Můžeme si povšimnout, že advokáti mají podobně jako u předchozí otázky opět trochu odlišnou pozici než soudci, státní zástupci a policisté, protože v jejich případech jsme získali kladných odpovědí 93,3 % (50 % zcela souhlasím, 43,3 % spíše souhlasím). Podívejme se nyní opět na to, jak tyto výsledky korespondují s odpověďmi v rozhovorech.

Jak už jsme zmiňovali výše, neexistence střední neutrální volby je obecně u variant pro hodnotící odpovědi výhodou, protože respondenty přiměje, aby se rozhodli, ke které straně se přiklánějí více. Při vedení rozhovorů jsme ale samozřejmě nemohli respondentům zakázat, aby odpovídali, že je jim to jedno. Z 8 **tlumočnicků**, kteří se účastnili rozhovoru, totiž 4 odpověděli, že žádnou preferenci nemají:

„Myslím si, že je mi to jedno.“ (T1)

„Nemám s tím problém.“ (T4)

„Já nemám vůbec žádné preference. Prostě na co mě zavolají a co potřebují, to jdu tlumočit.“ (T5)

„Myslím si, že je mi to jedno. Na základě praxe už jsem zvyklá na obojí.“ (T7)

Podobně i Tlumočnick č. 8 na otázku „Máte nějakou preferenci? Dá se třeba říct, že jste radši, když tlumočíte pro rodilého mluvčího?“ odpověděl, že preferenci nemá, respektive že se to nedá určit:

„Nedá se to asi tak říct. Ono u nerodilého to může být někdy opravdu velký problém. Ale na druhou stranu, pokud je to člověk, který pochází z kultivovaného prostředí a třeba konkrétně tu francouzštinu studoval ve škole od počátku školní docházky až po univerzitu, tak pak je jeho francouzština mnohdy kultivovanější a dokonalejší než francouzština rodilého mluvčího, který třeba pochází z nějakého regionu, mluví nářečím a nikdy se dál nevzdělával.“ (T8)

Do této oblasti samozřejmě vstupuje problematika zobecnění. Jsme si vědomi toho, že znalosti a schopnosti jednotlivých nerodilých mluvčích se mohou navzájem významně lišit, jak podotýká T8, na druhou stranu můžeme očekávat, že „průměrný rodilý mluvčí“ a „průměrný nerodilý mluvčí“ nebudou komunikovat totožně.

Další dva tlumočníci dávají přednost tlumočení pro rodilé mluvčí:

„Tlumočím radši pro rodilé mluvčí. Nemusím se tolik soustředit na to, jak věci formuluji, je to rychlejší. Nemusím počítat s tím, čemu oni rozumí nebo nerozumí.“ (T2)

„Samozřejmě mám raději rodilé mluvčí. Je to jednodušší a rychlejší, člověk u toho nemusí tolik přemýšlet. A je to jednodušší pro všechny strany. Ale myslím si, že ještě horší než tlumočení pro nerodilé mluvčí je situace, kdy se tlumočí pro člověka, který má nějaké povědomí o češtině, žije tu už delší dobu a myslí si, že poměrně slušně hovoří česky – to vlastně může být rodilý i nerodilý mluvčí. Jakmile to sám začne míchat, tak získá dojem, že tlumočnick mu to nějak kazí nebo že mu něco špatně překládá a vzniká tam nedorozumění. Myslím si, že to je větší problém.“ (T3)

T3 tak upozorňuje na otázku cizinců, kteří mají určitou znalost češtiny, což může proces tlumočení dále komplikovat. Ostatní tlumočníci tuto situaci nezmiňovali, zkušenosti T3 mohou ale přímo souviset i s tím, že jeho pracovním jazykem je ruština – pro rodilé mluvčí ruštiny jakožto slovanského jazyka může být relativně snazší naučit se základy češtiny než například pro rodilé mluvčí angličtiny, kteří si navíc v pracovním i soukromém prostředí mohou s angličtinou vystačit i v Praze.

Tlumočník č. 6, který nepřistoupil na rozdělení na rodilé a nerodilé mluvčí se k této otázce nevyjadřoval. Vidíme tedy, že velká část tlumočnicků, kteří se účastnili rozhovorů, žádnou preferenci mezi rodilými a nerodilými mluvčími nemá. Buď na základě svých zkušeností mohou říci, že dokáží rovnocenně pracovat v obou dvou situacích, a tak je jim to jedno, nebo zastávají názor, že si stejně vybírat nemohou, a tak je v podstatě zbytečné určovat si nějaké preference. Podle §12 odst. 1 zákona č. 36/1967 Sb. o znalcích a tlumočnických skutečně mají tlumočníci, kteří byli v řízení ustanoveni, povinnost tlumočnický úkon vykonat, a to navíc s dovětkem, že: „Odmítne-li znalec (tlumočník) bez vážného důvodu provést úkon, sdělí to orgán veřejné moci krajskému soudu, v jehož seznamu je znalec (tlumočník) zapsán.“ a v krajním případě tak může hrozit i vyškrtnutí ze seznamu tlumočnicků. V tomto ohledu je tedy postavení českých soudních tlumočnicků jiné než postavení konferenčních tlumočnicků, kteří se účastnili výzkumu Albl-Mikasové (Albl-Mikasa 2013) a je pravděpodobné, že kdyby v dotazníku byla možnost „je mi to jedno“, i značná část respondentů dotazníků by se rozhodla právě pro tuto odpověď. Podíváme-li se ale na procentuální podíl tlumočnicků, kteří v dotaznících odpověděli, že dávají přednost rodilým mluvčím, zjistíme, že zcela odpovídá výsledkům výzkumu Albl-Mikasové – v našem dotazníku to je 69,8 % a u Albl-Mikasové (ibid.) je to 69 %. Na základě těchto údajů můžeme říci, že výsledek získaný dotazováním členů AIIC, kteří jsou konferenčními tlumočnickými, platí stejně tak i pro české soudní tlumočnický.

Soudci, kteří se zúčastnili rozhovorů, na otázku: „Nemáte žádnou preferenci nebo jste radši, když jde o tlumočení pro rodilého mluvčího?“ jednoznačně uvedli, že dávají přednost řízení tlumočenému do mateřštiny obviněného či svědka:

„(...) můžu zobecnit, že určitě je lepší, když jde o [tlumočení pro] rodilého mluvčího, nebo je to jednodušší, protože on pak zcela jednoznačně rozumí tomu, na co se ptáme, a nemusí probíhat ten překlad z nějakého oficiálního jazyka do jeho jazyka, kdy on si to musí nějakým způsobem transformovat, což je pro něj těžší a je to těžší i pro tlumočnicka.“ (S1)

„Určitě jsem radši. Dává mi to větší jistotu v tom, že ten člověk opravdu rozumí. Že rozumí mým otázkám a že i tlumočník tlumočí to, co já fakticky říkám. Není tam žádné nedorozumění ohledně pojmosloví nebo nějakého obsahu jiných slov, které by tam nerodilý mluvčí mohl případně vkládat.“ (S2)

„Sto procentně. Z procesní stránky se tak můžeme vyhnout i tomu, že to pak bude napadat s tím, že nerozumí a že se proto neobhájil tak, jak chtěl.“ (S3)

Jak vidíme z výpovědi S3, důvodem může být opět procesní hledisko ve všech jeho důsledcích.

Dva **státní zástupci** v rozhovorech uvedli, že dávají přednost řízení tlumočenému do mateřštiny obviněného. Jeden státní zástupce (obdobně jako část tlumočnicků) řekl, že je mu to jedno, a navíc ještě dodal, že raději spolupracuje s českými tlumočníky:

„Mně je to jedno. Ale znovu se vracím k tomu, co jsem říkal – pro mě je důležitá kvalita tlumočnicka. A tady já osobně preferuju tlumočníky Čechy do cizího jazyka než cizince do češtiny. S českým tlumočnickem se stokrát líp domluvím. Třeba i mimo protokol mu líp vysvětlím, co chci, než když je to cizinec, který překládá do češtiny. Tam je to někdy docela bída.“ (SZ1)

„Myslím si, že pokud je zajištěn tlumočnick z mateřštiny obviněného, tak je to vždy přesnější a lepší pro všechny strany řízení. Jak pro pachatele, pro kterého je samozřejmě lepší hovořit ve své mateřštině, tak i pro mě, protože vidím, že se tam neztrácí to, co chtěl básník, státní zástupce, soudce nebo obhájce pachateli sdělit. Je pravda, že když jsme tu měli nějaké Afričany, tak bylo vidět, že právě proto, že se komunikovalo s někým prostřednictvím angličtiny a jeho rodný jazyk to nebyl, tak to prostě nebylo úplně ono. Počet tlumočnicků je ale samozřejmě omezený. Někdy pro to, abyste mohla realizovat trestní řízení, není dost času. Jsou tu nějaké lhůty, jak dlouho může být někdo zadržen. A jak jsem říkal, pokud by to mělo být směřováno na vazební trestní řízení, tak je ta lhůta opravdu krátká na to, abyste někoho sehnala. Navíc počet rodilých tlumočnicků je také omezený.“ (SZ2)

„(...) určitě je lepší, když je to mateřština. Tak to vyplývá i ze zákona a je to stoprocentně na prvním místě. Ta druhá varianta je spíš záložní, jenom abychom s ním nějakým způsobem komunikovali. A záleží samozřejmě na tom, co řekne obviněný nebo svědek, na tom, co on chce. Jestli nám řekne, že chce komunikovat v takovém a takovém jazyce, tak mu prostě takového tlumočnicka seženeme. Musíme plnit jeho pokyny, aby nám pak neřekl, že musel mluvit v jiném jazyce, než je jeho rodný jazyk.“ (SZ3)

Vidíme, že většina státních zástupců má zájem na tom, aby tlumočení probíhalo přes mateřštinu obviněného. V dotaznících také 57,1 % státních zástupců uvedlo, že „zcela souhlasí“ s tvrzením, že jsou raději, když je součástí trestního řízení tlumočení pro rodilého mluvčího než tlumočení pro nerodilého mluvčího, a jde tedy o největší skupinu ze všech profesních kategorií. SZ3 opět odkazuje na procesní náležitosti.

Policisté v rozhovorech se také přikláněli k tomu, že jsou radši, když je řízení tlumočeno do mateřštiny obviněného:

„Jsem radši, když je zajištěno tlumočení do mateřštiny, protože mluvčí se lépe vyjadřuje ve svém jazyce, než když používá nějaký světový jazyk jako angličtinu nebo němčinu. Je to určitě lepší, když je to jeho vlastní řeč.“ (P1)

„(...) prvotní je tlumočení do mateřského jazyka, což v Praze není až tak komplikované. A když už to jinak nejde, tak se shání nerodilý tlumočnick.“ (P2)

Specifické jsou možnosti vysoce postaveného policejního útvaru, zastoupeného Policistou č. 3:

„My v podstatě vždy seženeme tlumočnicka do mateřštiny vyslychaného. K tlumočení do nemateřštiny podezřelého ale běžně vůbec nedochází. Věřím ale, že možnosti policejního prezidia a možnosti v malých městech se dost zásadně liší. Když potřebujeme spolupracovat s tlumočnický, tak vždy víme, koho oslovit. (...) Vždy máme čas sami si vyhledat tlumočnicka, kterého potřebujeme. Někteří tlumočnicki také jsou sice v seznamu soudních tlumočnicků, ale víme o nich, že tlumočí špatně, takže je nevoláme.“ (P3)

Jak většina soudců, tak i většina státních zástupců a policistů dává tedy přednost zajištění tlumočnicka do mateřštiny obviněného. Nejinak je tomu i u **advokátů**. U nich je ale tato preference podle výsledků dotazníků daleko markantnější. Na otázku „Dá se říct, že jste radši, když je zajištěno tlumočení do mateřštiny klienta?“ odpověděl Advokát č. 1 „Samozřejmě.“ a navázal tak na svou odpověď na předchozí otázku, v níž vyjádřil znepokojení z toho, že při tlumočení přes „nemateřštinu“ se stává to, že „si tam tlumočnick často přináší nějaké vlastní povídání a snaží se to nějakým způsobem osvětlit“ (A1).

Podobně i Advokát č. 2 uvedl, že preferuje tlumočení do mateřštiny s tím, že při tlumočení do „nemateřštiny“ je ohrožena přesnost převodu:

„Není mi to jedno, protože těžko můžeme odhadnout skutečnou schopnost přesně vnímat, co je tlumočeno v daném jazyce, když není rodným jazykem osoby, která má podávat nějaké vysvětlení nebo být vyslýchána. U trestního práva nebo u práva obecně platí, že mnohdy velice záleží na každém slově, a ta přesnost tlumočení je velice důležitá. Proto jsem vždycky radši, pokud je tlumočeno tlumočnickem jazyka, který vyslýcháný člověk užívá jako rodný jazyk.“ (A2)

Pouze Advokát č. 3 vyjádřil lhostejnost nad tím, jestli se tlumočí do mateřštiny nebo „nemateřštiny“ jeho klienta:

„Je mi to asi úplně jedno.“ (A3)

Z výsledků tedy vyplývá, že všechny profese bez výjimky dávají přednost zajištění tlumočení do mateřštiny obviněného či svědka. Paradoxně nejmenší skupinu, která uvedla tuto preferenci, tvoří tlumočníci. To však zřejmě souvisí s tím, že danou situaci berou jako součást práce, kterou zkrátka musí vykonat. I přesto převažují tlumočníci, kteří preferují tlumočení pro rodilé mluvčí, a to dokonce v prakticky stejném zastoupení jako je to, k němuž dospěla Michaela Albl-Mikasová (ibid.).

4.2.4 Přibírání konkrétního tlumočnicka na základě toho, zda jde o řízení s rodilým či nerodilým mluvčím

Tvrzení „Konkrétního tlumočnicka je potřeba přibrat i na základě toho, zda jde o řízení s rodilým či nerodilým mluvčím.“ bylo určeno pouze soudcům, státním zástupcům a policistům, kterých se tato volba týká. Dotazníky ukázaly, že nejvýznamnější převahu kladných odpovědí mají policisté – 67,9 % (42,9 % zcela souhlasím, 25 % spíše souhlasím), méně výrazná převaha kladných odpovědí byla zaznamenána u soudců – 58,6 % (27,6 % zcela souhlasím, 31 % zcela souhlasím) a u státních zástupců je naopak mírná převaha nesouhlasných hlasů – 52,3 % (19 %

zcela nesouhlasím, 33,3 % spíše nesouhlasím). Tyto výsledky opět nejprve srovnáme s výsledky rozhovorů.

Policisté odpovídali v závislosti na tom, jaký orgán a jakou lokalitu zastupovali. Opět se zde projeví odlišné podmínky jednotlivých celků – menšího krajského města (P1), pražské kriminálky (P2) a vysoce postaveného pražského policejního útvaru (P3):

„Rozhodujeme se podle toho, koho v danou dobu seženeme. Pokud je ta možnost, tak samozřejmě seženeme tlumočnicka pro mateřštinu, ale pokud je to jazyk, pro který jsou třeba tlumočníci jen z Prahy či z dálky z republiky nebo nejsou dostupní, tak většinou přibíráme tlumočnicka z anglického jazyka, případně z německého. Záleží na tom, co ti cizinci umí za řeč. Podíváme se do databáze tlumočnicků a náš operační důstojník je obvolává, jestli jsou doma nebo jestli mají čas dostavit se do hodiny či do dvou k nám. Je to většinou v noci a o víkendech, takže spousta tlumočnicků ani nezvedne telefon, záleží, kdo má jak čas. A pokud je neseženeme, tak se pokusíme sehnat další tlumočnicka do jiného jazyka, který mluvčí ovládá jako nerodilý.

(...) Ještě se nám nestalo, že bychom nikoho nesehnali, ale pak by se asi výslech přesunul na jiný den, pokud by to podmínky dovolovaly. Počkalo by se, až by se sehnal tlumočnick. Většinou ale máme případy s cizinci, kteří spěchají nebo musejí někde být, takže nemají čas být tu dva dny v hotelu, než se jim sežene tlumočnick. Bývá to pak na dohodě a vybere se anglický, německý nebo ruský jazyk.

(...) my jsme rádi za každého tlumočnicka. Zkoušíme, kdo může, kdo má volno. Je pravda, že třeba na dálničnickém oddělení mají víc cizinců. Když dojde k nehodám a podobně, tak tam spolupracují s jedním tlumočnickem, o kterém třeba už vědí, že je dostupný na němčinu a že přijede. Už asi mají tipy na lidi, kteří by mohli vždycky přijet nebo mívají čas, ale u nás to záleží na tom, kdo má čas.“ (P1)

„V Praze je to specifické, protože tady je přímo oddělení, které disponuje tlumočnicka – zejména angličtinou, němčinou, francouzštinou a ruštinou. Takže pokud jsou to oznamovatelé, svědci nebo poškození, tak přibíráme tyto tlumočnicka. Jsou to civilní zaměstnanci policie. Až když není na výběr z jazyků, kterými toto oddělení disponuje, tak se přibírá tlumočnick ze seznamu tlumočnicků.“ (P2)

„Tlumočnicka vybíráme na základě jeho profesionality, předchozích zkušeností a vlastního prověření.

(...) Nemáme zkušenost se zvláště exotickými jazyky, myslím, že jsme zde měli pandžábštinu, ale jinak se to neděje. V nějakém speciálním případě máme ale možnost pracovat i s tlumočnicka ze zahraničí a spolupracovat na mezinárodní úrovni. To se ale zatím v mé praxi nestalo. Měli jsme tu už i případ, že se tlumočnilo z nějakého jazyka do angličtiny a z angličtiny následně do češtiny, nebyl to problém. Je to pak samozřejmě dražší a složitější na organizaci, ale možné to je.“ (P3)

Snaha policistů o zajištění tlumočnicka v souladu s potřebami nerodilého mluvčího patrně souvisí s tím, že policie nejčastěji vystupuje v řízení jako první článek, který tak má ve výběru největší zodpovědnost, protože na jejich výběr se může navazovat i v dalších fázích řízení. Toto dokládá i komentář Soudce č. 1:

„(...) naprostá většina, asi tak 95 % případů, je takových, že já jako soudce už přebírám spisový materiál od Státního zastupitelství a od policie i s tlumočnickem. Takže já pracuju s tlumočnickem, který už je ve spise přibrán jako tlumočnick.“ (S1)

Z ukázek z rozhovorů vidíme, že tlumočení do „nemateřštiny“ je pravděpodobnější mimo Prahu, kde jsou možnosti výběru celkově omezené. P2 a P3 ve svých odpovědích zmiňují, že o některých tlumočnicích sice vědí, ale záměrně je nevolají. P1, který je z výrazně menšího města, nic takového nezmiňuje.

Z formálního hlediska mají vliv na výběr tlumočnicka i **státní zástupci**, ale jak ukazují rozhovory, jejich role je spíše poradní a hlavní slovo má policie:

„V rámci výkonu dozoru státního zástupce nad přípravným řízením to policie dost často se státním zástupcem konzultuje. Vím tedy od začátku, že půjde o cizince, a že bude potřeba tlumočení, případně i z jakého a do jakého jazyka. Tlumočnicka ale kontaktuje policie.“ (SZ1)

„Policejní orgán řekne: máme tady toho a toho, umí mluvit tak a tak. A pak řešíme, jakého mají shánět tlumočnicka. Pak také záleží na tom, kdo je dostupný. A jak jsem říkal, záleží na úkonech. Pokud by to mělo být směřováno třeba do vazebního trestního řízení, tak je potřeba sehnat tlumočnicka poměrně akutní. Pokud by to mělo být konáno ve standardním vyšetřování a zase se řeší, jestli třeba dotyčný hodlá vycestovat z České republiky, nebo je tady na delší dobu či trvale – ale to by potom zase pravděpodobně nebyl potřeba tlumočnick. Takže záleží na tom, jak akutní je ta potřeba sehnat tlumočnicka.“ (SZ2)

„(...) pokud jde o něco specifického, tak to víme od policistů. Policejní orgán je ten, který tlumočnicka přibírá v první fázi, takže buď nám to sdělí anebo se s námi může poradit, co by bylo z našeho pohledu nejlepší. Ale právě tím stěžejním orgánem, který přichází s obviněným v první fázi do styku, je policejní orgán. A potom je to soud. My s tím až tolik do styku nepřijdeme. Ale stává se, že se s námi policie radí, jestli bude v tomto případě lepší vzít angličtinářku, když on mluví tak a tak, a podobně. Hlavně ale záleží na tom, co sdělí obviněný nebo svědek. Ta práva, která oni mají, jsou široká. Proto hodně dáváme na něj.“ (SZ3)

To by mohlo vysvětlovat odpovědi státních zástupců v dotaznících.

Soudci, kteří se zúčastnili rozhovorů, se shodli na tom, že vždy je snaha zajistit tlumočnicka do mateřštiny dané osoby, a na otázku, jakým způsobem vybírají konkrétního tlumočnicka, odpovídali následovně:

„(...) v tomto hraje ústřední roli to, aby tlumočnick byl co nejbliž znalostem a schopnostem toho, komu se má překlad pořídit, respektive toho, jehož práva jako například osoby stíhané, se musí dodržet (...). A protože je teď systém krajový, tak my se velmi často pohybujeme i v jiných krajích, když sháníme tlumočnicky i soudní znalce. Není to pro nás problém a peníze tady nejsou na prvním místě. Takže kdyby třeba – teď si vymyslím – byli jenom čtyři tlumočnicki z maďarštiny a jeden byl v Plzni, jeden Ústí a jeden v Ostravě a potřebovali bychom ho tady, tak se budeme domlouvat s těmi tlumočnicky tak, aby byli schopni sem dojet a kdy by se jim to zhruba hodilo, ale rozhodně by to bylo o tom, kdo je schopen a ochoten se toho zúčastnit, a ne to řešit nějakým jiným způsobem a přemýšlet nad kalkulací, kolik to bude asi stát.“ (S1)

„Podle zkušenosti.“ (S3)

„Ano, z úřední činnosti.“ (S2)

Vidíme, že pražští soudci S2 a S3 vybírají spíše z okruhu tlumočnicků, s nimiž už spolupracovali a mají s nimi dobré zkušenosti, zatímco v menším městě, kde působí S1, je běžné shánět tlumočnicky i z jiných krajů a přizpůsobovat se jejich možnostem. To by také mohlo vysvětlovat,

proč velká část soudců a státních zástupců v dotaznících uvedla, že konkrétního tlumočnicka podle situace nevybírají – jak zaznívá z odpovědí respondentů z menšího města, příliš vybírat si nemohou.

4.2.5 Předchozí upozornění na to, že tlumočení bude probíhat přes „nemateřštinu“ a možnost odmítnout tlumočení

Třetí tvrzení v dotazníku pro tlumočnický znělo: „Považuji za důležité, aby mě soud upozornil, že půjde o tlumočení pro nerodilého mluvčího.“ Souhlas s tímto tvrzením vyjádřilo 68,2 % tlumočnicků (36,5 % zcela souhlasím, 31,7 % spíše souhlasím). V dotaznících soudců, státních zástupců a policistů bylo tvrzení: „Je důležité tlumočnicka uvědomit o tom, že půjde o tlumočení pro nerodilého mluvčího.“ Nejvýraznější souhlas vyjádřili policisté – 89,2 % (57,1 % zcela souhlasím, 32,1 % spíše souhlasím) a dále pak státní zástupci – 85,7 % (52,4 % zcela souhlasím, 33,3 % spíše souhlasím). U soudců také převládá souhlas, ale s menším náskokem – 58,6 % (37,9 % zcela souhlasím, 20,7 % spíše souhlasím). V dotaznících pro advokáty bylo tvrzení: „Je důležité advokáta předem uvědomit o tom, že půjde o tlumočení pro nerodilého mluvčího.“ Na něj reagovalo souhlasně 93,3 % dotazovaných (73,3 % zcela souhlasím, 20 % spíše souhlasím).

Jak už bylo řečeno, většina **tlumočnicků**, kteří se zúčastnili rozhovorů, nemá žádnou preferenci, pokud jde o tlumočení pro rodilé a nerodilé mluvčí, případně tyto situace takto nerozlišují. V souladu s tím jsou i jejich odpovědi na otázku ohledně předchozího uvědomění o tom, že se bude tlumočit pro nerodilého mluvčího:

„Ne, ani se na to nevyptávám, je to úplně jedno. Jako správný profesionální tlumočnick jsem připravena odvádět práci na nejvyšší úrovni.“ (T4)

„Myslím si, že to není potřeba, že to už tak nějak poznám sama. Jak už přivedou toho člověka, tak poznám, co je to za případ. Nevadí mi, když mi to předem neřeknou, nepotřebuji, aby mě na to předem upozorňovali.“ (T7)

„Asi bych to nepovažovala úplně za klíčové. Samozřejmě, každá informace, kterou člověk předem k tlumočení dostane, je užitečná. Tohle ale nepovažuji úplně za zásadní. Podle mého je spíš zásadnější vědět, o jakou problematiku půjde a mít třeba k dispozici nějaký relevantní dokument, aby si člověk stihl připravit nějakou slovní zásobu a měl určitou oporu pro oko, když jde o různá data a čísla paragrafů. Pro mě osobně není klíčové to, jestli je to rodilý nebo nerodilý mluvčí.“ (T8)

Informaci předem nepotřebují ani T2 a T3, kteří jinak dávají přednost tlumočení pro rodilé mluvčí:

„Po tolika letech už to nepotřebuji, nemusím se kvůli tomu nijak zvlášť připravovat. Je to informace, s kterou se podle mě člověk vyrovná během prvních pěti minut, takže se bez ní i obejde.“ (T2)

„Já už to dělám asi 25 let, takže pro mě to není důležité. Já si asi poradím se vším, takže to nezjišťuji, ale oni mi to sami řeknou. Většinou mi říkají, nakolik umí česky nebo jestli vůbec i jestli je to rodilý nebo nerodilý mluvčí jazyka, v němž bude vypovídat. S těmito informacemi se setkávám, ale sám je nevyžadují, oni mi to řeknou a podle toho už se zařídím. Jsem ale připravený na všechno, v podstatě mi ani nevádí, pokud mi tyto informace policie nebo soudce neřeknou.“ (T3)

Tlumočnick č. 2 ale ještě v průběhu rozhovoru dodal, že jeho odpověď souvisí se znalostí práva v zemích, pro jejichž občany zpravidla tlumočí, a že pokud by mělo jít o tlumočení nad tento rámec, pak by předchozí upozornění bylo nutné:

„Já jsem natolik seznámena s rakouským, švýcarským i německým právním řádem, že nepotřebuji dopředu vědět, odkud osoba, pro kterou budu tlumočit, je. Byl by ale pro mě problém, pokud bych měla tlumočit do anglického jazyka a jednalo by se třeba o mluvčího z Kanady nebo ze Spojených států amerických, protože tyto trestní řády neznám. To právní vzdělání by mi zde chybělo, a pak je pravda, že bych dopředu vyžadovala tu informaci o tom, odkud daný mluvčí je. V praxi ale už netlumočím do angličtiny, tlumočím jen němčinu a nizozemštinu, takže sama na to už nemyslím“ (T2)

Je zajímavé, že na následnou otázku, zda toto nespadá do kompetence orgánů činných v trestním řízení T2 odpověděl, že je to jeho zodpovědnost, aby pochopil rozdíly a řídil se podle toho při tlumočení:

„Ne, protože orgány činné v trestním řízení se řídí pouze našimi právními předpisy. Nejsou povinni řídit se ničím jiným než českými právními předpisy a mezinárodními dohodami. Díky tomu, že mám znalost daného právního systému já, mohu pochopit, proč vyslýchaný něčemu nerozumí, případné rozdíly vysvětlit a reflektovat to v tlumočení.“ (T2)

Tlumočnick č. 5 na otázku „Myslíte, že je důležité, aby vás předem upozornili, že půjde o nerodilého mluvčího – a dělají to?“ také odpověděl, že tuto informaci nepotřebuje, ale že soudy a policisté neinformují ani o daleko zásadnějších věcech:

„Ne. To by byl opravdu bonus navíc, nadstandard. Oni nedělají spoustu jiných věcí, které by dělat měli. Například aspoň říct tomu tlumočnickovi, o jaký trestný čin jde nebo o co se jedná. Pokud je to objednáno narychlo, to znamená hned nebo maximálně do několika hodin – to bývá většinou policie. Nebo o víkendu soud, v případě vazebního zasedání. Tam absolutně nemám šanci dostat nějaké písemné materiály na přípravu předem. Zeptám se tedy aspoň, co je to za trestný čin. A pokud je to objednáno dost dlouho dopředu, tak soudy se vůbec nenamáhají poslat třeba tlumočnickovi obžalobu, aby aspoň věděl, o co jde. Jenom výjimečně to někteří soudci dělají, ale opravdu výjimečně.“ (T5)

Tlumočnick č. 1 informování o tom, že tlumočený jazyk není mateřským jazykem dané osoby, naopak vyžaduje, přestože před tím odpověděl, že rodilí mluvčí nejsou jeho preferencí. Roli zde hraje skutečnost, že T1 tlumočí z arabštiny, která má svá specifika:

„To určitě ano. Policie mi to také říká, když mě kontaktuje. Nebo se sama zeptám. Také už se ptám, odkud ten člověk přesně je, abych věděla, o jaký půjde dialekt. Stává se třeba, že i tlumočení odmítnu, protože ten člověk je odněkud, kde je takový dialekt, o němž vím, že jej prostě neovládám. Těch dialektů je strašná spousta a vím, že by třeba mohl nastat problém, když by ten člověk nepřistoupil na to, že se budeme bavit v té spisovné arabštině nebo v nějakém dialektu, na kterém se domluvíme jako na kompromisu, že ho zvládneme oba. Šla jsem třeba

také tlumočit pro paní na cizinecké policii a to bylo takové vtipné, protože jsem si to ani nedomlouvala sama, ale bylo to domluvené přes někoho. Řekla jsem tedy, že platí a že přijdu. Když jsem tam ale přišla, paní na mě spustila francouzsky. Já francouzsky rozumím, učila jsem se francouzštinu, ale bohužel ji nepoužívám, takže moje francouzština už bohužel aktivní a dobrá příliš není. Takže jsem se jí ptala, jak tedy budeme tlumočit, protože jsem přišla s tím, že budu tlumočit arabštinu. Ji to trochu zarazilo a nakonec jsme to řešily tím způsobem, že jsme komunikovaly přes arabštinu, ale párkrát se stalo, že jsme se musely domluvit přes francouzštinu, abychom si ujasnily, co myslí ona, nebo co myslím já. Úplně dobře jsme si nerozuměly.“ (T1)

Vidíme, že T1 se zmiňuje i o tom, že tlumočení některých variant jazyka předem odmítá, což opět souvisí se specifiky arabštiny. Všichni ostatní tlumočníci se shodli, že dopředu tlumočení zásadně neodmítají, ačkoli na místě se pak může ukázat, že tlumočení jejich prostřednictvím je skutečně problematické nebo dokonce nemožné, jak uvádí Tlumočník č. 7:

„Setkala jsem se i s tím, že daný člověk neuměl vůbec anglicky, tak se to nakonec tlumočilo přes africký jazyk: já jsem tlumočila z češtiny do angličtiny a tlumočník z afrického jazyka tlumočil zadrženému z angličtiny do jeho mateřštiny.“ (T7)

Tlumočník č. 6 při odpovědi na otázku, zda ví dopředu, odkud osoba, pro níž bude tlumočit, pochází, upozornil na to, že u některých údajů se může později ukázat, že nebyly pravdivé:

„Někdy ano, někdy ne. Někdy také mají lidé falešné doklady. Nedávno se mi stalo, že mi volali s tím, že zadrželi Rumuna, který chce mluvit rusky. Říkal jsem, že to jsem ještě nezažil. Když jsem přijel, zjistil jsem, že je to typický Čečenec. Přeložil jsem mu tedy sdělovačku. Občanský průkaz měl rumunský, měl rumunské jméno a adresu. Název ulice začínal na „c“. Rumunsky neumím, ale vím, že se to může číst jako „k“, „c“ nebo „č“, tak jsem se zeptal, jak se to čte, a on nevěděl, takže to bylo jasné. Musíte počítat s tím, že vstupní informace, které dostáváte, nejsou přesné.“ (T6)

Nadpoloviční většina tlumočnicků tedy v dotaznících zaškrtnula možnost, že považují za důležité, aby byli předem informováni o tom, že půjde o tlumočení pro nerodilého mluvčího, tlumočníci v rozhovorech až na jednu výjimku však uvedli, že to za důležité nepovažují. Tento rozdíl může být způsoben i tím, že tlumočníci, s nimiž jsme uskutečnili rozhovory, žijí v Praze, jsou pracovní velmi vytížení a mají dlouholetou praxi, zatímco tlumočníci z menších měst, kteří také jsou zastoupeni mezi respondenty dotazníků, nemusí být soudem oslovováni tak často a tlumočení pro nerodilé mluvčí mohou tím spíše považovat za nestandardní situaci. Na základě dostupných dat to však nemůžeme říci s jistotou. V rozhovorech často tlumočníci uvádějí, že právě z důvodu dlouholeté praxe a mnoha zkušeností mohou nyní říci, že informaci o tom, zda budou tlumočit rodilému či nerodilému mluvčímu nepotřebují. Pro tlumočníky, kteří za sebou ještě mnoholetou praxi nemají, to ale může být jiné, jak dokládá i zkušenost Tlumočnicka č. 8:

„po rozpadu SSSR a po událostech roku 89 se Moldavsko začalo kulturně i státoprávně vracet do rumunsky mluvícího prostředí. Byl tam ale paradox, že tehdy mladí Moldavani, kteří se cítili být Rumuny, vlastně neuměli rumunsky. Takže v tom okamžiku vlastně byli nerodilí mluvčí. Přemýšlím, jak se to promítlo do tlumočení. Třeba mluvili rumunsky se silným ruským přízvukem – až tak, že to někdy znemožňovalo porozumění. Ta výslovnost byla natolik jiná, že

mi to ze začátku velmi ztěžovalo tlumočení, než jsem si na to zvykla a pochopila, jak to dešifrovat a převést do běžné správné rumunské výslovnosti a díky tomu porozumět.“ (T8)

Jak už bylo zmíněno, potřeby tlumočnicků se také mohou lišit s ohledem na to, s jakou jazykovou oblastí pracují. Pro zajímavost se můžeme podívat na jazykové kombinace tlumočnicků, kteří v reakci na tvrzení „Považuji za důležité, aby mě soud upozornil, že půjde o tlumočení pro nerodilého mluvčího.“ v dotazníku zvolili odpověď „zcela nesouhlasím“: v prvním případě šlo o tlumočnicka z ruštiny, španělštiny a katalánštiny, v druhém o tlumočnicka z angličtiny a němčiny a ve zbylých třech případech o tlumočnicka z angličtiny. Mezi jejich jazyky tedy nebyly zastoupeny mimoevropské jazyky, jako je například právě arabština. Ze všech výše uvedených rozborů můžeme tedy vyvodit, že snaha orgánů činných v trestním řízení poskytnout tlumočnickovi dopředu co nejvíce informací o původu a jazyce člověka, pro nějž bude tlumočeno, by se měla stát obecnou praxí, protože ačkoli to část tlumočnicků považuje za zbytečné, pro některé tlumočnicka by to bylo naopak zásadní výhodou.

Policisté v rozhovorech jednohlasně uvedli, že tlumočnicka je důležité předem upozornit na to, že půjde o tlumočení do „nemateřštiny“:

„To určitě ano. My se tu stejně domlouváme, o jakou jde národnost a jakou řečí mluví, takže i na to musí tlumočnick brát ohled.“ (P1)

„Určitě, když sháníme tlumočnicka, ať už je to tedy civilní zaměstnanec policie nebo jiný, tak jim říkáme, že bude tlumočit, když to úplně zjednoduším, třeba Němce, který bude mluvit anglicky.“ (P2)

„Ano, informujeme o tom. Často se ale zabýváme věcmi, na kterých se pracuje rok nebo i déle. Tlumočnick má možnost sledovat celý průběh. Policejní prezidium nefunguje jako obvod, kde se náhle něco stane a je potřeba to okamžitě řešit, aby byly splněny lhůty. Tlumočnicka si proto sami vyhledáváme a spíše preferujeme rodilé mluvčí jazyka, jímž podezřelý osoba hovoří. Dokážou pak rozumět i specifikům jazyka a například rozlišit, jestli je konkrétní Vietnamec ze severu nebo z jihu země – podobně jako Čech pozná Ostraváka.“ (P3)

Policisté se spíše přiklánějí k tomu, že tlumočnick na základě informace o tom, že se bude tlumočit pro nerodilého mluvčího, může tlumočení odmítnout, ale 2 ze 3 říkají, že se to nestává:

„To se mi ještě nestalo, ani nevím od kolegů, že by se to stalo. Tlumočnick už z domluvy po telefonu ví, o koho se jedná, takže to se nám tady nestalo. Cizince z exotických zemí jsme tu ale v poslední době ani moc neměli.“

(...) Myslím si, že ano [že může odmítnout]. K tomu by se muselo přihlídnout, protože výpověď by neměla relevantní význam a nebyla by hodnotná pro trestní řízení, kdyby tlumočnick špatně překládal. Asi bychom se na tom museli nějak domluvit a zvolit někoho jiného. S tím jsem se ale nesetkala.“ (P1)

„Určitě [může odmítnout]. Dost často [se to stává]. Pokud to není náš civilní zaměstnanec. Tlumočnick, kterého vybíráme ze seznamu tlumočnicků, to většinou řekne, pokud si není jistý, a přibereme někoho jiného. Pomínu-li, že odmítne, protože je sobota, neděle nebo deset hodin večer.“ (P2)

„Nestalo se nám, že by tlumočník na základě toho, že daná osoba mluví například nějakou variantou jazyka, tlumočení odmítnul.“ (P3)

Podle zkušeností P2 tlumočníci „dost často“ tlumočení z různých důvodů odmítají. Otázka o možnosti odmítnutí tlumočení vyplynula až při realizaci rozhovorů, takže k ní nemáme žádná data z dotazníků. Je ale také otázkou, jestli by tlumočníci přiznání toho, že nějaké tlumočení odmítli, nepovažovali (i s ohledem na zákonnou úpravu) do jisté míry za vlastní selhání. Zákon navíc nespecifikuje, co je oním „vážným důvodem“ pro odmítnutí tlumočení, což mohou zástupci jednotlivých stran chápat odlišně.

Za zmínku ještě stojí také komentář jednoho z tlumočnicků, který podotkl, že policisté často sami nevědí, o jaký jazyk se jedná, na což naráží především při tlumočení odposlechů. Za velkou výhodu pro tlumočnicka v této souvislosti také považuje alespoň orientaci ve více jazycích:

„myslím, že tlumočník by měl mít přehled o všech jazycích, aby si zhruba dokázal daný jazyk zařadit. Kolikrát máte odposlechy, v nichž se vyskytuje třeba i 10 jazyků. Někteří lidé dokáží mluvit i 5 jazyky a tak musíte aspoň zhruba odhadnout, o co se jedná. Policisté to navíc často nevědí. Nedávno jsem například dostal řečtinu, protože si ji spletli s ruštinou – náhodou jsem tedy měl dva semestry starořečtiny. Policie ale někdy nepozná, o jaký jazyk jde, pokud je například u obou azbuka. Spletou si s ruštinou bulharštinu nebo srbštinu. Někdy nám něco takového pošlou a nepoznají, jestli je to arménština, ázerbájdžánština, gruzínština nebo čečenština. Já už to díky praxi poznám. V turkotatarských jazycích mám přehled a znám některá slova, snažím se mít povědomí a nějaký základ. Myslím, že je pro tlumočnicka velké plus, když si v tomto dokáže poradit, když ví, kam si to zařadit. Je totiž potřeba co nejrychleji sehnat někoho, kdo daný jazyk umí, a díky tomu že se s kolegy známe, tak můžu říct „Na ázerbájdžánštinu zkuste třeba tohoto kolegu.“ (T2)

Pokud jde o **soudce**, všichni v rozhovorech zmínili, že zpravidla navazují na volbu tlumočnicka, kterou provedla policie, a tak je bližší domluva s tlumočnickem spíš okrajovou záležitostí; třetí ze soudců má navíc za to, že tlumočník, který je pro určitý jazyk zapsaný, musí být zkrátka pro tento jazyk k dispozici:

„Toto je spíš otázka policie. Když ona potřebuje prvotní překlad, tak asi tímto způsobem musí tlumočnicka informovat – že jde například o člověka, který má v pasu zapsaný anglický jazyk, ale že to je občan Angoly, který vlastně angličtinu má jenom jako oficiální státní dorozumívací prostředek, ale jeho řeč je jiná. To si myslím, že se tam určitě objeví, tato informace. Je to také otázka zkušeností. Je fakt, že pokud se třeba objevují osoby ze stejného prostoru s takovýmito schopnostmi a ukazuje se, že mezi tlumočnickými jsou rozdíly, tak se určitě pak vybírá na základě praktických zkušeností tlumočník, který je schopen se s nimi domluvit nejlíp. Ale u toho soudce to přichází v úvahu jedině, když tam dochází k nějakým nesrovnalostem. Pak se soudce zabývá nebo může zabývat tím, jestli dosavadního tlumočnicka nevystřídat někým optimálnější.“ (S1)

„Já jim to někdy říkám, když je přibírám, aby o tom věděli. Nedělám to ani tolik u angličtiny, ale spíš u jazyků jako je bosenština nebo romština. Už se mi stalo, že mi tlumočník řekl: „Dotyčný sice uvádí, že chce tlumočnicka do rumunštiny, ale mluví velmi špatně rumunsky. Je to víc romština.“ Takže speciálně tlumočnickům těchto národů to říkám, když s nimi mluvím. Velmi často je to ale tak, že se člověk řídí tím, co bylo v přípravném řízení. (...) někdy je to dokonce naopak. Když tlumočnickovi volám, že ho budu potřebovat v hlavním líčení, tak mi

řekne: „Jo, to se jedná o toho a toho člověka, s tím jsem mluvil. Jenom upozorňuju, že mluví víc romsky než rumunsky.“ (S2)

„Vyberáme podle jazyka. Pokud má tlumočník stanovený jazyk, z něhož má zkoušky a pro který je zapsán, tak když se rozhodneme pro angličtinu, byť je to třeba Afričan, tak už více méně s tlumočníkem neřeším, že bude tlumočit Afričanovi. (...) Je to tak, přiberou ho policisté. /v reakci na S2/“ (S3)

Dotazovaní soudci se neshodli na tom, zda má tlumočník možnost tlumočení pro nerodilého mluvčího odmítnout:

„Myslím si, že má právo to odmítnout, že může říct, že má třeba zkušenosti s tím, že ta jejich angličtina není taková, aby si s nimi byl schopen porozumět. Tlumočník může tlumočení odmítnout z různých důvodů a toto by určitě mohlo být jedním z nich.“ (S1)

„Tohle moc neřeším. Nestalo se mi, že by tlumočník řekl, že odmítá tlumočit. Jediný důvod pro odmítnutí tlumočení je časový důvod.“ (S2)

„Když je to úřední jazyk dané osoby a přeje si v něm komunikovat, tak se prostě přiberou tlumočník z rumunštiny.“ (S3)

To opět potvrzuje možnost různého výkladu toho, co jsou „závažné důvody“ pro odmítnutí.

Z rozhovorů se **státními zástupci** vyplynulo, že hlavní odpovědnost za kontaktování tlumočníka a komunikaci s ním obstarává policie, proto jsme se jich v rozhovorech podobně jako advokátů ptali, zda je důležité, aby oni sami předem věděli o tom, že tlumočení bude probíhat prostřednictvím „nemateřštiny“. Z odpovědí vyplynulo, že jim na tom nezáleží:

„Já myslím, že ani ne. Když ten jazyk neovládám, pak je mi to úplně jedno.“ (SZ1)

„Já bych neřekl, že je to pro mě důležité. Já prostě realizuji trestní řízení. Nechci, aby to nějak špatně vyznělo, ale mně se do toho promítá i to, že když někdo v cizině spáchá trestnou činnost a pak se nedokáže domluvit, to je jeho boj.“ (SZ2)

„Pro mě to není vůbec důležité. Já si stejně formuluji otázky v češtině, takže vůbec.“ (SZ3)

V kontrastu se státními zástupci se nyní podívejme na **advokáty**. Ti v drtivé většině v dotaznících uvedli, že je důležité, aby byli předem informováni o tom, že se bude tlumočit do „nemateřštiny“ jejich klienta. To zřejmě souvisí s jejich snahou mít kontrolu nad situací a zajistit pro svého klienta nejlepší podmínky, jak dokládají i odpovědi na otázku „Je pro vás důležité předem vědět, že bude tlumočeno pro nerodilého mluvčího? V jaké fázi se to dozvídáte?“:

„V podstatě se to dozvídám v okamžiku, kdy má ten úkon probíhat, s výjimkou těch případů, kdy se tlumočení týká mého klienta. Pak samozřejmě mám zájem na tom, aby bylo tlumočeno do jazyka nebo z jazyka, který je rodným jazykem mého klienta. V případě, že to není možné – což si upřímně nevzpomínám, že by se stalo – tak bych asi velice zkoumal skutečnou schopnost přesně pochopit, co je tlumočeno tím vlastně náhradním jazykem.“ (A2)

„Záleží, jaký jazyk to je. Já jsem se na škole učila rusky, takže když je to tento případ s ruštinou a ukrajinštinou nebo podobně, tak některá slova jsou podobná, něco si ještě pamatuju, tak to mi problém nedělá. Ale pokud je to nějaký jiný jazyk – čínština, japonština nebo třeba albánština nebo srbština – tak vítám, když je tlumočnický sám rodilý mluvčí daného jazyka. Ale v našich podmínkách to není vždy možné, aby se pokryly všechny jazyky. (...)V podstatě až na místě toho úkonu [se dozvídám, zda se bude tlumočit do mateřštiny klienta].“ (A3)

Advokát č. 1 pouze uvedl, že bývá s volbou tlumočnicka seznámen hned od začátku:

„Ve většině případů se k obhajobě dostáváme už v té první fázi, to znamená při sdělení obvinění nebo po sdělení obvinění. Takže nám v podstatě ty orgány činné v trestním řízení řeknou, koho pozvali jako tlumočnicka, a tím se i dozvíme, jestli jde o tlumočení do mateřské řeči nebo nikoli. Záleží zase na tom, o koho jde. Ale v podstatě máme informace od policie.“ (A1)

I výsledky k tomuto bodu můžeme shrnout tak, že se zde opět projevují různé pozice jednotlivých stran řízení. Do otázky odmítnutí tlumočení navíc vstupuje problematika nejednoznačnosti zákonné úpravy.

4.2.6 Pohled orgánů činných v trestním řízení a advokátů na to, zda je komunikace tlumočená prostřednictvím „nemateřštiny“ ztížená

V dotaznících pro soudce, státní zástupce, policisty a advokáty dále následovalo tvrzení „Komunikace prostřednictvím tlumočnicka s nerodilým mluvčím je oproti komunikaci s rodilým mluvčím těžší.“ V rámci jednotlivých profesí se opět rozložení lišilo, veskrze se však všichni v převážné většině shodli na tom, že toto tvrzení platí. Souhlasilo 93,3 % advokátů (33,3 % zcela souhlasím, 60 % spíše souhlasím), 85,7 % státních zástupců (33,3 % zcela souhlasím, 52,4 % spíše souhlasím), 75,8 % soudců (31 % zcela souhlasím, 44,8 % spíše souhlasím) a 75 % policistů (17,9 % zcela souhlasím, 57,1 % spíše souhlasím). Vidíme tedy, že z celkového pohledu dokonce považují tlumočení do „nemateřštiny“ obviněného za problematičtější státní zástupci než advokáti. To opět může vyplývat z jejich pozice žalobce a snahy zajistit podmínky pro řízení tak, aby byly splněny všechny procesní náležitosti a jednotlivé kroky tak nebyly později napadnutelné. Musíme ale také vzít ohled na to, že náš vzorek státních zástupců byl ze všech profesí nejmenší.

Advokáti v rozhovorech odpovídali následovně:

„Asi určitě ano. Ono to záleží pochopitelně na tom, nakolik ten jazyk, do kterého se tlumočí, obviněný zná. To, co jsem měl já, byla spíš obvyklá hovorová mluva, které rozuměl. Ale jinak se musím vrátit k tomu, co jsem říkal na začátku – aby obviněný naprosto přesně porozuměl výrazům, které se vyskytnou při projednání obžaloby nebo různých otázkách, tak je potřeba upřesňovat to jednoduchými dotazy a zpětně si ještě kontrolovat, jestli se přesně pochopilo to, co se chce. Takže je to nepochybně složitější.“ (A1)

„Záleží případ od případu. Pokud je tam tlumočnický z angličtiny a nerodilý mluvčí mluví perfektní angličtinou, tak nevidím problém. Ale horší to je – ale to já nedokážu odhadnout – jestli plně neovládá ten jazyk tlumočnický. Jestli je schopen všechno přesně pochopit. Jak říkám, právníčkina bývá kolikrát o slovíčkách.“ (A2)

„Myslím, že to záleží na kvalitě tlumočnicka. Mám i kamarády tlumočnický, a tak vím, že se pořád vzdělávají, podobně jako my advokáti bychom měli pořád studovat změny v zákonech a podobně. Třeba v ukrajinštině vznikají nová slova, která třeba používají mezi sebou mafiáni. Aby tlumočnick stíhal, když tlumočí třeba odposlechy, a oni tam tato nová slova používají, tak to musí vědět a dál se vzdělávat. Myslím tedy, že ta komunikace mezi mnou a obviněným prostřednictvím tlumočnicka je o kvalitě tlumočnicka. Vždycky to tak je.“ (A3)

Dva **státní zástupci** v rozhovorech uvedli, že situace je pro ně ve všech případech stejná, s tím, že už komunikace s cizincem jako taková znamená vždy ztížení komunikace. Pouze jeden ze státních zástupců odpověděl na otázku „Myslíte si, že je komunikace s nerodilým mluvčím nějakým způsobem ztížená?“ kladně, ale také poukázal na to, že to pro něj nehraje velkou roli:

„Podle mě určitě. Jak jsem říkal, jakmile tam máme ještě nějaký mezistupeň, tak ta komunikace je určitě slabší. Ale pro mě to zase až tak moc neznamená, to je spíše z pohledu pachatele.“

Soudci v rozhovorech uvedli, že otázka ztížení komunikace se jich příliš netýká a odkázali spíše na odpovědnost tlumočnicka:

„(...) pro mě jako pro soudce je tady tlumočnick, který je od toho, aby mi zprostředkoval odpovídající komunikaci mezi mnou a vyslychaným.“ (S1)

„Jedna tlumočnice z angličtiny říká, že tlumočí pomaleji. A jedna říkala, že se snaží pro nerodilého mluvčího hledat jednodušší slova. (...) Ta nám vyloženě řekla, že na toho obžalovaného, kterého jsme měli shodou okolností ve dvou věcech, mluví opravdu jednoduchou španělštinou. Ale je nutné říct, že na běh trestního řízení to pro soudce nemá žádný vliv.“ (S3)

„To byla paní X. Tlumočí ze španělštiny. I když pak třeba překládala rozhodnutí, tak používala co možná nejjednodušší slova, a vyhýbala se nějakým odborným pojmům, protože z hlavního líčení a z kontaktu s obžalovaným věděla, že je velký problém, aby vůbec pochopil obsah slov.“ (S2)

Policisté také zmiňovali úlohu tlumočnicka:

„Záleží na tom, jak je tlumočnick zdatný. Když já jsem měla nerodilého mluvčího, třeba poškozeného z Číny, který komunikoval prostřednictvím angličtiny, tak to nebyla nějak složitá věc na tlumočení, takže jsme to zvládli. Byla to třeba jenom krádež věcí, takže mi popsali, jaké věci jim ukradli, jakou asi mají hodnotu a kam jeli. To nebyl problém. Ale kdyby se řešila nějaká závažnější trestná činnost, třeba týrání nebo domácí násilí, kde je potřeba více popsat pocity, tak si myslím, že by to bylo ztížené. Kdybychom potřebovali takovéto bližší informace, jaká vznikla újma a podobně a tlumočnick by nemohl tlumočit přesně, tak by to byl problém. Záleží, o jakou trestnou činnost se jedná. Pokud jde o podvod nebo krádež, tak to asi popíše kde kdo. Ale nějaké ublížení na zdraví by mohlo být horší. Myslím si, že pokud jde o tu psychickou stránku, tak popsat prožitky v cizím jazyce je těžké.“ (P1)

„Jestliže nemluví rodným jazykem, tak je komunikace složitější, nemusejí si rozumět s tlumočnickem navzájem. To můžete vzít i americkou angličtinu, britskou angličtinu a kanadskou angličtinu. Je to složitější a musí se víc vysvětlovat. Ten člověk tomu od tlumočnicka neporozumí a musím mu to nějakou oklikou vysvětlit.“ (P2)

„Pokud se tlumočí do nemateřštiny, tak hrozí, že některé věci zůstanou ztraceny v překladu.“ (P3)

Celkově tak můžeme tuto otázku uzavřít tak, že v souladu s dotazníky všechny dotázané profese považují tlumočenou komunikaci prostřednictvím „nemateřštiny“ za ztíženou, avšak jak vyplývá z rozhovorů, mají za to, že jich osobně se to nijak nedotýká a odkazují spíše na kompetence tlumočnicka.

4.2.7 Úsilí, příprava a strategie při tlumočení pro nerodilé mluvčí

Nyní se podívejme souhrnně na následující tři body dotazníků a rozhovorů pro tlumočnický. První z nich znělo: „Tlumočení pro nerodilého mluvčího vyžaduje větší **úsilí** než tlumočení pro rodilého mluvčího.“ a souhlasilo s ním 58,7 % dotázaných (23,8 % zcela souhlasím, 34,9 % spíše souhlasím).

Pokud jde o rozhovory, s tím, že by tlumočení pro nerodilé mluvčí stálo více úsilí, nesouhlasil 1 tlumočnick, a to s odkazem na své zkušenosti. Šlo o T4 – tedy tlumočnicka z albánštiny, kde je navíc pravděpodobnost tlumočení pro nerodilého mluvčího velmi malá. T8 uvedl, že je to relativní a T6 se k otázce nevyjádřil. Převaha souhlasu s tím, že tlumočení pro nerodilého mluvčího vyžaduje větší úsilí, tak byla i u tlumočnicků, kteří se účastnili rozhovorů – celkem 5 tlumočnicků souhlasilo. Pro ilustraci uvedme, důvody, které tlumočnicki zmiňovali:

„Myslím si, že ano. Je to náročnější na soustředění. Také je to náročnější kvůli tomu, že se více pozornosti musí věnovat zpětné vazbě – je potřeba sledovat, jestli daný člověk rozumí. Možná abych to konkretizovala, tak velmi problematické je tlumočení do anglického jazyka a z anglického jazyka pro mluvčí ze Západní Afriky. Tam je spousta terminologických, kulturních, fonetických i fonologických věcí, které se musí zohlednit. Myslím si, že rozdíly jsou i mezi tím, o jaký jazyk konkrétně jde a o jakého rodilého nebo nerodilého mluvčího.“ (T2)

„U nerodilých mluvčí se setkávám s nedůvěrou k tlumočnickovi. Většinou také nerodilí mluvčí mají nějaké povědomí o češtině a pak se to snaží promíchávat s češtinou. Z toho vznikají problémy, je potřeba upřesňovat a není možné stále simultánně tlumočit. Někdy je to obtížné.“

(...)V trestním řízení jsou i obvinění, kterým hrozí třeba 10–15 let vězení, takže si samozřejmě hlídají každé slovo, něco jim radí obhájci a mají i svou představu. Tlumočnick je pak někdy takovým otloukánkem, obětním beránkem. Když se to té straně a obhajobě hodí, tak svedou na vás, že něco bylo špatně tlumočeno, i když to tak není. Tlumočnick se pak musí hlídat a opravovat a dokazovat, že tak to bylo skutečně řečeno. To je někdy nepříjemné, ale tak nějak to k tomu patří.“ (T3)

„To rozhodně ano. Pokud znalost němčiny u nerodilých mluvčí není dobrá, což bývá často, tak je to větší úsilí tlumočnicka, snažit se správně porozumět, co ten člověk chce sdělit a potom to přetlumočit. Když něčemu nerozumíte správně, tak to nemůžete správně přetlumočit.“ (T5)

„Myslím si, že musím mluvit jednodušším jazykem a používat jednodušší slova.“ (T7)

Tlumočnicki tedy zmiňují větší nároky na soustředění a na úsilí porozumění, přizpůsobování jazyka (což už souvisí s otázkou týkající se strategií), menší důvěru mezi tlumočnickem a řečníkem.

Komentář T3, který hovoří o problému tlumočení pro osoby, které částečně ovládají češtinu, můžeme ještě doplnit slovy jednoho z advokátů, který se prakticky k témuž vyjádřil z jiného pohledu:

„Asi dvakrát za celou praxi se mi stalo, že si klienti stěžovali na práci tlumočnicka, že netlumočí dobře. Pak jsem to slyšela i od kolegů. Soukromě jsem si pátrala po tom, jakým způsobem to oni mohou takhle říct, když se jim tlumočí. Ale když jsou to klienti, kteří tu třeba žijí už nějakou dobu a pak začnou páchat trestnou činnost, tak oni rozumí, co se jim říká. Pro to řízení je pro ně lepší, když se to tlumočí, protože tam samozřejmě jsou i slova, která běžně nepoužívali, je tam právní terminologie. Něčemu ale rozumí. Vidíte, že když sedíme v té jednací síni, tak oni pozorují tlumočnicka, ale zároveň vnímají i co říká soudkyně nebo soudce. Oni tedy něco vědí a z toho důvodu si asi někdy stěžují na tlumočnicka, že třeba netlumočí všechno. Takže jak říkám, je to o kvalitě tlumočnicka.“ (A3)

A3 potvrzuje, že lidé, kteří mají nějakou znalost češtiny, mají tendenci tlumočnicka kontrolovat a posuzovat na základě svého povědomí, což může mít na komunikaci a důvěru mezi jednotlivými stranami skutečně negativní dopad.

Je zajímavé, že v reakci na dotazníkové tvrzení „Tlumočení pro nerodilého mluvčího vyžaduje větší **přípravu** než tlumočení pro rodilého mluvčího.“ zvolil jako odpověď „zcela souhlasím“ pouze jeden tlumočnick, takže šlo o nejmenší zastoupení této volby ze všech otázek pro tlumočnicky. Naopak nesouhlas vyjádřilo 69,8 % respondentů (19 % zcela nesouhlasím, 50,8 % spíše nesouhlasím).

Řada tlumočnicků, kteří se účastnili rozhovorů, uvedla, že jejich příprava se neliší od přípravy na tlumočení rodilého mluvčího. Podobně jako u otázky o předchozím upozornění na to, že se bude tlumočit do „nemateřštiny“ dané osoby, i zde se objevily odkazy na dlouhou praxi v oboru:

„Příprava se neliší. Kdybych začínal, tak bych na to samozřejmě bral zřetel a nějak se připravil. Když to ale člověk dělá tak dlouhou dobu, tak to děláte automaticky a v podstatě vás ani nezajímá ten případ. Někdy mi dají obžalobu, která má třeba 50 stránek a mně stačí se na to jen podívat, abych věděl, o jaké trestné činy jde. Ale o samotném procesu a o tom, co se stalo, se člověk dozvídá v průběhu. Už to ani celé nepročítám, protože všechno je hodně podobné. Stačí mi znát trestní zákoník, zhruba trestné činy a o co se asi jedná. Většinou je to ale tak jednoduché, že není potřeba se na to nějak zvlášť připravovat.“ (T3)

„Na začátku to bylo jiné, měla jsem určité potíže, protože jsem začínala jako soudní tlumočnick ve 20 letech. (...) Na začátku jsem spoustu věcí a výrazů neuměla, musela jsem se učit za pochodu. Dneska se ale nemusím vůbec připravovat, když se mi ozvou od soudu, že jde o nějakou trestní věc.“ (T4)

„(...) já předem nemohu vědět, na jaké úrovni ta jeho němčina bude. To zjistím až na místě, oni mi to neřeknou, to oni nevědí. (...) To se vyřeší na místě.“ (T5)

„Ten postup asi neodlišuji, většinou taky poznám až na místě, co vyplyne té události a způsobu mluvy. Příprava spíš vyplývá ze závažnosti případu. Když jde třeba o firmy a ekonomické výrazy, tak se na to zaměřím.“ (T7)

„Přesně tak. Na každou akci se připravuji a není důležité, nebo není zásadně důležité, jestli to je nebo není rodilý mluvčí.“ (T8)

Z odpovědí tedy vyplývá, že pro začínajícího soudního tlumočníka je možnost přípravy na základě předem získaných informací poměrně klíčová. Jak však uvedl jeden z tlumočnicků, který vyplnil dotazník a nad rámec toho se s námi ještě spojil telefonicky, dříve bylo běžné mít k dispozici od policie či soudů množství informací, včetně možnosti nahlédnout do spisu, avšak dnes tomu tak není. Podle jeho slov tlumočnick většinou nemá dopředu prakticky žádné informace, a tak nemůže být dostatečně připraven, takže tlumočí vždy pouze obsah. Výsledky dotazníku můžeme tedy interpretovat tak, že tlumočníci žádnou zvláštní přípravu nepotřebují, ale i tak, že ke zvláštní přípravě nemají potřebné podklady.

Tlumočnick, jehož pracovním jazykem je arabština, měl opět k přípravě jiný postoj než většina našich respondentů rozhovorů, s ohledem na různé dialekty arabštiny, které se více či méně liší od spisovné podoby jazyka:

„(...) pokud znám nějaké rodilé mluvčí daného dialektu, tak s nimi předem konzultuji termíny, jestli se to třeba v jejich dialektu řekne stejně. Jsou i různé programy v televizi a některé se vysílají v dialektu, takže se to dá odposlouchat. Upřímně řečeno, těch dialektů je ale hodně a mezi některými jsou obrovské rozdíly. (...) Někdy to u arabštiny může být jen tak malý rozdíl jako mezi Čechy a Moraváky, že třeba pro nějakou věc mají svůj specifický název. Potom řeknu: „Teď ti prostě nerozumím, řekni to jinak,“ a není problém. Ale může jít o opravdu velké rozdíly, jako mezi dvěma různými jazyky. Pokud v tom člověk nepracuje pořád, tak to může být někdy problém. Jediná možnost je potom dohodnout se na tom spisovném jazyce, který by teoreticky měli umět všichni, protože se ho učí ve školách, ale tam už zase závisí na vzdělání daného člověka a podobně, nemusí ho umět všichni dobře.“ (T1)

Podobně i Tlumočnick č. 2, který klade důraz na právní vzdělání, uvádí, že pokud by neměl pro konkrétní případ zkušenosti z minula, musel by se na tlumočení připravit tím, že si zjistí informace o právním systému země, odkud osoba, pro niž se tlumočí, pochází:

„Pokud bych se někdy v budoucnu chtěla vrátit k tlumočení do angličtiny, pod což spadá opravdu hodně právních řádů, tak bych se musela připravovat konkrétně podle toho, odkud příjemce tlumočení je. Pro západní Afričany ale tlumočím dál. Vím, že začínající tlumočnick se musí poměrně dobře seznámit například se školstvím a podobnými kulturními věcmi, protože jinak nebude schopen přetlumočit ani úvod toho tlumočení.“ (T2)

Vidíme tedy, že záleží na přístupu, zkušenostech i pracovních jazycích jednotlivých tlumočnicků. Část tlumočnicků je však přesvědčena o tom, že příprava na tlumočení nerodilých mluvčí je náročnější – byť jsou tito tlumočnicki v menšině, podle výsledků dotazníků představují necelou třetinu, což není úplně zanedbatelné.

Dále jsme se ptali na tlumočnické **strategie** – zde se tedy dostáváme k hypotéze, kterou jsme si stanovili před realizací výzkumu. Na dotazníkové tvrzení „Tlumočení pro nerodilého

mluvčího vyžaduje jiné strategie než tlumočení pro rodilého mluvčího.“ respondenti reagovali ze 79,4 % souhlasně (28,6 % zcela souhlasím, 50,8 % spíše souhlasím).

Z úst tlumočnicků, s nimiž jsme uskutečnili rozhovor, často zaznívalo, že při tlumočení pro nerodilé mluvčí využívají strategii zjednodušování jazyka:

„Samozřejmě musím počítat s tím, že mi třeba nebude rozumět. Takže pokud jde o strategie, tak musím volit jednodušší jazyk.“ (T1)

„Určitě to dopad má – zcela jistě na terminologii. Také pokud vidím, že ta osoba má problém s tlumočením v první osobě, tak nejprve požádám vyslyšajícího nebo zadavatele tlumočení, jestli by mohl osobě vysvětlit, že se tlumočí v první osobě. A pokud je toto vysvětlení poskytnuto a je přetlumočeno a vidím, že ta osoba má pořád problémy, tak od toho ustoupím se zřetelem na to, že jako svůj nejdůležitější úkol vidím zajištění toho, aby daná osoba všemu rozuměla. Určitě to dopad má na terminologii a vysvětlování, protože když vidím, že dané osobě například slovo „obžaloba“ nic neříká, tak místo slova „obžaloba“ použiju vysvětlení – „sepsané formální obvinění“. Rozvedu to tak, aby si byla daná osoba jistá, že ví, co je míněno. To přizpůsobuji její kultuře, stupni vzdělání a všem aspektům.“ (T2)

„Já tlumočím i překládám, a například když překládám rozsudek a z průběhu řízení vím, že jde o nerodilého mluvčího a že má omezené vyjadřovací schopnosti, tak se snažím text zjednodušit tak, aby to pochopil – to je totiž to nejdůležitější. Stejně tak u tlumočení různé věci vysvětluji a podobně, jsem na to zvyklý a tlumočím jinak.“ (T3)

„Ano, nesmím používat ty úplně právní anglické termíny, musím to pojmout nějak jednodušeji. Snažím se samozřejmě říct všechno, co říká soudce nebo státní zástupce, aby tam bylo obsaženo všechno. Někdy ale obžalovaní, kteří jsou nerodilými mluvčími, nemají ani střední školu a setkala jsem se i s negramotnými. Pak se to snažím vysvětlit jednodušeji, aby to pochopili.“ (T7)

Tlumočnick č. 4 také zmínil zjednodušování jazyka. Tuto strategii ale spíše usouvztažnil s intelektem osoby, pro níž je tlumočeno, bez ohledu na to, zda jde o rodilého nebo nerodilého mluvčího:

„Žádnou strategii nemám. Jde spíš o to, jak vnímám, jakou intelektuální úroveň dotyčný má. Když vidím, že jde o člověka, který má, řekněme, jenom základní školu, tak na něj nebudu mluvit právníckou terminologií, to absolutně nemá význam. Stalo se mi, že jsem tlumočila pro svědka, který byl bohužel absolutně mimo, neměl intelektuální schopnosti. Musela jsem tedy zjednodušit jazyk tak, aby mi rozuměl. Jeho odpovědi jsem se také snažila přetlumočit tak, aby byly srozumitelné pro orgány činné v trestním řízení. Snažím se zkrátka přizpůsobit úrovni intelektu dotyčného, ať už je v postavení svědka nebo obžalovaného.“ (T4)

Tlumočnick č. 5 uvedl, že se snaží dosáhnout co možná nejlepšího porozumění mezi ním a osobou, jíž tlumočí, a to tak, že pokládá doplňující dotazy, přičemž iniciativu zde bere na sebe a nenechává na orgánech, aby se samy doptávaly:

„Asi ani ne, ale musím klást víc dotazů tomu tlumočenému. Pokud já sama nerozumím, protože kolikrát gramatika je hrozná, výslovnost je hrozná, slovní zásoba taky špatná. Já se tedy skutečně snažím – zvláště proto, že je to v trestním řízení, to není žádná legrace, když něco přetlumočím špatně, tak můžu tomu člověku ublížit. Fakt se snažím porozumět. (...) Spíš to беру na sebe.“ (T5)

Obdobně odpověděl i Tlumočnick č. 6:

„Já nic nezjišťuji, já si jenom ověřuji. (...) Jde přece o tlumočení interakce, není to jen jednostranná záležitost tlumočnicka. Tlumočnick musí kontrolovat, jestli tomu dotyčný rozumí.“
(T6)

Pouze Tlumočnick č. 8 uvedl, že by neřekl, že při tlumočení pro nerodilé mluvčí používá nějakým způsobem odlišné strategie.

Pokud se tedy podíváme na celkové výsledky dotazníků a rozhovorů pro otázku týkající se tlumočnických strategií, vidíme, že většina tlumočnicků uvádí, že při tlumočení pro nerodilé mluvčí používá jiné strategie, což spočívá v zjednodušování jazyka, opisu terminologie a (nebo) větší kontrole toho, zda dotyčný rozumí. Výsledky dotazníků i rozhovorů ukazují, že i v tomto bodě jsme dosáhli čísel, která jsou velmi blízko výsledkům výzkumu Albl-Mikasové (ibid.) Jak už jsme uváděli v teoretické části, 72 % dotazovaných Albl-Mikasovou řeklo, že svůj projev přizpůsobují konkrétním příjemcům a jejich jazykovým kompetencím, obzvláště pokud vědí, že mezi jejich posluchači nejsou žádní rodilí mluvčí. Podle výsledků našich dotazníků 79,4 % soudních tlumočnicků souhlasí s tím, že tlumočení pro nerodilé mluvčí vyžaduje jiné strategie než tlumočení pro rodilé mluvčí. Můžeme tedy říci, že i zde jsme ve shodě s Albl-Mikasovou a že se také podařilo potvrdit hypotézu, že při tlumočení pro nerodilé mluvčí tlumočnicki volí jiné strategie než při tlumočení pro rodilé mluvčí.

4.2.8 Postup orgánů činných v trestním řízení a advokátů při účasti na trestním řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí

Jako ekvivalent otázky pro tlumočnicki, týkající se přípravy a strategií, jsme v dotaznících pro soudce, státní zástupce, advokáty a policisty použili tvrzení „Vedení trestního řízení prostřednictvím tlumočnicka s nerodilým mluvčím vyžaduje od soudce / státního zástupce / advokáta / policisty jiný postup, než jak by tomu bylo, kdyby bylo zajištěno tlumočení do mateřštiny (větší příprava, větší pozornost věnovaná tomu, zda obviněný rozumí, kratší úseky řeči, pomalejší mluva apod.).“ U všech profesí opět převažovala souhlasná odpověď, avšak proporce byly různé. S tvrzením souhlasilo 90 % advokátů (36,7 % zcela souhlasím, 53,3 % spíše souhlasím), 85,7 % policistů (28,6 % zcela souhlasím, 57,1 % spíše souhlasím), 75,8 % soudců (31 % zcela souhlasím, 44,8 % spíše souhlasím) a 61,9 % státních zástupců (9,5 % zcela souhlasím, 52,4 % spíše souhlasím).

Tyto výsledky jsou analogické k výsledkům z některých předchozích otázek, které poukázaly na to, že státní zástupci (kteří byli s volbou „zcela souhlasím“ zastoupeni pouze z 9,5 %) mezi řízeními s rodilými a nerodilými mluvčími příliš nerozlišují a svou roli v otázce úspěšné komunikace nevidí jako klíčovou. Možná ze všech kategorií nejvíce jim záleží na

procedurálních náležitostech, ale na svoje nároky tak pohlížejí jako na jednu kategorii bez možnosti adaptací pro různé situace. Naopak policisté, jakožto první článek řízení se podle svých odpovědí snaží spíše operativně přizpůsobovat situaci, aby mohli efektivně pracovat. Je potřeba podotknout, že volba odpovědi samozřejmě nemusí být zcela v souladu se skutečnou praxí. Jak vidíme, pokud jde o procentuální zastoupení, advokáti se svým souhlasem u mnoha otázek zaujímají první místo. Zde je opět patrná jejich role a snaha řídit se zájmem svého klienta.

V rozhovorech **advokáti** zmiňovali, že se snaží více dohlížet na to, zda dochází k pochopení mezi nimi (případně orgány činnými v trestním řízení) a jejich klientem:

„Ano, přesně tak /věnuji větší pozornost otázce porozumění/. Nejde o to, aby tlumočník otrocky přeložil to, co je předmětem obvinění nebo obžaloby. Z mého pohledu jako obhájce jde o to, aby daný člověk věděl, za co je vlastně obviňován, co je tou podstatou. A zároveň aby s ohledem na to byl schopen pochopit tu svoji obhajobu – čím se může hájit, co je možné vyvracet a podobně. (...) Řekl bych, že to spíš vyplyne z toho okamžiku. Ty trestné činy, které jsme v těchto případech hájili, taky nebyly právně až tak složité. Jednalo se spíš o skutkové otázky. Nebylo tedy až tolik potřeba připravovat se z hlediska právní kvalifikace a nějakého právního rozboru. Jednalo se jen o to, aby obviněný pochopil, co spáchal, co ten skutek znamená a že se může hájit.“ (A1)

„V každém případě. Při každé poradě, při každém verbálním kontaktu musím nějakým způsobem navázat kontakt s klientem, ať je to cizinec nebo český občan. Musím mít svým způsobem jistotu, že chápe, co mu já říkám a co mu doporučuji, aby si z toho pro sebe vybral závěry, které bude považovat z hlediska obhajoby za důležité a nutné. V každém případě je to otázka navázání kontaktu. Někdy to jde samo, automaticky, což je dané schopnostmi a znalostmi člověka, který sedí proti mně. Někdy je to obtížné, ať je to cizinec nebo český občan.

Vždycky to bývá trochu o tom, udělat si kontrolu, jestli je všechno přesně a správně pochopeno tak, jak já to myslím.“ (A2)

„Rozlišuju to asi jen v tom, že mám kratší řeč. Ale záleží samozřejmě, jaký je to jazyk. Určitě jste si i sama všimla, že třeba ve filmech je v některých jazycích namluvená strašně dlouhá věta a do češtiny je to přeložené krátce. Nebo je naopak v originále krátká věta a v češtině je to na tři řádky. V některých jazycích mi to takhle přijde. Já třeba řeknu desetislovnou větu a tlumočník to přeloží třeba dvacetí slovy, protože to třeba nějakým způsobem opisuje. Pak naopak klient řekne sáhodlouhou větu a on mi řekne jenom: „Ano.“ Já se tedy snažím věty říkat kratší nebo je kouskovat, aby tlumočník měl lepší šanci pochopit, co chci říct. Kolikrát je vidět, že když už tlumočníci dlouhodobě tlumočí, tak že už v tom mají praxi. Já třeba začnu klientovi vysvětlovat, jaká má práva a povinnosti, a oni vlastně půlku věty dořeknou za mě, protože už vlastně vědí. A to dělají čeští tlumočníci i tlumočníci, kteří jsou rodilými mluvčími cizího jazyka. Já se tedy snažím říkat kratší věty a taky se to snažím třeba líp popsat než tou právní terminologií, tak jako lidsky.“ (A3)

Advokáti tedy zmiňují, že věnují větší pozornost otázce porozumění, snaží se tlumočení více sledovat (což ovšem může narazit na skutečnost, že nemají odpovídající jazykové kompetence), případně se snaží o segmentaci projevu na kratší úseky. Problematika zmiňovaná A3 se bude v rozhovorech ještě opakovat – je otázkou, zda je taková situace dokladem neschopnosti tlumočeného formulovat své myšlenky a následné tlumočnickovy komprese, v níž se ale

prakticky nic neztrácí, nebo může jít naopak o příznak toho, že tlumočnická situaci nezvládnul. V každém případě je z výpovědí ostatních profesí jasné, že si přejí mít o vývoji situace přehled a bylo by dobré, kdyby je s ním v případě potřeby tlumočnická obeznámil.

Policisté, s nimiž jsme uskutečnili rozhovor, odpovídali podobně – snaží se dohlédnout na porozumění a doptávají se, ale jak sami uvádějí, toto platí či mělo by platit pro tlumočenou komunikaci obecně:

„Spíš jsem se víckrát zeptala, abych si upřesnila, že jsem odpověď pochopila skutečně tak, jak to daný člověk chtěl říct. Ty výslechy pak trvaly déle, ale radši jsem se dvakrát nebo třikrát ubezpečovala, jestli opravdu to bylo tak, jestli jsme já i tlumočnická správně pochopili, jak to proběhlo.“ (P1)

„(...) když se tlumočí, tak všeobecně by to měly být krátké věty, krátké otázky, aby se nemuselo složitě tlumočit. Náročnost je tam spíš časová. A trpělivost.“ (P2)

„Pokud se tlumočí do nematerštiny, tak hrozí, že některé věci zůstanou ztraceny v překladu. My proto děláme všechno pro to, aby takových věcí bylo co nejmíň. Taková situace může nastat, ale jinak je náš postup stejný.“ (P3)

Ani **soudci** se svými odpověďmi výrazně nelišili:

„Já si myslím, a to je spíše zkušenostní věc, nebo to tak mám v podvědomí, že se snažím spíš volit co nejjednodušší formulace, když to není rodilý mluvčí. Snažím se o překlad každé krátké myšlenky, aby nedocházelo k nějakému zkreslení, a třeba se na tu věc, když vidím, že on třeba nechápe, že nerozumí – to je na něm vidět nebo tak reaguje – tak se snažím hledat jiné formulace nebo se zeptat jinak. U rodilého mluvčího se to nestává, že by nerozuměl. Je fakt, že se v takové situaci třeba zabývám tím, že ta tlumočnická specializace obsahuje i takové zaměření. Takže když tam je třeba tlumočnická z angličtiny s tím, že je především na obchodní právo, tak toho si nevolám. Když třeba v té specializaci najdu, že je pro trestní právo, tak si vyberu raději jeho, aby byl skutečně terminologicky vybavený tak, aby tomu dobře rozuměl sám tlumočnická a byl schopen to dobře přeložit. Je to skutečně spíš otázka toho, že si na to nechávám víc prostoru, mluvím pomaleji a snažím se co nejjednoduššími formulacemi dostat k tomu, abych slyšel to, co potřebuju pro rozhodnutí v dané věci.“ (S1)

„Ano, /sleduji porozumění/, ale je fakt, že já to někdy pozoruji třeba i u lidí, kteří jsou rodilí mluvčí a mají tlumočnická do své mateřštiny. I tam se někdy stane, že je ten člověk trochu mimo. Pak to ujišťování funguje úplně stejně. Není to tolik odlišné od toho, jestli je to rodilý nebo nerodilý mluvčí. Spíš záleží na tom, že toho člověka vidím, a jestli reaguje nějak standardně. (...) Navíc někteří ti lidé dlouhodobě berou návykové látky nebo jsou pod vlivem léků, alkoholu a tak dále. To je také faktor, který může v důsledku hrát velkou roli.“ (S2)

„Ano, to z toho pochopíte /zda dochází k porozumění/. (...) Občas není problém ani tak v tom jazyce ale v inteligenci lidí. Odpovídají na něco jiného. Tak tlumočnickovi řeknu: „Znova vysvětlíte, že se neptám na tohle, ale ptám se na tohle.“ Není to jen ta jazyková bariéra, spíš ta inteligenční.“ (S3)

Soudce č. 3 podotýká, že důležitou roli hraje úroveň inteligence osoby, pro niž se tlumočí. Podobný komentář měl i jeden z tlumočnicků v citaci uvedené výše. Tato poznámka však zazněla i z úst dalších respondentů a později se k ní ještě souhrnně vrátíme.

Odpovědi **státních zástupců** v rozhovorech korespondovaly s odpověďmi v dotaznících – 2 ze 3 státních zástupců uvedli, že při řízení tlumočeném pro nerodilého mluvčího se jejich postup

nijak neliší. Za pozornost stojí zmínka posledního státního zástupce (S2) o tom, že svůj projev může přizpůsobit podle přání soudce (spíše než z vlastní iniciativy), což by opět poukazovalo o snahu dodržet náležitosti především z formálního hlediska:

„Ne, mojí snahou je, aby v tom žádné rozdíly nebyly, aby to bylo takřikajíc pro všechny stejné.“ (SZ1)

„Vždycky musíte komunikovat spíš pomaleji, to se dá říct obecně. Když třeba někdo překládá moji závěrečnou řeč, tak ji samozřejmě nemůžu odříkat spatra celých deset minut, to by tlumočnick neměl šanci zachytit. Když hovoříte v trestním řízení kde je jakýkoli cizinec, tak v rámci té řeči děláte přestávky, aby to tlumočnick byl schopen zachytit a nějakým způsobem to přeformulovat. Takže pokud je pochopení pro pachatele složitější, protože to není jeho mateřština, tak tam může být prostojů víc. To samozřejmě plně chápu. Náročnější na přípravu to pro mě není, to je spíš o provádění toho trestního řízení, jaký prostor tomu dá především soudce, protože soudce je ten, který řídí řízení. Pokud mi soudce řekne, abych mluvil pomaleji, aby tlumočnick stihl překládat a obviněný vnímal, tak je to prostě na něm. Jak jsem říkal, já v podstatě v 99 % případů před tím, než je ta věc u soudu, s pachatelem do kontaktu nepřijdu. Občas jsme u úkonů přípravného řízení, ale je to spíš výjimečně, když tam jsou nějaké zvláštní důvody pro naši účast. Jinak je můj první kontakt s pachatelem v rámci řízení před soudem. A tam je to na řízení soudce – předsedy senátu nebo samosoudce. Ten nám stanovuje meze, mantinely, povinnosti, jak máme fungovat. Ale určitě to pro mě není náročnější na přípravu. Já své myšlenky formuluju vždycky v českém jazyce.“ (SZ 2)

„Je to v zásadě opravdu stejné, protože my na ty svědky musíme stejně mluvit neodborně. Musíme vycházet z toho, že jsou to laici. Moje příprava by tedy byla v podstatě stejná. Asi maximálně bych se snažila vyvarovat nějakých vyloženě odborných pojmů nebo případně bych to uzpůsobila, kdyby třeba dobře nereagoval na překlad. To bych to pak třeba přeformulovala. Ale příprava je jinak stejná.“ (SZ3)

Můžeme tedy říci, že v případě žádné z profesí nejde o odlišnou přípravu, naopak zástupci všech orgánů činných v trestním řízení a advokátů shodně uvádějí, že kladou důraz na otázku porozumění, doptávají se a využívají kratší řečové úseky. V souladu s odpověďmi pro státní zástupce nejvíce platí, že mezi způsobem projevu v řízení tlumočeném do mateřštiny a řízení tlumočeném do mateřštiny nedělají rozdíl. I přes odlišné odpovědi u jednotlivých kategorií našich respondentů je však velmi pravděpodobné, že v praxi se prostřednictvím obdobných prostředků všichni společně snaží o to, aby si strany navzájem porozuměly, aby se komunikace zbytečně nekomplikovala a došlo k realizaci spravedlivého soudního procesu. Přesto je zajímavé sledovat, jak se v odpovědích odrážejí odlišné úhly pohledu jednotlivých profesí.

Na vyhodnocení odpovědí v této oblasti závisí také vyhodnocení naší pracovní hypotézy, a to že orgány činné v trestním řízení a advokáti svoje strategie v řízení tlumočeném pro nerodilého mluvčího nemění. Na základě výsledků dotazníků bychom mohli říct, že tato hypotéza se nepotvrdila. Odpovědi významné části respondentů rozhovorů však nebyly v souladu s výsledky dotazníku – to platí především pro státní zástupce, kteří měli i u dotazníků nejméně výraznou většinu souhlasných reakcí na tvrzení o tom, že účast na řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí od státních zástupců vyžaduje jiný postup. Tuto otázku proto hodnotíme jako

spornou a necháváme ji otevřenou. Nejlepší způsob, jakým by bylo možné získaná data ověřit, by bylo pozorování tlumočených komunikací v praxi, což nabízíme jako podnět k navazujícímu výzkumu.

4.2.9 Zkušenosti s omezenými vyjadřovacími schopnostmi nerodilých mluvčích

Jak už bylo několikrát zmíněno, jsme si vědomi toho, že úroveň znalosti zvoleného jazyka komunikace, kterým není mateřština, se u jednotlivých mluvčích může lišit zcela diametrálně. Proto jsme se rozhodli zeptat všech dotazovaných profesí na to, zda nerodilí mluvčí, s nimiž se setkávají, mívají omezené vyjadřovací schopnosti. Naším cílem bylo zjistit, jaké situace převažují v kontextu českého trestního řízení.

Tvrzení ve všech dotaznících znělo následovně: „Osoby, pro které byl v trestním řízení zajištěn tlumočnick z jazyka jiného než jejich mateřštiny, mívají v tomto jazyce omezené vyjadřovací schopnosti.“ Souhlas vyjádřilo 88,9 % tlumočnicků (46 % zcela souhlasím, 42,9 % spíše souhlasím), 96,7 % advokátů (40 % zcela souhlasím, 56,7 % spíše souhlasím), 65,5 % soudců (13,8 % zcela souhlasím, 51,7 % spíše souhlasím), 64,3 % policistů (14,3 % zcela souhlasím, 50 % spíše souhlasím) a 61,9 % státních zástupců (9,5 % zcela souhlasím, 52,4 % spíše souhlasím).

Drtivá většina všech respondentů má tedy za to, že nerodilí mluvčí v trestním řízení mívají omezené vyjadřovací schopnosti. Nejkompetentnější k posouzení této otázky jsou bezesporu tlumočníci, kteří s tvrzením „zcela souhlasím“ z celých 46 % a ještě téměř jednou tolik tlumočnicků zvolilo možnost „spíše souhlasím“. Výsledky vlastně potvrzují, že „průměrný“ nerodilý mluvčí v daném kontextu se od rodilého mluvčího skutečně odlišuje. Už tento výsledek sám osobě znamená, že náš zájem o tuto oblast je opodstatněný a otázkám ohledně nerodilých mluvčích má smysl se věnovat. Nyní se podívejme na argumenty, které k tomuto bodu respondenti zmiňovali v rozhovorech.

Tlumočníci v rozhovorech se shodovali na tom, že omezené vyjadřovací schopnosti nerodilých mluvčích jsou běžnou záležitostí a někteří uváděli i konkrétnější příklady:

„Samozřejmě, to se stává. Projevuje se to tím, že se člověk neumí vyjádřit, že mu chybí slova nebo že má s určitým pojmem spojeno jen určité sémantické pole. Uvedu příklad. Z konkrétního případu si pamatuji, že soudkyně hovořila o vzorcích tabletek, jednalo se o anabolika. Osoba, které jsem tlumočila, si zvolila německý jazyk, ačkoliv to nebyl mateřský jazyk, a nesouhlasila s překladem slova vzorek, protože měla zafixováno, že tento výraz má nějaké trestně-právní dopady. Proto tento muž vysvětloval, že to není takovýto vzorek, že s tím není spojena žádná trestná činnost, ale že to je jako kdyby šel do obchodu a chtěl vzorek koberce. Ten pojem sám o sobě ale žádný negativní náboj neměl. Tím, že ta osoba ale jazyk neovládala natolik dobře, tak se domnívala, že volba tohoto slova už s sebou nese nějaké hodnocení nebo trestně-právní

důsledky. Na způsobu tlumočení se to ale nijak neodrazilo, protože v ten moment, kdy tato osoba nesouhlasila s překladem daného slova, jsem si neuvědomila, kde byl problém. To se může stát. Dá se ale říct, že komunikace se zkomplikovala a zadržlo se to na tomto momentu.

Je i rozdíl mezi rodilým mluvčím, kterému je 40 let a rodilým mluvčím, kterému je 70 let. Záleží na vzdělání, věku, psychickém rozpoložení či na tom, jestli člověk má vůbec zkušenost s právním prostředím.“ (T2)

„Ano, to se stává. Také někdy jde o míchání cizího jazyka a mateřštiny, jak už jsem říkal. Z praxe jsem na to ale zvyklý a dokážu na to reagovat. Dále je tam faktor vzdělání. Řekl bych, že stejnou roli, jako ta skutečnost, že obviněný vypovídá v nemateřštině, hraje i vzdělání. Pokud daná osoba nemá dostatečné vzdělání, tak je to stejně obtížné.“ (T3)

„To mám, několik zkušeností. (...) Musela jsem klást dotazy z vlastní iniciativy. Ne že bych něco přetlumočila doslova tak, jak on to řekne, a počkala, až se soudce zeptá, protože tomu nerozumí. Já sama se snažím dopátrat dotazy k tomu, abych pochopila.“ (T5)

„Ano. Takovou zkušenost mám třeba s Afričany. Když nejsou dostatečně vzdělání, tak může dojít i k tomu, že se, jak jsem říkala, zavolá ještě další tlumočník pro africký jazyk. U toho jednoho případu byly vyjadřovací schopnosti vyslychaného opravdu špatné. Občas se to tak děje, ale ne vždy. Je to případ od případu. (...) horší to bylo, šlo o rodilého mluvčího, který koktal nebo měl nějakou vadu řeči. Pak si myslím, že je to na překlad složitější, než když to není rodilý mluvčí. Vady řeči, zadržávání a koktání jsou při té potřebě rychlé reakce větší problém.“ (T7)

„Může se stát, že má třeba omezenější slovní zásobu. Bohužel se často stává, že když byl ten člověk v dané zemi bez zázemí, přišel tam za prací a ten jazyk se učil vlastně jenom takzvaně za pochodu v prostředí, do kterého přišel, a to je třeba nějakým způsobem argotické, tak je tím samozřejmě jeho jazyk nějak ovlivněný. Pak dochází k takovým komickým situacím – pro něj spíš docela fatálním – že používá třeba vulgarismy a vůbec si neuvědomuje, že to jsou vulgarismy, protože to jinak nezná. V tom prostředí, ve kterém se pohyboval a učil se, je to běžné a jiný výraz pro ten stejný jev nebo skutečnost prostě nezná.“ (T8)

Můžeme si všimnout, že se opět několikrát objevuje zmínka o vlivu vzdělání. T2 a T7 jmenují i další faktory, které do komunikace vstupují – věk, psychický stav a zkušenost s právním prostředím či řečové vady.

Tlumočník č. 6 opět otázku relativizoval:

„Každý má omezené vyjadřovací schopnosti. Souvisí to s tím, odkud pochází. I velký intelektuál může žvanit.“ (T6)

U ostatních profesí je diskutabilní, do jaké míry mohou být schopni posoudit jazykové znalosti a formulační schopnosti nerodilých (ale i rodilých) mluvčích a záleží samozřejmě i na jejich konkrétních zkušenostech. Jak ale uvidíme v komentářích jednotlivých respondentů, dokáží se často řídit i podle adekvátnosti či neadekvátnosti reakcí mluvčího.

Dva ze tří **advokátů** uvedli, že zkušenost s omezenými vyjadřovacími schopnostmi nerodilých mluvčích mají, třetí si nic podobného nevybavoval:

„Ano, ale to už se vlastně dostáváme k té otázce cílených jednoduchých dotazů a ověřování, jestli došlo k pochopení. Takže opakuju, že v obou dvou případech to nebyl člověk, který by perfektně mluvil jazykem, z něhož se tlumočilo. Byla to jen taková jednoduchá hovorová

znalost. Já jsem to tak odhadl už proto, že když se na obviněného díváte, vidíte, jakým způsobem reaguje a že ty odpovědi, které říká tlumočnickovi, nejsou přesně adekvátní otázce. Pak musí nastoupit cílené kladení velmi jednoduchých dotazů, abyste se dostali k té podstatě.“ (A1)

„Na to člověk naráží nejen u cizinců, ale i u našich občanů, kteří vyrůstali v češtině. Každý má vyjadřovací schopnosti trošičku jiné. Vím, že byly poměrně veliké problémy s některými čínskými klienty. To byli mnohdy nevzdělaní lidé, kteří zřejmě i v čínštině měli poměrně malé vyjadřovací schopnosti. Naopak tlumočníci z čínštiny byli vysoce vzdělaní lidé, pražští vysokoškolští profesori, kteří byli schopni přednášet čínštinu i češtinu. Někdy bylo velice obtížné dopídit se nějaké kloudné odpovědi od Číňana, který byl negramotný. Ale jak říkám, je to případ od případu. Jsou lidi, kteří jsou nesmírně verbálně zdatní, a to až tak, že tlumočnick má hodně práce vyselektovat z obsáhlé odpovědi klienta to, na co jsem se já vlastně ptal. Někteří lidé u nás i v cizině trpí zabíhavostí. Někdy je naopak každé slovo potřeba páčit. Takže já tam nevidím žádný velký rozdíl mezi výsledkem nebo poradou Čecha a cizince. U cizince je to jen komplikovanější o ten mezistupeň tlumočení.“ (A2)

„To si vůbec neuvědomuji. Představuji si to pořád v těch případech rusky a ukrajinsky mluvících a myslím, že ne.“ (A3)

Advokát č. 2 opět poukazuje na otázku vzdělání. Vidíme tedy, že jde o častou poznámku ze strany zástupců všech dotazovaných kategorií.

Zkušenosti **soudců**, dotazovaných v rozhovorech, se mezi sebou také lišily. Soudci č. 2 a 3 nezacházeli do detailů a škálu vyjadřovacích schopností více méně rozdělili na znalost pouze základních slov, jakožto nedostatečnou, a schopnost komunikovat, jakožto postačující:

„Mně přijde, že tím, že oni si ten jazyk volí, tak je to jazyk, který ovládají, ne že by uměli jen základní slova, ale prostě v něm komunikují. Typicky třeba u Nigerijců a podobně je ten základ v tom, že oni v angličtině komunikují, i když se tady pohybují a jsou na to zvyklí. Vždycky, když se mi stalo, že obžalovaní řekli, že mají problém s překladem, tak to bylo spíš proto, že dělali nějaké obstrukce, spíš to využívali ve svůj prospěch, aby to protáhli, než že by to bylo proto, že by opravdu nerozuměli nebo že by tam byl nějaký jiný podobný problém s jazykem.“ (S2)

„To se mi vyloženě nestalo, že by ten člověk v tom jazyce, který si zvolí, vůbec neuměl mluvit.“ (S3)

Zajímavý je komentář Soudce č. 1, který nabízí i svůj pohled na možnosti soudce v situaci, kdy se vyskytnou komplikace s tlumočením. Na otázku „Setkal jste se někdy s tím, že by nerodilý mluvčí ovládal jazyk jen omezeně nebo nedostatečně? Jak se to projevovalo a řešilo?“ odpověděl následovně:

„Ano. Mám na mysli konkrétní případ, kdy příběh souběžně vypovídali tři pachatelé a všichni byli nerodilí mluvčí. Jeden z nich s tlumočnickem špatně komunikoval anglicky, ale další dva byli v portugalské natolik dobří, že obrázek děje popsali i v souladu s poškozenou dostatečně dobře tak, že bylo řešitelné i to, že ten třetí nerozuměl tak úplně dobře. Tlumočnick si v tomto případě stěžoval, že angličtina obviněného je velmi špatná. Soudce tlumočnicka považuje za kvalifikovaného, a tak je pro soudce tato situace těžko řešitelná například výměnou tlumočnicka. Těžko může soudce říct „Zkusíme jiného tlumočnicka,“ když chyba je na straně obviněného. Faktem je, a to je potřeba zdůraznit, že aspoň u soudců starší generace jazyková výbava není taková, aby si mohl sám udělat obrázek, jak to vypadá, což je asi běžné v západní Evropě. Na druhé straně si ale myslím, že to není ani úplně dobře, aby se zaměňovaly ty dvě pozice. Soudce

není od toho, aby tlumočil a aby si dělal nárok na to, že on třeba rozumí tomu jazyku líp. Ale nebylo by možná na škodu, kdyby zaznamenal, že tam třeba je nedostatečné vybavení toho tlumočnicka. Jeden jediný konkrétní případ, na který si vzpomínám je, že tam byl problém v tom, že – aspoň podle tlumočnicka – obviněný anglickému jazyku nerozuměl a nebyl schopen se tak úplně precizně vyjadřovat. Ale jak říkám, to se podařilo nahradit tím, že to ti další dva doplnili a výpovědi dvou pachatelů korespondovaly s tím, co říkala poškozená. Takže to, že to ten třetí nevyjadřoval tak úplně přesně, nebylo až tak podstatné.“ (S1)

Při charakterizaci vzorku našich respondentů jsme už zmiňovali, že mezi soudci, kteří vyplnili dotazník, potažmo i mezi českými soudci obecně, převládají spíše ti služebně starší. Podle slov S1 tito soudci často nemají znalosti cizích jazyků na takové úrovni, aby mohli posuzovat práci tlumočnicka, a to ani tehdy, když se tlumočí do některého ze světových jazyků. I to může souviset s tím, že soudců, kteří v dotazníku vyjádřili souhlas s tím, že nerodilí mluvčí mívají omezené vyjadřovací schopnosti, bylo o téměř 25 procentních bodů méně než advokátů. Věkové rozložení mezi advokáty, kteří se stali respondenty našeho dotazníku, bylo v jednotlivých kategoriích poměrně rovnoměrné, ačkoli skupina s 16 a více lety praxe tvořila největší podíl, tj. 30 %. U soudců to však bylo hned 46 %. Můžeme se tedy domnívat, že mladší advokáti jsou jazykově lépe vybaveni a mohou tak tlumočení alespoň v některých případech posuzovat lépe. Jejich úloha se ale zároveň pojí s tím, že se snaží využít všechny okolnosti co nejvíce ve prospěch svého klienta, a tak je možné, že i na jakékoli byt' jen domnělé nesrovnalosti zkrátka kladou větší důraz.

Policisté neuváděli konkrétní negativní zkušenosti s úrovní projevu nerodilých mluvčí a spíše prezentovali samotnou možnost komunikace jako úspěch. Opět je otázkou možnost posouzení tlumočené komunikace a také zájem na takovém hodnocení:

„Zatím ne, vždycky jsme se nějak v angličtině domluvili. Anglický jazyk jakožto světový jazyk podle mě ovládali, takže k nějakým větším problémům nedošlo. Jak už jsem říkala, šlo ale o procesně jednodušší případy – krádeže a podobně. Nebyla to závažnější trestná činnost.“ (P1)

„Nemělo by se to stát. Ten člověk by měl rozumět, co po něm chceme. Zejména pokud se tlumočí poučení svědků nebo poškozených, tak by měli rozumět. V Praze je snazší sehnat tlumočnicka, který sám bude rodilý mluvčí daného cizího jazyka, to je výhoda.“ (P2)

„Může se to stát. Spíš máme ale zkušenost například s Kurdy, kteří umějí perfektně arabsky, nebo Ukrajinci, kteří umějí perfektně rusky. Problém může nastat spíš v souvislosti s intelektem dané osoby. Proto je dobré přibírat jako tlumočnicka rodilé mluvčí jazyka, do něhož se tlumočí, nebo obecně dobré a zkušené tlumočnicka, kteří jsou pak schopni problém ve spolupráci s policií řešit. Příprava a vedení výslechu jsou pak jiné – musíme se na postupu domluvit. Vždy se jsme ale schopni nějakým způsobem dorozumět, i kdyby to mělo být rukama a nohama.“ (P3)

I v tomto úseku jeden z policistů odkazuje na inteligenci osoby, pro niž se tlumočí. Podobné hodnocení poskytnul i jeden ze **státních zástupců**. Ze tří dotazovaných měl konkrétní zkušenost s omezenými vyjadřovacími schopnostmi pouze jeden státní zástupce:

„Já jsem se s tím nesešel. To není ani tak otázka znalosti jazyka, jako spíše otázka IQ a vzdělanosti a tak dále. To je stejné jako u Čechů. S nějakým zanedbaným Romem je taky těžší komunikace než s někým, kdo je takzvaně normální.“ (SZ1)

„Ano, myslím si, že je to z toho poznat. Někdo může angličtinu ovládat, ale přesto to není úplně přesně ono. Navíc si vzpomínám na případ s Afričanem, v němž se některé postupy nebo některé myšlenky musely říkat v podstatě heslovitě. Obviněný pak kýval, jako že chápe, ale úplně stoprocentně jsem si jistý nebyl. Otázka je, nakolik je to kvalitou orgánu činného v trestním řízení, nakolik je to kvalitou tlumočnicka a nakolik kvalitou schopností obviněného hovořit v jiném než ve svém jazyce.“ (SZ2)

„Takovou zkušenost nemám (...). Někdy ten vzorový případ například s Afričanem jsem neměla. Lze ale očekávat, že u některých například afrických národů bude vyjadřování samo o sobě omezenější, takže by se to asi promítlo i do toho nerodilého jazyka. Ale je to v podstatě stejná situace, jako když se setkáte s českým svědkem, který má omezenější vyjadřování a kterému také musíte klást otázky jednoduše.“ (SZ3)

Státní zástupci se tedy opět drží spíše rámcových požadavků a pravidel a problematičké situace zobecňují.

Jak už jsme uvedli v komentáři k výsledkům dotazníků, v této otázce se můžeme neobjektivněji řídit podle tlumočnicků, kteří zmiňují, že se s omezenými vyjadřovacími schopnostmi obviněných či svědků setkávají. S ohledem na počet respondentů z této kategorie mají zároveň odpovědi tlumočnicků největší výpovědní hodnotu.

4.2.10 Možnost tlumočnicka odchytil se při tlumočení pro nerodilé mluvčí od obecných pravidel soudního tlumočení

Pro naši analýzu je zcela zásadní následující bod. Dotazníky pro všechny profese obsahovaly toto tvrzení: „Jestliže má nerodilý mluvčí omezené vyjadřovací schopnosti, pak má tlumočnick právo odchytil se od obecných zásad soudního tlumočení (tlumočení v první osobě, co největší významová přesnost, zachování výrazových prostředků, žádné doplňování či vynechávání), aby napomohl úspěšnému zprostředkování komunikace.“ Zde je zajímavé pozorovat, jak se odpovědi jednotlivých kategorií respondentů liší. Ačkoli u některých z předchozích otázek nebyly zastoupeny všechny varianty odpovědí, zde zástupci jednotlivých profesí využili všechny možnosti a dá se říci, že šlo o nejspornější oblast. Souhlas s uvedeným tvrzením vyjádřilo 65 % tlumočnicků (31,7 % zcela souhlasím, 33,3 % spíše souhlasím), 65,5 % soudců (20,7 % zcela souhlasím, 44,8 % spíše souhlasím) a 57,2 % státních zástupců (14,3 % zcela souhlasím, 42,9 % spíše souhlasím). Naopak nesouhlas vyjádřila rovnoměrná převaha policistů i advokátů – 64,3 % policistů (21,4 % zcela nesouhlasím, 42,9 % spíše nesouhlasím) a 66,7 % advokátů (36,7 % zcela nesouhlasím, 30 % spíše nesouhlasím). V případě advokátů bylo tedy zcela nejvýraznější zastoupení odpovědi „zcela nesouhlasím“ ze všech dotazovaných profesí. Srovnajme tyto výsledky opět s odpověďmi v rozhovorech.

Odpovědi **tlumočnicků** se podobně jako v dotaznících mezi sebou lišily. Tlumočnick č. 1 navazuje na otázku ohledně jazykových a vyjadřovacích kompetencí nerodilých mluvčí a uvádí, že se doptává, vystupuje z role a upozorňuje na neporozumění či se ujišťuje, zda k němu došlo, případně zobecňuje nebo dovysvětluje odborné výrazy:

„V poslední době se mi to stalo při vyšetřování, v rámci něhož jsem tlumočila z angličtiny pro pána, který byl Řek. V jednu chvíli jsme si nerozuměli, nebo spíš já jsem nerozuměla jemu. Museli jsme si to tedy nějakým způsobem vysvětlit, musela jsem se doptat, abych si byla skutečně jistá, že mu rozumím a že tlumočím to, co chce říct. Takže jsem i vystoupila z role tlumočnicka a upozornila jsem na to vyšetřovatele, že jsem pánovi nerozuměla, nebo že si nejsem jistá. Pak jsem se pána prostě zeptala, jestli to myslel tak, jak jsem to pochopila já. (...)Úkolem tlumočnicka je předat to, co říká jedna strana a druhá strana, takže se snažím držet toho, co říká například vyšetřovatel. Ale pokud je tam třeba nějaký odborný výraz, tak když vidím, nebo mám pocit, že dotyčný nerozumí, nebo by nemusel dobře rozumět, tak se snažím ten pojem opsat nebo jej dovysvětlit.“ (T1)

Podobný komentář poskytl i Tlumočnick č. 4, opět i se zmínkou o otázce inteligence osoby, pro niž se tlumočí:

„Ano, na to má právo /odchýlit se od obecných zásad/. Není tam podstatný tlumočnick, ale ta dotyčná osoba. Důležité je, aby se obě strany navzájem pochopily. My jsme jen prostředkem k tomu, aby si porozuměly, o nic jiného nejde.“

Ze začátku jsem to dělala tak, že jsem měla například poučení obžalovaného nebo obviněného a přetlumočila jsem to doslovně. V poslední době jsem ale například tlumočila pro pána, který měl, jak už jsem říkala, nízký intelekt, a pak je zbytečné říkat: „dle trestního řádu, trestního zákoníku a paragrafu toho a toho máte jako svědek právo na svědečné.“ V takové situaci je úplně zbytečné používat slovo „svědečné“, takže já pak vysvětlím, co to je, aby daná osoba věděla, co se děje.“ (T4)

Tlumočnick č. 4 popsal i konkrétní příklad k ilustraci:

„(...) to se stalo v případě toho Makedonce albánského původu. Jeho schopnosti nebyly nejlepší, protože doma mluvili makedonsky. Když jsem viděla, že mi nerozumí, tak jsem otázku musela opakovat dvakrát nebo třikrát. Když je člověk v postavení tlumočnicka, tak se od vás očekává, že ihned přetlumočíte jednu větu nebo dvě věty. Když jsem zjistila, že situace při výslechu je takováto, tak jsem o tom musela hned informovat policii. Řekla jsem, že pán má makedonskou národnost a albánský původ, ale bohužel mi nerozumí stoprocentně, což znamená, že k tomu budeme přistupovat tak, že já mu to musím několikrát vysvětlit a budu volit trochu jiná slova. V případě, že uvidím, že mi nerozumí, tak se přizpůsobím, takže mi to bude trvat trochu déle a budu mít trochu jiné věty. Musela jsem tedy informovat dotyčný orgán, aby si nemyslel, že já si tam s ním o něčem povídám nebo mu říkám něco jiného. Je potřeba, aby se tam nevytvořila nedůvěra. Bohužel se mnohdy stává, že se vytvoří nedůvěra orgánu vůči tlumočnickovi. Máme i nejmenované kolegy, kteří bohužel nedělají svoji práci správně, a pak ta nedůvěra tam je. Když vás dotyčný orgán vůbec nezná a nic o vás neví, tak automaticky bere, že je problém, když vyslýchaný řekne deset vět a vy jenom dvě věty. Musíte proto vysvětlit, v čem je problém.“ (T4)

Tlumočnick č. 2 upozorňuje na rozdíl při tlumočení směrem k nerodilému mluvčímu a směrem k orgánu – odchylky od obecných zásad jsou podle něj možné ve směru k nerodilému mluvčímu, v opačném směru by však tlumočnick zkreslil obraz, který si mají orgány mít možnost utvořit. Pokud jde o tlumočení terminologie, jako nejlepší variantu vidí přesné přetlumočení doplněné o vysvětlení:

„Určitě ano /tj. je možné odchytil se od obecných zásad/ při tlumočení od orgánu k dané osobě. Vždycky je potřeba rozlišovat konkrétní komunikační situaci. Myslím, že dodržováním hezitací a podobných prvků je tlumočnick spíše vázán ve směru tlumočení dané osoby vůči orgánům. Přizpůsobování je spíš při kladení otázek, nebo pokud soudce seznamuje osobu se stavem případu. Nejdůležitější je, aby tomu člověk opravdu rozuměl. Aby rozuměl, že je třeba podezřelý nebo co se dělo. Pak je důležitější zajistit porozumění než dodržovat přesnou terminologii. Samozřejmě že je pro tlumočnicka – zřejmě pro jeho vlastní ochranu – lepší, když použije tu správnou terminologii a za ní přilepí vysvětlení. Pak je chráněn i pro případné napadení. Ale myslím si, že nejdůležitější je zajistit porozumění dané osoby, i za předpokladu, že se člověk odchýlí od toho, co se učí ve škole.

Pokud jde o ten směr tlumočení od nerodilého mluvčího k orgánům, tak záleží na situaci. Pokud by se jednalo o výslech, tak je to jediný moment, kdy má soudce, vyšetřovatel nebo jiný orgán možnost posoudit i důvěryhodnost osoby, pravdivost výpovědi, a to co vypovídá, může být použito jako důkaz proti ní nebo proti někomu jinému. Tam ta doslovnost a dodržování i přetřeků je podstatná. Může mít dopad na věc.“ (T2)

Obdobný názor mají i Tlumočnick č. 3 a Tlumočnick č. 7:

„Záleží na směru. Pokud tlumočím ve směru k orgánu činnému v trestním řízení, tak s tím nemám problém, přetlumočím všechno, co ten člověk říká. I kdyby tam byla nějaká nesrozumitelnost, tak mohu nabídnout nějaké vysvětlení. S tím tedy není problém, ani například s tím váháním. Pokud ale tlumočím ve směru k obviněnému, tak mu to samozřejmě mohu přetlumočit, tak, jak to bylo řečeno, ale když tomu nebude rozumět a nedokáže na to zareagovat, tak to nebude mít žádný smysl. Proto se snažím mu to přetlumočit tak, aby to pochopil, a aby proběhla očekávaná výměna. Musím to nějakým způsobem zjednodušit. Proto také tlumočnicki absolvují dvousemestrální kurz, aby měli nějaké povědomí o právu. To se získává i praxí. Dokážu tedy obžalovanému vysvětlit právní pojmy. Případně na to upozorním soud, aby se zeptal jinak, protože obviněný nerozumí. Obviněný ale musí nějak reagovat. Záleží na situaci, jestli to nějak zjednoduším já, nebo je to prostřednictvím soudu. Často se už navzájem známe a soudci sami navrhnou, abychom to nějak zjednodušovali. Pokud člověk nebude reagovat nebo bude odpovídat nějakým způsobem špatně, tak je to ale hned poznat. Už když například soudce zvýší hlas nebo nějakým jiným způsobem na daného člověka zapůsobí, aby reagoval, tak já to tak zopakuju, protože tam je určitá autorita. Dokážu to na toho člověka převést, aby věděl, o co se jedná.“ (T3)

„To nejde dodržet /obecná pravidla soudního tlumočení/, musí se to prostě přizpůsobit situaci, aby to ten daný člověk pochopil. V té chvíli už se moc o žádných pravidlech nedá mluvit, cílem zkrátka je, aby to pochopil. Musím to nějak vysvětlit a někdy i vícekrát. Ale není to tak vždy, záleží na každé osobě. (...) Když to jde zjednodušit, aniž bych to nějak pozměnila, tak to řeknu jednodušeji. Samozřejmě upozorním vyšetřovatele nebo soudce, že daný člověk nerozumí a že se mu to budu snažit říct jiným způsobem. Nebo se zeptám, jestli to mohu sdělit nějakým jiným způsobem.

(...) /Při tlumočení ve směru od vyslychaného k orgánu/ Sdělují přesně, jak to říká. Tu větu nijak neupravuji a kolikrát na mě i divně koukají, co to povídám. Já ale samozřejmě nemám právo to nějak upravovat. Tu analýzu nechávám na orgánu činném v trestním řízení. Když ale tlumočím ve směru k vyslychanému, tak to přizpůsobuji tak, aby obsah pochopil.“ (T7)

Celkem tři tlumočnicki tedy explicitně zmínili důležitost směru, v němž tlumočení probíhá. T3 také upozorňuje na důležitost role, jakou hraje tlumočnickovo právní povědomí. V případě, že je jeho úkolem vysvětlovat či opisovat určité pojmy, je skutečně zapotřebí, aby daným pojmům obsahově rozuměl. Podle T3 tato úloha může příslušet jak tlumočnickovi, tak i soudu.

Tlumočník č. 5 hovoří především o možnosti vystoupit z role a informovat orgány o nesrovnalostech. Zmiňuje se také o odlišném postupu při tlumočení na policii a u soudu:

„Pokud to, co tlumočený říká, skutečně nedává smysl, tak by se tlumočník měl obrátit na soudce nebo na policistu a říct, že to, co ta osoba právě řekla, nedává třeba gramaticky smysl. Já to tak dělám. Pak to třeba přeložím doslova: „Řekl, že:...“ a snažím se vysvětlit tomu orgánu, že buď jsem to nepochopila, nebo tomu není věcně rozumět. Není to nějak zvlášť často, ale pokud to takto nastane, tak do toho vstoupím. Pokud se to ani po nějakém mém dotazu nezlepší, tak přestanu tlumočit v první osobě a snažím se orgánu vysvětlit, že nejsem schopná přesně přeložit to, co on říká, protože to nedává smysl.

(...) Ale u policie jsou velice struční, vůbec se s nimi nemazlí. Já ale s těmi lidmi soucítím, tak se jim snažím podat informace, které vím, že jsou relevantní. Ale vždycky ještě řeknu policistovi: „Já teď říkám, že...“ a nechám si to takto odsouhlasit. Ale u soudu to nedělám.“ (T5)

Na otázku, zda má při tlumočení otázky orgánu tendenci její formulaci zjednodušit či jinak přizpůsobit úrovni obviněného, uvedl T5, že ne:

„Ne, ne, já vždycky tlumočím všechno. Maximálně v tomto směru mluvím pomaleji a zřetelněji, aby to, co říkám, byl ten člověk schopen pojmut v němčině.“ (T5)

Podobně neutrální se snaží být i Tlumočník č. 8:

„No co s tím? Já myslím, že to je na vyšetřovateli nebo soudci, aby si to přebral. Já k tomu můžu doložit, že se domnívám, že ta nekoherentnost může být způsobena tím, že daný jazyk neovládá dokonale, ale to je asi tak všechno. V textu bych to třeba opatřila poznámkou překladatele. Podobnou poznámkou to tedy můžu opatřit i při tlumočení, ale to je asi všechno.

(...) /Pokud bych zaznamenala zádrhel/ Asi bych signalizovala, že hrozí nějaké nepochopení a že by se to asi mohlo dovysvětlit víc do hloubky, pokud to tedy pan soudce nebo pan vyšetřovatel bude považovat za účelné. Kdybych viděla, že hrozí nějaké fatální nedorozumění, tak bych asi i naléhala, aby se to dovysvětlilo.“ (T8)

Tlumočník č. 6 uvedl také příklady vystoupení z role a aktivního zásahu do průběhu řízení:

„Tlumočník musí kontrolovat, jestli tomu dotýčný rozumí. Vezměte si třeba termín *вымагательство*. Ten má v zásadě dva výklady: vydírání nebo vymáhání. Vydírání je samozřejmě trestná činnost, vymáhání žádná trestná činnost není, ale používá se to pro obojí. Teď si představte, že máte sdělovačku a je tam „vydírání“. Nemůžete použít nic jiného než *вымагательство*. Ve skutečnosti se jednalo o vymáhání, ale daný člověk do protokolu podepíše „vydírání“. Tlumočnickovi proto nezbyvá nic jiného, než aby tlačil na advokáta, ať se s ním pořádně poradí. Samozřejmě, většinou to tlumočník tlumočí, aby se to vyjasnilo. Ano, tlumočník se na to může vykašlat a tlumočit naprosto přesně, ale toho chudáka v podstatě dostane do kriminálu, protože on podepíše „vydírání“. Bude souhlasit s tím, že vydíral, ale ve skutečnosti vymáhal.

(...) Ten příklad s vymáháním a vydíráním je samozřejmě extrémní, ale setkávám se s něčím takovým každý měsíc. Před tři čtvrtě rokem jsem taky byl přibrán k jedné věci až u soudu. Šlo o Ukrajince, který jel přio opilý autem, a nesvítla mu světla. Městská policie ho zadržela a já jsem se k tomu dostal až u soudu, vůbec jsem ho neznal. Byl obžalovaný za podplácení policistů. Obžalobu jsem mu nemusel překládat, protože nechtěl, aby se to překládalo ani do ukrajinštiny ani do ruštiny. Pak probíhal výslech a při něm on říkal, že chtěl zaplatit pokutu. Bránit se samozřejmě může, jak chce, a já jsem byl v tomto neutrální. Měšťáci měli ale kameru a promítal se tam ten záznam. Uslyšel jsem, že tam říká: „Я готов уплатить штраф.“ A policista mu říká: „Ty nás chceš podplatit!“ A on říká: „Не. Я готов уплатить штраф.“ Tak jsem na to koukal, advokát tam spal, a tak jsem si říkal, co dělat. Tlumočník se do toho nemůže vměšovat,

ale se soudcem jsme se znali, a tak jsem řekl: „Pane soudce, já bych si dovolil z lingvistického hlediska upozornit, že je rozdíl mezi ruským *уплатить* a českým podplatit nebo uplatit.“ On to tedy odročil a pozval i další dva policisty z té hlídky, která byla tříčlenná – ten jeden už byl vyslechnutý. Já jsem přemýšlel, co mám dělat, protože už jsem se dostal na tu hranu. Tak jsem vzal velké slovníky, počínaje slovníkem z roku 1894, přes Kopeckého a tak dále. To heslo *уплатить* jsem okopíroval a zvýraznil a bylo z toho jasné, že v tom významu „podplatit“ ruské *уплатить* nikdy nefungovalo, že se to za sto let nezměnilo. Přišel jsem na to odročené zasedání a ještě než soudce zahájil soudní jednání, tak jsem za ním s tím šel a dal jsem mu to, abych nějakým způsobem dokumentoval, že jsem k tomu lingvisticky měl důvod. On to k mému překvapení dal do spisu a obžalovaný byl zproštěn. Advokát čuměl a nevěděl vůbec nic. Tlumočník by tedy asi aktivní měl být.

Jednou jsem zase byl aktivní, když jsem dělal překlad vzetí do vazby. Soudci to dělají tak, že vezmou kus z něčeho starého a znovu ho použijí, a tak se tam dostala blbost. Ten člověk byl takřka bezdomovec, ale v textu se objevilo, že také neplatí úvěr. Když jsem to dostal, tak jsem soudci telefonoval, a on mě slušně poslal někam, že to není věc tlumočníka. Obžalovaný se pak pořád odvolával a šlo to až do Vrchního soudu. Obžalovaný si stěžoval, že žádný úvěr nemá, tak přece nemůže nic platit. Ta role tlumočníka je proto taková složitá.“ (T6)

Z těchto příkladů vidíme, že na zajištění práva na spravedlivý proces může mít velmi zásadní vliv i tlumočník, ačkoli od něj podobné zásahy ostatní strany nečekají a spíše si je ani nepřejí. Zde se už ale dostáváme spíše k otázce etiky.

V této otázce se ukázala výhodná kombinace dotazování pomocí dotazníků i pomocí rozhovorů, protože z rozhovorů vyplynulo, že řada tlumočnicků rozlišuje při tlumočení s ohledem na případné odchylky od obecných pravidel směřovost.

Nyní se podívejme na to, zda jsou postoje dotazovaných tlumočnicků v souladu s očekáváními představitelů orgánů činných v trestním řízení a advokátů.

Soudci uvedli, že cílem je úspěšná komunikace, ale že tlumočník si nesmí do projevu „vkládat nic svého“. Poukázali také na výhodu nahrávání hlavního líčení v trestním řízení:

„Nebývá to až tak zásadní problém, nestalo se mi, že bych měl, pokud jde o práci s tlumočníky, nějaký zásadní zádrhel nebo problém. A díky dnešnímu modelu nahrávání hlavního líčení se ta situace docela zjednodušuje v tom, že prakticky se dá říct, že já teď už na rozdíl od dřívějších dob od tlumočnicků většinou chci, aby gró té jejich účasti spočívalo v tom, že oni jsou vedle obžalovaného a průběžně mu tlumočí to, co se tam říká. Když se to nenahrávalo, tak to bylo tak, že se všechno předříkávalo, protokolovalo se to ústně, diktovalo do psacího stroje, a na to všechno se muselo reagovat – co na to říká obžalovaný a co ten tlumočník říká a tak dál. Svým způsobem kdyby se to dělalo ještě tímto transparentnějším způsobem, tak by tam byla i větší kontrola toho, co tam probíhá. Teď je oficiálně do mikrofonu a veřejně tlumočena jen výpověď obžalovaného. Jinak to probíhá tichou cestou. Tlumočník sedí vedle obžalovaného, já třeba řeknu státnímu zástupci, aby přednesl obžalobu, a teď tlumočník řekne: „Teď státní zástupce říká obžalobu, to co jste dostal v překladu,“ a ukáže mu to a řekne třeba jen stručný obsah. Takže kontrola toho, jestli obžalovaný všemu rozumí, byla větší. I tak má ale dost prostoru na to, aby dal najevo, že má nějaký problém. A je třeba si uvědomit, že cizinec vždy musí mít obhájce. V trestním řízení vystupuje obhájce, a ten je tam od toho, aby jednak hájil práva obžalovaného, aby nedošlo k jejich zkrácení, a jednak je to další osoba, která by měla signalizovat, že je tam třeba nějaký problém. I on má možnost s obžalovaným hovořit, obžalovaný, nebo před tím obviněný, má právo se s advokátem radit. Určitě by i obhájce zaznamenal, pokud by tam byl

nějaký problém s tlumočením a mohl by na to upozornit a případně zažádat o změnu tlumočnicka.“ (S1)

„V tom konkrétním případě se španělštinou mi z toho, co tlumočnice říkala, přišlo, že ona tlumočila doslovně to, co já jsem řekla a následně potom to vysvětlila. Takže si myslím, že tam byl v tomto ohledu nadstandardní servis. Kdyby tam byl rodilý mluvčí, tak by pro něj tlumočila vlastně doslovně to, co jsem já říkala, a už by mu to víc nevysvětlovala. Ale právě proto, že měla pocit, že se ten člověk neorientuje v pojmech, tak mu vlastně mnohem víc dovysvětlovala obsah. Aspoň u téhle konkrétní tlumočnice a téhle konkrétní věci to tak bylo. (...) Tlumočníci na to upozorňují. Nebo někdy řeknou: „Můžu ještě dovysvětlit to a to?“ „Já mu to znovu zopakují.“ nebo „Vidím, že se ještě úplně neorientuje, tak já mu to ještě znovu řeknu.“ Ale hodně se toho pozná, protože ty lidi u toho vidíte. Takže to není, jako kdybyste to slyšela třeba jenom po telefonu a tím pádem nevěděla. Vnímáte i to, že tam stojí ta osoba, která mluví cizím jazykem, a ten tlumočnick. Do velké míry proto můžete i reagovat. Když vidím, že je ten člověk evidentně mimo, tak v ten okamžik se tlumočnicka třeba zeptám: „A rozuměl tomu pan obžalovaný (nebo svědek), že se ptám na tohle?“

(...) Může se stát, že ten člověk třeba nějakou větu nedopoví. Ale tak to prostě zůstane neukončené i v překladu. Není to o tom, že by si tam tlumočnick něco doříkával. Zažila jsem třeba u jazyků jako je vietnamština nebo japonština, že jsem chvíli mluvila a pak tlumočnick řekl tři slova. Tak jsem se doptala, jestli tedy opravdu přeložil všechno, protože jazyku nerozumím, takže nevím. Stejně tak když dotyčný vypovídá a odpovídá pět minut a pak tlumočnick řekne jedno slovo, tak se ujišťuju, co se teda děje a co překládá.“ (S2)

„Jde jen o to, aby ten člověk rozuměl, aby pochopil, o co jde. (...) A je to věcí tlumočnicka, že si zodpovídá za to, že tlumočí v podstatě obsahově to, na co se já ptám a naopak to, co mi ten člověk odpoví. (...) /Někdy tlumočníci/ Říkají, že tomu úplně nerozumí a jestli mu to můžou vysvětlit svými slovy. (...) Občas není problém ani tak v tom jazyce ale v inteligenci lidí. Odpovídají na něco jiného. Tak tlumočnickovi řeknu: „Znova vysvětlete, že se neptám na tohle, ale ptám se na tohle.“ Není to jen ta jazyková bariéra, spíš ta inteligenční. Ve směru ke mně musí tlumočnick vyloženě překládat doslova. Cokoliv řekne, jakýkoliv význam slova daný člověk použije, tak to tak musí překládat. Nesmí si to upravovat. Samozřejmě, když obžalovaný něčemu nerozumí a tlumočnick řekne, že to dovysvětlí, tak je to v pořádku. Ale co řekne obžalovaný nebo svědek při výpovědi musí být přeloženo doslova, tam nesmí být nějaká modifikace.“ (S3)

Jak vidíme, soudci dávají tlumočnickům relativní volnost ve směru tlumočení k obžalovanému, ale vítají, když tlumočnick na nějaké odchylky upozorní. Jako „pojistku“ vnímají advokáta, který má možnost na případné nesrovnalosti upozornit. Dá se říct, že mezi přístupem tlumočnicků a soudců není nesoulad.

Státní zástupci byli v této otázce poměrně benevolentní. Zajímavá je poznámka SZ1 o tom, že při úkonech jako je vyšetřovací pokus nebo rekonstrukce je situace méně formální a je tam tedy i větší prostor k případnému doplnění ze strany tlumočnicka. SZ3 ze své zkušenosti říká, že tlumočníci v praxi tak jako tak různé odchylky využívají.

„Záleží na tom, jaký úkon se dělá. V trestním řízení je celá řada úkonů. Takový ten klasický tlumočnický úkon je, že tlumočnick překládá výpověď svědka nebo obviněného. Tam není žádoucí, aby se nějak odchyloval, aby tomu napomáhal, protože to může celé zkusit. Samozřejmě se může zvolit forma jednoduchých krátkých vět, aby to nebylo složité. Ale aby tlumočnick něco dovysvětloval mimo protokol, to není příliš žádoucí. Ale samozřejmě jsou i jiné úkony, například vyšetřovací pokus na místě nebo rekonstrukce, tak tam je to něco jiného. Tam se komunikuje, řekl bych, tak pololidově. Tam nejde ani tak o to, co konkrétně obviněný

říká, ale spíš co ukazuje. Tam tlumočnick může nějak napomoc. Ale pokud jde o výslech svědka nebo obviněného, tam by se moc odchylovat neměl. Maximálně bych připustil zjednodušení komunikace. Ale to spíš závisí na vyšetřovateli, který by měl sám klást kratší věty a podobně. Není možné, aby se vyšetřovatel zeptal nějakou delší větou a tlumočnick si to přetvořil a řekl polovinu. Takhle by to nešlo. Spíš by měl tlumočnick vyšetřovatele upozornit na to, aby otázky kladl zjednodušeněji. Klidně se taky může stát, že tlumočnick něco přeloží a obviněný nerozumí. Pak zkrátka tlumočnick řekne vyšetřovateli, že obviněný nerozumí.“ (SZ1)

„Já si myslím, že i kdyby nebyl limitován, tak že je potřeba to nějak takto doprovodit. Protože co je smyslem tlumočení? Smyslem je, aby ten, kdo nemluví naší řečí, pochopil a pochytil co nejlví z toho, co se mu sděluje. Ať už jde o poučení, o výpověď, dotazy. Já samozřejmě nevím, jaké jsou přesně zásady tlumočení, ale podle toho, co jste říkala, tak rozhodně nemám nic proti tomu, když třeba tlumočnick k projevu přidá nějaké cvičení nebo neverbální komunikaci, nebo když to doplní. Není totiž smyslem něco formálně splnit. Smyslem toho tlumočení je přece aby pachatel věděl, proč s ním takto jednáme a co se mu sděluje, co mu hrozí. Takže si myslím, že to je určitě na místě. Ale jak jsem říkal, viděl bych to i u těch rodilých mluvčích, kteří mluví ve své mateřštině. Když jsme tu měli Angličana, viděl jsem, jak mu tlumočnick překládá, a že ten Angličan úplně přesně nevěděl, co se po něm chce. Někdy třeba pro daný výraz nejsou adekvátní slova v češtině a opačně, takže se mu to musí nějak dovysvětlit, musí se mu to třeba opsat. Takže záleží i na kvalitě tlumočnicka. A tím spíš, když je tam ten mezistupeň, to si myslím, že je pak opravdu na místě.“ (SZ2)

„Podle toho, co je vidět v jednáčkách – já tedy mohu posoudit jenom angličtinu – tak tlumočnicki to stejně nějakým způsobem přizpůsobují. Není to samozřejmě přímo nějaký protimluv, to nemohou. Ale určitým způsobem třeba některé technické upřesňujeme v rámci té jednáčky. Tlumočnick řekne třeba: „Svědék se *asi* vyjadřuje v tom smyslu, že to a to“. A my řekneme: „No ale my tu přece mluvíme o motorech. Takže je to motor.“ Takže to možné je, ale nic jiného myslím ne.“ (SZ3)

Můžeme říci, že ani mezi postoji tlumočnicků a státních zástupců tedy není v otázce odchylování se od obecných zásad tlumočení nesoulad.

Většina **policistů** v dotaznících vyjádřila nesouhlas s možností tlumočnicka odchylovat se od obecných zásad za účelem zprostředkování úspěšné komunikace. K ilustraci nám opět dobře poslouží citace z rozhovory s policisty. Policista č. 1 odchylky odmítá, v příkladu z praxe, který uvádí, připouští pouze možnost, že tlumočnick dotaz vyšetřovatele přetlumočí opakovaně:

„Určitě by ty zásady měl dodržovat a tlumočit jen to, co řekne svědek nebo obviněný. Všechno ostatní už jsou jen jeho názory. Měl by říkat jenom to, co říká vyslychaný, respektive nerodilý mluvčí.

(...) Je pravda, že jsme tu měli Vietnamce, který měl horší vyjadřování a možná, že měl i nižší IQ, takže to bylo horší, s ním byla těžká práce. Tlumočnick se ho musel na jednu věc zeptat asi desetkrát, protože se v tom úplně ztrácel. Nakonec jsem to ale napsala tak, jak to svědek říkal. Sice to nedávalo moc dobrou časovou osu, protože nevěděl, kdy se co stalo. Šlo o týráni a měl v tom zmatek. Tlumočnick to tlumočil tak, jak to bylo řečeno, a tak jsme to i zapsali. Časově to moc nesedělo, ale on prostě byl tak jednoduchý, že by to asi nešlo, ani kdyby mluvil česky. U některých lidí se mi to stává.“ (P1)

Policista č. 2 také obecně s odchylkami nesouhlasí, ale upozorňuje na to, že komunikace se může rozvinout jinak, než strany řízení očekávají, když například vyslychaný dlouze uvádí

irelevantní informace. Opět se také ohrazuje proti situaci, kdy si tlumočník a vyslýchaný spolu „povídají“:

„Neměl by /se od obecných zásad odchýlit/, zákon to říká krásně, ale nepočítá s lidským faktorem. Zejména u výsledků lidí z arabských států se stává, že nejsou schopni odpovědět na otázku. Odpoví mi, ale desetiminutovým monologem s 80 % k něčemu úplně jinému. Tam mě pak na to tlumočník musí upozornit a musíme toho člověka nějakým způsobem směřovat. Ale neměl by si s ním sám povídat a pak z toho udělat nějaký výtah. Zejména tyhle národnosti si ale povídají deset minut o tom, že se doma nemají dobře, a mezi tím odpovídají na moji otázku. Mě nezajímá, že se doma nemá dobře. Tlumočník mi teda řekne, z toho řekněme pětiminutového rozhovoru, kdy s ním mluvím o mnou položené otázce, že odpověděl, ale mezi tím, co popisoval svoji životní situaci. (...) Měl by mi to celé přetlumočit, ale ten obsah není součástí výsledku. Občas ale u těchto národností dochází k tomu, že si s ním tlumočník povídá. Toho člověka nepřinutíte, aby na položenou otázku odpověděl jednou větou, a prostě do toho zahrne spoustu dalších nepodstatných věcí. Tlumočník mi to ale má říct a já si to potom během výsledku zpracuju.“ (P2)

Policista č. 3 situaci hodnotí spíše z pohledu úspěšnosti komunikace a myslí si, že tlumočník má nárok na prostor k odchýlkám, pokud se však předem poradí s vyšetřovatelem. Na rozdíl od výše citovaného státního zástupce P3 vnímá všechny komunikační situace v rámci řízení jako formální:

„Pokud je to odchýlení k prospěchu komunikace, odstraní to komunikační problém a zároveň nepřekračuje hranice zákona, tak asi ano. Pokud tlumočník zjistí, že vyslýchaný něco nedokáže pochopit, tak se nás zeptá, jestli to může přeformulovat a zeptat se jinými slovy a my mu to schválíme. (...) Vždycky je to formální.“ (P3)

U policistů je patrná snaha mít nad veškerou komunikací kontrolu, což není zcela možné, pokud se tlumočník sám rozhodne něco doplnit nebo opsat. Více než soudci a státní zástupci také policisté kladou důraz na to, že pokud chce tlumočník něco doplnit nebo přeformulovat, musí na to nejprve upozornit vyšetřovatele a nechat si od něj tento postup schválit. Můžeme tedy říci, že v souladu s postoji policistů jsou pouze ti tlumočníci, kteří v rozhovorech uváděli, že se snaží při tlumočení nic neupravovat, analýzu nechávají na daném orgánu a jako hlavní nástroj pro případné řešení problémů v komunikaci vidí možnost upozornit orgán na nesrovnalosti a konzultovat s nimi další postup.

Advokáti se v dotaznících vyjádřili podobně, jako policisté. I v rozhovorech se odpovědi dvou z nich blížily postojům policistů:

„Ne, to si myslím, že ne. Tlumočník do těch otázek a do smyslu nemůže zasahovat, ať už jsou to otázky státního zástupce, vyšetřovatele nebo obhájce. Já vím, kam to směřuju a na co se ptám. Třeba i při tlumočení do mateřštiny se to ale dost často děje, hlavně v případě Vietnamců. Jsou často stíháni za výrobu drog a tlumočník už to zná a snaží se tam zanášet nějaké vlastní názory. Ne že bych to poznal z toho, že bych rozuměl vietnamsky, ale z toho, jak mi tlumočník tlumočil odpověď a v ní reagoval na něco, na co jsem se vůbec neptal. Sice to souvislost mělo, ale bylo patrné, že to není ta otázka. Pokud mám mluvit za sebe, tak když se na něco ptám, tak se na to ptám z určitého důvodu a předpokládám, že tlumočník mě bude v podstatě doslova tlumočit.“

V případě, kdy nebude úplně to slovo znát – ale to by měl, protože my neklademe nějaké nepochopitelné rafinované otázky – tak bych měl mít jistotu, že to přeložil přesně a pokud je nějaký problém, tak je pouze na straně tlumočnicka. Ale ne abych ještě musel sledovat, jestli mě pochopil ještě i tlumočnick. Ale opakuji, že ty otázky kladu poměrně jednoduše, takže bych to neviděl tak, že by tlumočnick nevěděl, na co se ptám. Spíš je problém, že někteří zkušenější tlumočnicki, kteří se tváří, že všechno znají a všude byli a zanášejí tam svoje – nechci říct rady, ale prostě to rozšiřují dál, než mají. Takže tlumočnick má tlumočit přesně to, na co jsem se ptal tak, jak zní ta otázka. (...) /Pokud tomu obviněný nerozumí/ Tak to přeformuluji já sám, ne tlumočnick.“ (A1)

Advokát č. 2 má za to, že při poradě klienta s advokátem je prostor k zásahům ze strany tlumočnicka, v jiných komunikačních situacích to ale není možné:

„Je asi potřeba odlišit tlumočení před orgány činnými v trestním řízení a tlumočení při poradě s advokátem. Při poradě s advokátem není nic proti ničemu, když do toho tlumočnick z hlediska svého poznání, znalosti naturelu a specifík různých národů zasáhne. Nebo když řekne: „On povídá to a to, ale není schopen dostat se k jádru v tom a v tom.“ Tak já řeknu, ať vysvětlí, že mi jde o to a o to. Můžu si s ním takhle povídat. Ale když jde přímo o soudní řízení, tak tam se skutečně vyžaduje, aby tlumočnick tlumočil přesně a pouze slova soudu ve vztahu k vyslychanému a naopak vyslychaného k soudu. Tam velice stojíme o to, aby to bylo přesné, byť třeba s chybami, které vyplývají třeba z nepochopení na straně vyslychaného. To pak je na soudu, aby pak kladl doplňující otázky prostřednictvím tlumočnicka, a ten naprosto přesně ty doplňující otázky tlumočil vyslychanému. Tam by na vysvětlující diskusi neměl být žádný prostor.“ (A2)

Advokát č. 3 uvádí, že tlumočnicki, s nimiž se zná, mají jeho důvěru a jsou natolik profesionální, že je možné nechat jejich postup na jejich vlastním uvážení:

„Já myslím, že já to asi úplně neovlivním. Můžu se třeba s tlumočnickem domluvit, v čem je problém a čemu klient nerozumí, a potom se domluvit, že mu to zkusíme přetlumočit jinak. Souhlasím s tím, co jste tu říkala, že to tlumočnicki mají dělat, ale myslím, že oni to už sami vycítí. Mají natolik profesionální znalost, že vycítí, kdy klient váhá a jestli chápe, nebo ne, takže podle mě to pak třeba i sami rovnou opíšou. Myslím si, že v tom by problém neměl být. (...) Ale když jde o tlumočnicka, kterého pravidelně využívám, tak už se známe a já mám důvěru k němu a on ke mně. Nemůžu říct, že by to bylo úplně na bázi přátelství, byť mám i přátele mezi tlumočnicki, ale není to příliš formální. Takže prostě řeknu: „A co jste říkal? Mně to přišlo nějaké dlouhé. Neřekl jste něco navíc?“ A on třeba řekne: „Ne, já jsem jen něco opsal.“ A stává se, že i sám tlumočnick mi to řekne: „Já jsem mu řekl ještě tohle, tak abyste věděla.“ On už ví, že já nějakým způsobem na klienta směřuji ty dotazy.“ (A3)

Postoje jednotlivých respondentů se tedy liší. Vidíme, že někteří policisté mohou rozlišovat mezi vyšetřovacím pokusem či rekonstrukcí a zbytkem řízení a obdobně někteří advokáti mohou vnímat osobní poradě s klientem jako komunikační situaci s jinými pravidly, než jaká platí pro řízení jako takové. Někteří respondenti uváděli, že souhlasí se zjednodušováním, opisem či vysvětlováním ze strany tlumočnicka ve směru tlumočení od orgánu k vyslychanému, avšak ne naopak. Právě tato nejednota může být pro tlumočnicki problematická. Samozřejmě také záleží i na profesionalitě orgánů – pokud nezvládají situaci, můžeme očekávat, že se tlumočnicki ujmou větší iniciativy. Dva z dotazovaných tlumočnicků v rozhovorech podotkli, že představitelé orgánů, s nimiž mají zkušenost, jsou mnohdy nezkušení a neprofesionální.

Tlumočník č. 5 má dokonce zkušenost s tím, že vyšetřovatel chtěl nechat vedení výslechu na něm:

„U policie se kolikrát ani nenamáhají k poučení něco říct, jen řeknou „Tak ho poučte, vy už to znáte.“ Já tedy vezmu jenom ty relevantní body. Oni si takhle ale usnadňují práci. Dokonce se mi o víkendu stalo, že mi policejní vyšetřovatel na začátku řekl, že ho potřebuje vytěžit a na co se ho bude ptát. Já jsem myslela, že mě informuje o tom, co se bude dít, ale on ho přivedl a řekl: „Tak ho vytězte.“ Já jsem řekla, že jsem ale jen tlumočnick, že všechno přetlumočím, ale že nejsem vyšetřovatel. Řekl mi, že tedy dobře, ale že já už to přece znám. To jsem tedy odmítla, protože já nejsem ten, kdo by měl klást otázky.“ (T5)

Podobné situace už jsou samy o sobě nestandardní, takže je pak možné, že tlumočnick bude v důsledku toho postupovat jinak než obvykle.

Pozitivním výsledkem je, že všichni dotazovaní se shodnou na tom, že případné odchylky od obecných zásad soudního tlumočení by se neměly vyskytnout při tlumočení ve směru od vyslychaného k orgánu. Bylo by ale jistě užitečné, kdyby existoval konsenzus ohledně možného společného postupu při situacích, kdy má například vyslychaný obtíže s porozuměním a vyjadřováním, ať už z důvodu nižší inteligence nebo právě proto, že hovoří jiným jazykem než svou mateřštinou. Prostor k doporučením či debatě na toto téma by teoreticky mohl být na různých školeních, k čemuž se ale ještě dostaneme později.

4.2.11 Ztížení tlumočené komunikace s nerodilým mluvčím z důvodu kulturních rozdílů

V jedné z posledních otázek jsme se našich respondentů ptali, zda mají zkušenosti s tím, že by komunikace probíhající prostřednictvím „nemateřštiny“ osoby, proti níž je vedeno trestní řízení, byla ztížena z kulturních rozdílů. V dotaznících bylo uvedeno toto tvrzení: „Při komunikaci s nerodilým mluvčím bývá komunikace ztížena z důvodu kulturních rozdílů.“ Je jasné, že i zde mohou být rozdíly v možnostech představitelů jednotlivých profesí takovéto situace zaznamenat, což potvrzují i výsledky dotazníků. Souhlas s tvrzením vyjádřilo 60,3 % tlumočnicků (12,7 % zcela souhlasím, 47,6 % spíše souhlasím) a 60 % advokátů (13,3 % zcela souhlasím, 46,7 % spíše souhlasím). Naopak nesouhlas vyjádřilo 60,7 % policistů (14,3 % zcela nesouhlasím, 46,4 % spíše nesouhlasím), 55,1 % soudců (17,2 % zcela nesouhlasím, 37,9 % spíše nesouhlasím) a 52,4 % státních zástupců (9,5 % zcela nesouhlasím, 42,9 % spíše nesouhlasím).

Pokud jde o rozhovory, **tlumočníci** se ve směr shodli na tom, že překážky způsobené kulturními rozdíly se v komunikaci s nerodilými mluvčími objevují. Rozdíl byl pouze v tom, že některé jejich postřehy byly přímo spjaty se specifickými aspekty jednotlivých kultur, zatímco jiné byly spíš okrajovějšího či obecnějšího rázu.

Hned několik příkladů uvedl Tlumočník č. 2, který poukazuje na to, že při přípravě soudních tlumočnicků se nezohledňuje skutečnost, že prostřednictvím jazyků evropského původu nekomunikují pouze Evropané:

„Pokud tlumočník nemá potřebné znalosti kulturních rozdílů, tak určitě. Pokud je má, tak je dokáže nějakým způsobem převádět a vysvětlit. Myslím, že oficiálně se o tom glosování při tlumočení moc nemluví, ale při určitých otázkách je to nutné.

(...)Vím, že začínající tlumočník se musí /pro tlumočení pro západní Afričany/ poměrně dobře seznámit například se školstvím a podobnými kulturními věcmi, protože jinak nebude schopen přetlumočit ani úvod toho tlumočení. Na začátku se vyšetřující orgán ptá na vzdělání osoby a na to, kde osoba uzavřela sňatek. Já vím, že například ti západní Afričané vůbec nerozumí slovu označujícímu oddávajícího a roli oddávajícího. To je kulturní záležitost, tlumočník se musí vžít do dané kultury. To u právních překladatelů a tlumočnicků je trochu v pozadí, protože se hodně soustředí na znalost právních systémů a na to, aby správně převedli nějakou právní informaci do cílového jazyka. Při našem vzdělávání zpravidla počítáme s Evropskou unií, a tak se při přípravě tlumočnicků v rámci Komory soudních tlumočnicků nebo v rámci Juridika nepočítá s takto exotickými kulturami. Vím, že pro řadu tlumočnicků je obtížné přetlumočit právě otázky týkající se vzdělání. Pro západního Afričana například jen otázka základního a středoškolského vzdělání má úplně jinou hodnotu. Základní vzdělání tam trvá řekněme čtyři roky. Tím pádem už je to úplně jiná informace, pokud by se neřeklo, kolik let. Cizinec ale počítá jenom s tím svým systémem. Pro vyšetřovatele je to ale poměrně podstatné. Pokud se mu dostane informace, že daná osoba má středoškolské vzdělání, a má představu evropského středoškolského vzdělání, tak nechápe, že tato osoba není schopná číst a psát nebo rozumět složitějšímu psanému textu.

(...) Také si vybavuji jeden případ, kde se také jednalo o Západoafričana. Ten mluvil o dvojčatech a jenom proto, že jsem věděla, že v té kultuře je skutečnost, že se narodí dvojčata, považována za chybu systému. Často se stává, nebo to alespoň bylo běžné, že jedno z těch dvou dětí nebo obě byly pohozeny v buši, aby umřely, protože to bylo považováno za něco nepřírozeného. To jsou všechno informace, které mají dopad na to, jak ty osoby potom o někom nebo o něčem mluví. Pro západního Afričana také není běžné vstoupit do obydlí, ve kterém je kočka. Kočky jsou spojovány s čarodějnictvím. Takže když na otázku vyšetřujícího, jestli navštěvoval tu a tu osobu vyšetřovaný odpoví: „Nenavštěvoval, vždyť má kočku,“ tak je to pro vyšetřujícího v podstatě nepochopitelné, pokud neví, že je s tím spojen tento kulturní aspekt.“ (T2)

Tlumočník č. 2 uvedl, že v takovém případě nemá smysl, aby bylo vše tlumočeno doslovně, a je vhodné automaticky nabídnout vysvětlivku, z níž však bude zřejmé, že jde o komentář tlumočnicka:

„Myslím si, že je povinností tlumočnicka zajistit, aby vždycky rozuměly obě strany. Pokud je ta informace taková, že pokud by byla přetlumočena pouze doslovně, tak by pro příjemce nebyla srozumitelná, tak si myslím, že tlumočník do toho musí vložit svou poznámku. Ale musí to samozřejmě řádně označit jako svoji poznámku.“ (T2)

Tlumočník č. 3, který tlumočí z ruštiny, hovořil o muslimech a o slangu:

„To rozhodně. Opět se můžu vrátit k tomu, že je to otázka, jak ke konkrétnímu člověku přistoupit. Záleží na tom, jak se zachová soud, nebo jak je to v rámci přípravného řízení na policii. Většinou se o tom bavíme se soudcem ještě před jednáním nebo v jeho průběhu. Pak můžu upozornit na to, že jsou tam nějaké problémy ze strany obžalovaného. Samozřejmě se snažím udělat všechno pro to, aby to v jednání nehrálo velkou roli. Mám zkušenost například s obžalovanými, kteří byli z muslimských zemí, například ze severního Kavkazu, nebo pak z Kubu, z Vietnamu. Hlavně se to ale stává u muslimů, ti mají trochu odlišné pojetí. Pamatuji si, že třeba v ázerbájdžánštině nemají rody, všechno je to vlastně v mužském rodě. Také mají jiný přístup k ženám. Stávaly se tam pak takové věci, že třeba nechtěli vypovídat před soudkyní nebo o některých věcech vůbec nechtěli mluvit, odmítli vypovídat. Nebo pokud jde o severní Kavkaz, tak s Čečenci, Inguši, Dagestánci nebo dalšími národnostmi, které čítají třeba 50 000 příslušníků, je docela problém. Samozřejmě, že se pak o tom bavíme, aby to mělo nějaký smysl. Ti lidé se totiž většinou uzavrou do sebe a nechtějí moc komunikovat. Co jsem zažil, tak se nějakým způsobem snaží vyhnout odpovědi nebo hodně fabulují. Pokud jsou soudci a policie zkušení, tak už jsou na to ale zvyklí. Jinak já bych se nazval takovým univerzálním tlumočnickem, ale jsou i kolegové, kteří se specializují na různé mafie a kriminální slangy a třeba i publikují. Já samozřejmě jistě povědomí mám a zajímá mě to, ale zase tolik se tomu nevěnuji. Mám něco načteno a dokážu na to reagovat a přetlumočit to, ale až tak hluboce se tím nezabývám, tolik času tomu nevěnuji. Někteří kolegové se tomu věnují odborně a nedělají nic jiného, nechodí tlumočit na svatby a nepřekládají matriční doklady, ale vyloženě se věnují slangům. Jsou tedy lidé, kteří studují čečenštinu nebo osetštinu. V některých případech je to dost zajímavé u překladu odposlechů. Velice často jsou tam Gruzínci, Ázerbájdžánci nebo Arméni a je potřeba si je někde zařadit. Poznáte to už podle přízvuku. Je to o praxi a o tom, jak se o to člověk zajímá, protože ty odlišnosti jsou tam poměrně značné. Mám i slovníky některých kavkazských jazyků. Kolegové, kteří se na tuto oblast specializují, si ještě vytvářejí slovníky pro sebe. Pak jsou ještě slovníky kriminálního slangu, kde jsou takové věci, jako že když se řekne „střecha“ nebo „kohout“, tak si pod tím představíte nějakého zločince, který „zpíval“ – někoho zradil. U jednoho jednání se mi stalo, že tam přišel člověk, který měl vypovídat sám jako svědek, jinak šlo o případ, kde bylo asi 11 obžalovaných, šlo o mafii. Tento svědek ale začal vyhrožovat muži, který dělal toho kohouta, který všechny ostatní napráskal. Ostatní pak chtěli vědět, o co jde, jestli to byla výhrůžka nebo ne. Někdy je to zajímavé. Je to slovní zásoba, která se utváří ve věznicích. Jde o to, aby se odlišili od ostatních a aby z jejich komunikace nebylo jasné, o čem se baví.“ (T3)

Tlumočnick č. 4, který tlumočí z albánštiny, zmiňuje, že kosovští Albánci zpravidla tykají:

„Kosovští Albánci mají tendenci tlumočnickovi tykat. To se mi stávalo od začátku a hodně mi to vadilo, neměla jsem to ráda. Teď už chápu, že to není neúcta vůči mé osobě – oni si zkrátka navzájem tykají a nechápou, že by si měli vykat. U soudu mi tedy vždycky tykají, ale já už to neřeším a taky jim tykám. Nemá smysl se tím zabývat.“ (T4)

Tlumočnick č. 6 má obdobnou zkušenost z tlumočení pro Čečence prostřednictvím ruštiny. Zajímavý je jeho závěr ohledně postupu v takém případě – z formálního hlediska by bylo jistě v pořádku, pokud by tlumočnick tykání převáděl i v tlumočení. Vidíme tedy, že komunikace je kulturnímu aspektu přizpůsobena:

„Čečenci zase vykání vůbec nepoužívají, tvar množného čísla je v čečenštině jen pro více lidí. Představte si, že tykají soudkyni a že by byl tlumočnick blbej a to tykání překládal jako tykání. Soudkyně by se ohradila, ale on by v tom pokračoval, protože ona je jen jedna. Dělají to, i když vypovídají v ruštině. Můžete je napomínat a stejně budou tykat. Když tlumočnick neví, tak mnohdy musí tlumočit ve prospěch tomu, komu tlumočí. Ti lidé mnohdy nejsou nijak intelektuálně schopní. Hovoří takovou vesnickou mluvou. Představte si, když jsou třeba z Tádžikistánu – mají v ruštině nějaké oblíbené termíny, ale mají u nich posunutý význam. Mnohdy je proto potřeba se jich zeptat, jinak začnete mluvit o něčem jiném. Když jsem se s tím

setkal poprvé, tak jsem o tom také nic nevěděl, ale vykal jsem. Nemůžete dělat nic, co by bylo na úkor toho člověka, to prostě nejde.“ (T6)

Tlumočnick č. 5, který tlumočí z němčiny, poukazuje na odlišnou mentalitu muslimů:

„Přemýšlím nad muslimy, které jsem tlumočila. U toho Turka to bylo tak, že v hlavním líčení bylo deset obžalovaných a on byl jeden z nich. Já jsem seděla vedle něj a on mi to tam neustále komentoval, i když jsme zrovna my dva nebyli v akci, až nás soudkyně jednou napomenula, ať nevyrušuje, nebo pokud má nějaké dotazy, tak ať se zeptá. Oni ale mají jinou mentalitu. To není nic proti muslimům, to jen konstatuji, že někdy nejsou schopni pochopit, před jakým orgánem stojí a jaké to má důsledky. Nejsou třeba schopni udržet disciplínu.“ (T5)

Muslimy zmínil i tlumočnick č. 8 ve vztahu k tlumočení do francouzštiny:

„Určitě. Třeba už jen to, že Arab se bude za každou větou odvolávat k Alláhovi. Tady je to vnímáno jako něco velmi nepatřičného, ale u nich je to normální. Něco podobného se může stát Rumunovi, který také pochází z prostředí, kde je 80 % věřících. Myslím, že v době, kdy jsem ještě začínala tlumočit, tak tam byly asi tři takové úvodní formulace, kterými se zahajovala výpověď u soudu. Jedna byla „Přisáhám před Bohem, že budu mluvit pravdu.“ A to když tady ten člověk iniciativně řekl, tak už se na něj okamžitě soudce díval jako na naprostého pokrytce, který mu tam bude dělat divadýlko. Přitom ten člověk to myslel zcela upřímně.“ (T8)

Na otázku, zda by to měl tlumočnick převést pouze jednou nebo zachovávat vždy, T8 odpovídá následovně:

„No, asi by se to mělo tlumočit. Když to soudci leze už hodně na nervy, tak to řekne sám.“ (T8)

Tlumočnick č. 7, jehož pracovním jazykem je angličtina, má dle své zkušenosti za to, že zádrhele v komunikaci z důvodu kulturních rozdílů zpravidla nenastávají:

„To ani ne, jenom jednou se mi stalo, že jsem chtěla podat ruku pánovi z Afghánistánu, a tam žena nesmí podávat muži ruku. To jsem si neuvědomila, takže mě na to upozornil pracovník velvyslanectví. Zajímavé ale je, že jsme se pak sešli ještě několikrát, a to už mi ruku podával sám. Jinak to nebývá nějaké jinačí, spíš se snaží přizpůsobovat. A většinou, když se něco takového vyskytne, tak se vyšetřovatel sám zeptá a zjistí si, jak to je, to vzejde z komunikace.“ (T7)

Překvapivě tlumočnick z arabštiny (T1), jakožto nejexotičtějšího zastoupeného jazyka, jako jediný uvedl, že žádnou takovou zkušenost nemá. Je ale samozřejmě možné i to, že v během rozhovoru si pouze žádný konkrétní příklad nevybavil. Celkově z rozhovorů vyplývá, že tlumočnicki zkušenosti s kulturními odlišnostmi a jejich projevy v komunikaci mají. Důležitý byl už zmíněný komentář T2 o tom, že konkrétně o kultuře a zvyklostech v západoafrických státech je potřeba mít při tlumočení pro osoby tohoto původu povědomí, jinak hrozí komunikační obtíže.

Dva ze tří **advokátů**, kteří byli respondenty rozhovorů, uvedli, že zkušenost se ztížením komunikace z důvodu kulturních odlišností nemají, případně že takovou situaci nezaznamenali. Třetí advokát potvrdil, že takovou zkušenost má:

„Ne, to jsem nezažil. Možná to bylo tím, že oba dva ty případy byli lidé, kteří tu už nějakou dobu žili, takže přece jen nějaké povědomí o těch kulturních zvyklostech měli. Nebylo to, že by přijel někdo z buše a teď tady na všechno koukal.“ (A1)

„No, to se může stát a stává se to, zejména u Asiatů, kdy ne všechno může být chápáno přesně tak, jak je to chápáno ve střední Evropě. Může tam dojít k nepochopením a zkreslením ve vyjádření. Teď mě z hlavy nenapadá, co by to mohlo být, ale narážíme na to, to skutečně ano.“ (A2)

„Nemám /zkušenost se ztížením komunikace z důvodu kulturních rozdílů/. Pokud tam někdy něco bylo, tak si myslím, že to ten tlumočník hodně profesionálně ustál, takže jsem to nezaznamenala.“ (A3)

Zde samozřejmě opět hraje roli frekvence výskytu trestního řízení tlumočeného prostřednictvím „nemateřštiny“ obviněného či svědka v daném regionu, konkrétní zkušenosti a práce tlumočníka.

Mezi dotazovanými **policisty** se vyskytl také pouze jeden, který zmínil, že zkušenost s touto situací má:

„Nemám s tím zkušenosti. Tady v kraji také těch cizinců není až tolik. Jsou tu hlavně ruští občané, Ukrajinci a Vietnamci. Že by tu třeba byli muslimové, kteří by nechtěli komunikovat s ženou, s tím jsem se nesešla. Žádné Araby jsme tu neměli. Já jsem tu měla napadení nožem, a to udělali myslím Ázerbájdžánci, ale ti už tu žili 20 let, takže s těmi problém nebyl, normálně se se mnou bavili. Vždycky jsou to lidé, kteří u nás nebo v Evropě žijí delší dobu. Byli tu černoši ze Zimbabwe a ze Somálska, ti studovali na vysoké škole, a také měli anglického tlumočníka. Kolega říkal, že za moc to ale nestálo. To je vlastně přesně to, že asi nesehnali tlumočníka do somálsštiny nebo afrikánštiny, nebo co to tam mají, takže to asi byl trochu oříšek.“ (P1)

„Ne, vůbec.“ (P2)

„Ano, takové komplikace mohou nastat. Je důležité o problému společně s tlumočníkem mluvit. Reformulace i vysvětlení ze strany tlumočníka jsou v pořádku, pokud na to tlumočník předem upozorní. Nesmí ale vyslychanému radit nebo nějak měnit výpověď, to by mělo na výslech velmi negativní dopad.“ (P3)

Dva ze tří dotazovaných **soudců** uvedli, že zaznamenali zkomplikování komunikace z důvodu kulturních rozdílů, poslední pak v souladu s předchozími odpověďmi kladl důraz pouze na procesní stránku, která tímto nemůže být dotčena:

„Opět je to tento konkrétní případ, kdy šlo o znásilnění. Pachatelé všichni tři tvrdili, že chování dívky, kterou podle konečného verdiktu znásilnili, se v jejich kultuře jednoznačně vysvětlovalo jako vstřícný signál a chtěli, včetně i jejich obhájců, aby se k té rozdílnosti kultur přihlíželo. Ať už pokud šlo o jejich postoj k té události, tak i k posuzování společenské škodlivosti jejich jednání. Na to my jsme reagovali tak, že pokud někdo chce žít tady u nás, tak musí respektovat naši kulturu a přizpůsobit se našemu právnímu prostředí. To, jestli řekneme v Angole si běžně vysvětlují chování dívek jinak než u nás, nás nezajímá. Říkali, že když v jejich prostředí žena řekne „ne“, že to nemyslí vážně. My jsme řekli, že když žena řekne, že s ním nechce nic mít,

tak je třeba to respektovat, ať už je to za jakýchkoli okolností. Takže jsem vysvětlil místní právní úpravu a skutečnost, že toto musí respektovat, pokud chtějí žít na našem území. Vysvětlili jsme jim, že to je důvod, proč jsou stíháni na našem území a proč nemůžeme akceptovat jejich pohled v rámci jiného kulturního prostředí. Myslím si, že naše prostředí, nebo prostředí evropsko-amerického světa, je jiné než prostředí těchto zemí a my nemůžeme akceptovat jejich společenské normy, pokud jsou odlišné od našich.“ (S1)

„Já bych to spíš vnímala podle toho, co už jsem viděla, že se třeba nějakému svědkovi o něčem hůř mluvilo, protože je to pro něj téma, které je v rámci jeho kultury velmi problematické – když třeba byla vyslýchaná muslimka. Ale z hlediska přístupu trestního řízení a průběhu trestního řízení v tom žádný rozdíl není.“ (S2)

„Ne, vůbec, on je na začátku poučen podle svého procesního postavení a podle toho se musí chovat, ať je to Afričan nebo Čech.“ (S3)

Je možné, že soudci v dotaznících také volili svou odpověď s ohledem na to, že z formálního hlediska podle nich kulturní odlišnosti nehrají roli. Také samozřejmě může jít o různé zkušenosti a v neposlední řadě je vzorek soudců dotazovaných v rozhovorech téměř desetkrát menší než počet respondentů dotazníků, takže je nesoulad mezi výsledky pochopitelný.

Mezi **státními zástupci**, s nimiž jsme uskutečnili rozhovory, se vyskytnul pouze jeden, který s vlivem rozdílnosti kultur na komunikaci má zkušenosti:

„Ne, to je spíš v teoretické rovině. Zase tak často se s tím nesetkávám.“ (SZ1)

„Myslím si, že to tam je určitě. Že ta kultura a to jak má v sobě člověk zakořeněné hraje roli. Jiné vnímání světa a jiné zvyklosti jsou nevyhnutelné. Když se vrátím k tomu Afričanovi, tak to, co on považoval za normální nebo skoro normální, je pro nás naprosto neakceptovatelné. Kultura se do vnímání věci určitě promítá. A má to samozřejmě vliv i na to trestní řízení. Pokud se domníváte, že jste neudělala nic špatného nebo nic až tak extra špatného a tady vás někdo drží v poutech, případně vás chce dát do vazby, tak si říkáte proč, za co. Jistě je jedna věc i výchova, učení a tak v rámci svojí kultury. Ale potom je faktorem i ta skutečnost, že je to jiná kultura. Vidíte to třeba teď na migrantech, já toho nechci nijak zneužívat, ale tak to prostě je. Oni mají jinak nastavená měřítka a jiný způsob chování k ženám, takže z toho potom pramení to, že to co oni si ve své vlasti dovolit můžou a co se považuje za normální, není v rámci naší či evropské kultury akceptovatelné. A i to, co my jim tu klademe za vinu, se jim může zdát jako úkorné, protože oni to tak nevnímají. Takže určitě, kultura se do toho musí promítat.“ (SZ2)

„Takovou zkušenost nemám. Je to opravdu velmi specifické, možná je to častější třeba v Praze.“ (SZ3)

Jak jsme mohli pozorovat, tlumočníci byli jedinou skupinou, u níž respondenti dotazníků i rozhovorů v naprosté většině uvedli, že mají zkušenosti se ztížením komunikace s nerodilými mluvčími z důvodu kulturních odlišností a uváděli také řadu příkladů. Už zde zaznělo (a to i od jednoho advokáta), že ostatní účastníci řízení takovou situaci nemusí vždy ani zaznamenat, pokud se s ní tlumočnický úspěšně vypořádá. Z odpovědí tlumočnicků vyplývá, že pokud se v komunikaci výrazným způsobem projeví kulturní aspekty, je dobré orgánům činným v trestním řízení či advokátům nabídnout vysvětlení nebo se domluvit na následujícím postupu, a to i v případě, že například kvůli vyjadřovacím obtížím vyslýchaného tlumočnick odmítá do

komunikace zasahovat. Opět ale narážíme na otázku různých očekávání jednotlivých stran, které se účastní trestního řízení

4.2.12 Způsob, jakým se představitelé orgánů činných v trestním řízení a advokáti učí pracovat s tlumočníky

Poslední otázka, kterou nám zbývá vyhodnotit, se týkala způsobu, jakým se respondenti naučili pracovat s tlumočníky. V dotaznících pro soudce, státní zástupce, policisty i advokáty byla uvedena otázka „Jakým způsobem jste se naučil/a pracovat s tlumočnickem?“ Respondenti měli možnost vybírat jednu či více odpovědí z nabídky „od kolegů“, „na školení“, „ze své praxe“ nebo vyplnit vlastní odpověď. Z odpovědí zástupců všech profesí je na první pohled patrné, že v naprosté většině jde pouze o vlastní praxi. Možnost „na školení“ zvolil pouze jeden z advokátů. Respondenti měli také možnost vypsát jinou vlastní odpověď, tuto možnost však nikdo z nich nevyužil, takže se ukázala jako nadbytečná.

Někteří respondenti dotazníků volili současně odpověď „od kolegů“ i „ze své praxe“. Procentuální zastoupení bylo následující: soudci – 89,7 % ze své praxe, 37,9 % od kolegů; státní zástupci – 95,2 % ze své praxe, 23,8 % od kolegů; policisté – 92,9 % ze své praxe, 32,1 % od kolegů; advokáti – 96,7 % ze své praxe, 6,7 % od kolegů, 3,3 % na školení, 3,3 % jiné (výhrady k otázce). Jak vidíme, vlastní praxe, případně konzultace s kolegy jsou v drtivé většině případů jediným možným způsobem, jak se představitelé orgánů a advokáti učí pracovat s tlumočníky. Odpověď advokáta, který vypsál vlastní odpověď, naznačuje, že tato situace není vnímána jako problematická. Jeden z advokátů v rozhovoru obdobně uvedl: „Já jsem žádným školením neprošel. Myslím si, že žádné školení vás na tohle ani nepřipraví.“ (A2) Jeden ze státních zástupců se zase vyjádřil, že: „Myslím si, že z naší pozice nějaká specifická práce s tlumočnickem není.“ (SZ2)

V rozhovorech z úst všech respondentů zaznělo, že pracovat s tlumočnickem se naučili z praxe – šlo o všechny soudce, advokáty (jeden dodal, že něco se také naučil od kolegů), státní zástupce i policisty (z nichž dva doplnili i zkušenosti, které jim předali kolegové).

Policista č. 2 se vyjádřil následovně:

„Čistě z praxe, na to žádná školení nejsou. Tady se ale s tlumočníky dělá už dlouho. Já jsem na výjezdech hodně dlouho. Jak s nimi spolupracujeme často, tak je to o domluvě. Řekneme si, co já budu chtít a na co se budu toho člověka ptát. Tlumočnick postupuje podle toho. Nějaká školení na to rozhodně nejsou. Základem jsou krátké věty.“ (P2)

Pozitivní je, že sám zdůrazňuje roli domluvy mezi tlumočnickem a vyšetřovatelem. Podle jeho vyjádření má pražská kriminálka mnoho zkušeností se spoluprací s tlumočníky a vyvinula si

osvědčené postupy, což může být pravda, avšak nejde přímo o systémové řešení v rámci českého trestního řízení.

Soudce č. 1 nám ke školení soudců podal podrobnější vysvětlení, z něhož vyplývá, že pokud se soudci účastní nějakého školení, které souvisí s prací s cizinci, tlumočení jako takové není předmětem zájmu:

„U nás to funguje tak, že u věci, kde je potřeba tlumočnick – tomu se říká věci s cizím prvkem – na to jsou specializovaní soudci. Já jsem to rozvrhem práce dostal někdy na začátku devadesátých let. Školení nejsou povinná, vybíráme si je sami, protože nás to zajímá. Samozřejmě jsem se něco naučil od kolegy, který to dělal před tím; to byla taková první, úvodní část informací. Druhá část byla taková, že jsem se zúčastnil školení, které pořádalo Ministerstvo spravedlnosti pro specializované soudce na cizinu – to znamená na případy, kde je potřeba tlumočnick. Žádné školení pro soudce v Čechách ale není povinné. Je to na jeho dobrovolnosti, jestli se ho zúčastní. Ale protože to chceme dělat dobře, tak se z těch specializovaných soudců každý, nebo myslím si většina, účastní.

(...) První věc, která tam je důležitá, a která je součástí toho školení je to, že se dozví přehled všech právních předpisů, které se této problematice týkají. Dozví se, kde najde všechny mezinárodní smlouvy, které řeší to, jakým způsobem má zacházet s cizincem. Doví se i o judikatuře Evropského soudního dvora, která je na počátku celého modelu, kde se stanovilo, že pachatel, který je stíhán, musí mít zaručeno právo, aby mohl vypovídat ve svém jazyce nebo v jazyce, který ovládá.

(...) na školení se neřeší práce s tlumočnickem, ale protože jsem v pozici předsedy soudu, tak vím, že pokud jde o určité informace technického nebo procedurálního rázu, tak se řeší prostřednictvím předsedů soudů. Na poradách šéfů soudů se uplatňují požadavky znalců a tlumočnicků. Touto cestou jsme se třeba dozvěděli, že existuje požadavek, abychom se nejdřív snažili domluvit s tlumočnickou nebo se znalci na tom, kdy se jim to hodí, o co se jedná, co je potřeba jim dát k dispozici, aby byli na tu věc připraveni. Soudní zprávou se tato informace dostává k soudcům specializovaným na cizinu. U mě je to o to jednodušší, že jsem ve dvojí roli – jednak jsem ten, kdo je zodpovědný za přenos informace, a jednak jsem i příjemcem, jako specializovaný soudce.“ (S1)

Z výsledků našich předchozích otázek vyplynulo, že mezi snahami a očekáváními tlumočnicků a orgánů činných v trestním řízení či advokátů není vždy soulad a že by bylo výhodné dospět k určitému konsenzu ohledně společného řešení nestandardních situací. Je jisté, že zkušenosti z praxe jsou velmi cenné, mohlo by však být užitečné, kdyby měli tlumočnicki možnost dohodnout se s orgány na konkrétním postupu a být například sami přítomni na školeních, která jsou zaměřena na řízení s cizinci.

V rámci kulatého stolu ImPLI (2012), který jsme zmiňovali v teoretické části práce, František Novotný z Katedry kriminalistiky Policejní akademie ČR uvedl, že tlumočnick na něj často působí jako bariéra v komunikaci a že podle jednoho z nedávných výzkumů považují vyšetřovatelé výslech vedený prostřednictvím tlumočnicka za stejně obtížný jako výslech dětí. Podle jeho názoru by bylo dobré spolupráci mezi vyšetřovateli a tlumočnickou doladit, ale v současné chvíli k tomu nejsou podmínky.

Ani komentář Františka Novotného tak nevyvrací naši domněnku, že nesystemovost a neexistence školení s účastí tlumočnicků je skutečným problémem, na jehož odstranění je potřeba pracovat.

4.2.13 Shrnutí

V jednotlivých podkapitolách jsme zde rozebrali výsledky dotazníků (v celkovém počtu 171) a rozhovorů (v celkovém počtu 20), které byly zdrojem dat pro náš výzkum, a snažili jsme se je nejen popsat, ale i vysvětlit a uvést do souvislostí. V mnoha bodech se nám podařilo dosáhnout obdobných výsledků, k jakým došla ve svém výzkumu Michaela Albl-Mikasová (Albl-Mikasa 2013). Na základě vyhodnocení dat můžeme říci, že se podařilo potvrdit hypotézu, že tlumočníci při tlumočení pro nerodilé mluvčí volí jiné strategie než při tlumočení pro mluvčí rodilé. Z rozhovorů konkrétně vyplynulo, že se tlumočníci snaží volit jednodušší formulace, opisovat termíny či spolu s termíny uvádět ještě i jejich vysvětlení a více kontrolovat, zda příjemce tlumočení stihá sledovat obsah tlumočení a porozumět mu. Respondenti také v převážné většině dávají přednost tlumočení pro rodilé mluvčí před tlumočením pro nerodilé mluvčí – vyjádřilo se tak 69,8 % respondentů dotazníků. Tento výsledek se tak liší od výsledku, k němuž došla Albl-Mikasová (ibid.) o pouhých osm desetin procentního bodu. Většina námi dotazovaných tlumočnicků též vyjádřila souhlas s tím, že tlumočení pro nerodilé mluvčí je stojí více úsilí než tlumočení pro rodilé mluvčí. V tomto ohledu jsme tedy dospěli k závěru, že poznatky získané výzkumem ELF v oblasti konferenčního tlumočení je možné vztáhnout i na oblast soudního tlumočení, respektive tlumočení v českém trestním řízení.

Oproti tomu druhou hypotézu, která říkala, že soudci, státní zástupci, advokáti a policisté své strategie při řízení tlumočením pro nerodilého mluvčího nemění, se nepodařilo jednoznačně a v plném rozsahu potvrdit, ale ani vyvrátit. Výsledky dotazníků nebyly zcela v souladu s výsledky rozhovorů a mezi jednotlivými profesemi se vyskytly rozdíly. Dospěli jsme k závěru, že by mohlo být užitečné zaměřit se na soudce, státní zástupce, advokáty a policisty spíše jako na samostatné skupiny spíše než jako na širší množinu. Více bychom se také mohli dozvědět přímým pozorováním reálných situací v praxi.

U některých otázek se významně projevil vliv konkrétních zkušeností jednotlivých respondentů, případně i jazyková kombinace a na ní vázané kulturní prostředí, s nimiž pracují dotazovaní tlumočníci. Pokud jde o tlumočnický, můžeme říci, že se nám podařilo získat poměrně vysoký počet respondentů (například ve srovnání s 32 respondenty Albl-Mikasové), na druhou stranu tak ale vzorek představuje obecnější průřez různými jazykovými

kombinacemi a pracovními zkušenostmi a výpovědní hodnotu výstupu tak musíme brát s rezervou.

Úryvky přepsaných rozhovorů nabízejí i další informace nad rámec zkoumané problematiky: můžeme si například všimnout, že respondenti často zaměňovali pojmy „překladatel“ a „tlumočník“ či „překládat“ a „tlumočit“. Zde vidíme souvislost s nepřesnou formulací zákona o znalcích a tlumočnících, který jako „tlumočníky“ označuje osoby, které provádějí tlumočení, osoby, které pro soudy tlumočí i překládají, ale i ty, kteří vykonávají pouze překladatelskou činnost.

Podrobnější zhodnocení teoretické i empirické části práce nabízíme v Závěru, který tvoří následující kapitolu a vlastní text této práce uzavírá.

5. Závěr

V této práci s názvem Soudní tlumočení pro nerodilé mluvčí v trestním řízení jsme nejprve v rámci teoretické části představili kontext soudního tlumočení v České republice, fáze trestního řízení a vztah tlumočnicka k jednotlivým stádiím. Dále jsme se zaměřili na dostupnou literaturu, která se zabývá tlumočením prostřednictvím *lingua franca*, a to především na výzkum Michaely Albl-Mikasové (Albl-Mikasa 2013), která dospěla k závěru, že dotazovaní konferenční tlumočníci preferují tlumočení pro rodilé mluvčí, a pokud tlumočí pro nerodilé mluvčí, volí zpravidla jiné strategie a vynakládají na tlumočení větší úsilí. Výsledky výzkumu také poukázaly na problematiku kulturních rozdílů. Tyto poznatky jsme zanalyzovali, a to i s odkazem na model úsilí Daniela Gila (1999/2009), a sledovali, do jaké míry jsou v souladu s doporučeními jedné z kapacit oboru soudního tlumočení Sandry Haleové. Narazili jsme na to, že teorie soudního tlumočení pracují především s ideálními podmínkami a nepočítají s tím, že by jazyk komunikace nemusel být mateřským jazykem svědka nebo obviněného. Komunikace prostřednictvím *lingua franca* je přitom v současnosti velmi aktuálním tématem, o čemž svědčí i pořádání mezinárodní konference *Angličtina jako lingua franca*, jejíž devátý ročník proběhl letos v červenci v Madridu a jedním z témat byla i angličtina jako *lingua franca* ve vztahu k současné uprchlické krizi. Dalším problémem v tomto kontextu je to, že při přípravě budoucích tlumočnicků je pomyslným cílem, aby se tlumočnick při projevu ve svém pracovním cizím jazyce svými kvalitami co nejvíce blížil rodilému mluvčímu daného jazyka. V případě angličtiny je pak v Evropě zpravidla cílem ovládnout britskou angličtinu včetně idiomů a dalších prvků, které jsou pro ni typické. Studijním materiálem jsou téměř výhradně projevy rodilých mluvčí. V praxi se ale tlumočníci setkávají i s nerodilými mluvčími a měřítko, která platila v rámci studia, pak nejsou plně uplatnitelná.

V empirické části jsme navázali na poznatky získané v části teoretické. Vycházeli jsme z výzkumu, který uskutečnila Albl-Mikasová (2013) a rozhodli jsme se realizovat empirický výzkum s využitím dvou výzkumných technik – dotazníků a rozhovorů. Stanovené hypotézy byly následující: V trestním řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí volí tlumočníci jiné strategie, než jaké by volili při tlumočení pro rodilé mluvčí. Orgány činné v trestním řízení a advokáti v trestním řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí volí stejné strategie, jaké by volili v případě tlumočení pro rodilé mluvčí. Hlavní výzkumné otázky, které jsme si položili, pak zněly: Jaké rozdíly vidí tlumočníci / soudci / státní zástupci / advokáti / policisté v tlumočení pro rodilé a pro nerodilé mluvčí? Jakým způsobem těmto rozdílům uzpůsobují své vystupování v trestním řízení?

Náš hlavní zájem byl zaměřen na tlumočníky, z jejichž řad se nám podařilo získat osm respondentů pro rozhovor a 63 respondentů pro dotazník. Výsledky rozhovorů a dotazníků jsme vyhodnocovali zvlášť. Kombinace technik se ukázala jako výhodná, protože výsledky dotazníků byly statisticky relevantnější, odpovědi v rozhovorech byly ale podrobnější a mnohdy jsme díky nim dokázali výsledky dotazníků vysvětlit. V našem výzkumu jsme se zaměřili převážně na tlumočníky z angličtiny a několika dalších světových jazyků, výzkum se však netýkal pouze angličtiny jako *lingua franca* ale komunikace prostřednictvím „nemateřštiny“ obecně. Ve vzorku respondentů, s nimiž jsme uskutečnili rozhovor, se vyskytli i tlumočníci z albánštiny a rumunštiny. Jak vyplynulo z odpovědí, u těchto dvou jazyků je tlumočení pro nerodilé mluvčí jen okrajovou záležitostí. Jednoznačně se ale ukázalo, že tlumočení do „nemateřštiny“ obviněného se netýká pouze takzvaných velkých jazyků. Někdy také probíhá tlumočení prostřednictvím „náhradního“ jazyka i tehdy, když mateřština obviněného či svědka není právě jazykem, pro nějž by bylo v ČR nemožné sehnat soudního tlumočníka – v rozhovorech jsou zmínky o tlumočení prostřednictvím angličtiny pro Řeka či Číňana.

Na základě odpovědí, které jsme prostřednictvím dotazníků a rozhovorů získali, můžeme říci, že první z hypotéz se podařilo potvrdit, a že tedy tlumočníci při tlumočení pro nerodilé mluvčí volí jiné strategie než při tlumočení pro rodilé mluvčí. Celkem 79,4 % soudních tlumočnicků dotazovaných prostřednictvím dotazníků souhlasí s tím, že tlumočení pro nerodilé mluvčí vyžaduje jiné strategie než tlumočení pro rodilé mluvčí. Tyto strategie ve většině případů spočívají ve zjednodušení jazyka, opisu terminologie a (nebo) větší kontrole toho, zda dotyčný rozumí. V kontextu českého soudního tlumočení pro nerodilé mluvčí se tedy podařilo potvrdit výsledky Albl-Mikasové (ibid.), v jejímž šetření uvedlo 72 % konferenčních tlumočnicků, že svůj projev přizpůsobují konkrétním příjemcům a jejich jazykovým kompetencím, obzvláště pokud vědí, že mezi jejich posluchači nejsou žádní rodilí mluvčí. Pro ověření, zda to skutečně platí i v praxi, by bylo samozřejmě ještě nutné navázat na tyto výsledky pozorováním jednotlivých tlumočených komunikačních situací, což nabízíme jako podnět pro další výzkum.

S Albl-Mikasovou jsme se shodli i v několika dalších dílčích bodech. 69,8 % respondentů našich dotazníků uvedlo, že dávají přednost tlumočení pro rodilé mluvčí, což je srovnatelné s 69 % respondenty dotazníků Albl-Mikasové. Většina tlumočnicků také uvedla, že tlumočení pro nerodilé mluvčí je stojí větší úsilí než tlumočení pro rodilé mluvčí – celkem to bylo 58,7 % dotazovaných prostřednictvím dotazníků.

Převážná většina tlumočnicků v dotaznících také uvedla, že osoby, které v trestním řízení vypovídají v jiném než mateřském jazyce, mívají v tomto jazyce omezené vyjadřovací schopnosti (88,9 %) a že při komunikaci s nerodilým mluvčím bývá komunikace ztížena i z důvodu kulturních rozdílů (60,3 %). Výsledky těchto dvou otázek tak poukazují na to, že náš výzkum je skutečně relevantní a že i přes problematiku zobecnění „typického nerodilého mluvčího“ má smysl zabývat se rozdíly mezi komunikací s rodilými a nerodilými mluvčími. V řadách všech dotazovaných profesí se často vyskytovaly zmínky o tom, že problémy s vyjadřováním a porozuměním mají i lidé s nižší inteligencí, kteří však nemusí v řízení vystupovat jako nerodilí mluvčí, respektive ani jako cizinci. V mnoha ohledech skutečně můžeme i tuto skupinu lidí přiřadit k množině nestandardní ztížené komunikace a pracovat tak s takto rozšířenou skupinou mluvčích. V závěru teoretické části jsme uváděli, že by bylo užitečné, kdyby se při výuce tlumočení pracovalo i s nahrávkami projevů nerodilých mluvčích a budoucí tlumočníci se připravovali na to, že v praxi nebudou vždy tlumočit pro rodilé Brity, Španěly či Francouze. Podobně i při přípravě budoucích soudních tlumočnicků by tak bylo dobré tyto nestandardní situace zohlednit a vedle případných doporučení ohledně strategií připravit tlumočníky také na to, že znalost kultury a právního systému v daných evropských zemích, kde se hovoří jejich pracovním jazykem, nemusí být vždy postačující.

Druhá hypotéza byla taková, že orgány činné v trestním řízení a advokáti svoje strategie v řízení tlumočeném pro nerodilého mluvčího nemění. Výsledky dotazníků tuto hypotézu nepotvrdily, avšak odpovědi významné části respondentů rozhovorů nebyly s těmito výsledky v souladu. To platilo především pro státní zástupce, kteří měli i u dotazníků nejméně výraznou většinu souhlasných reakcí na tvrzení o tom, že účast na řízení tlumočeném pro nerodilé mluvčí od státních zástupců vyžaduje jiný postup. Tuto otázku jsme proto vyhodnotili jako spornou a došli k závěru, že druhou hypotézu (minimálně jako celek odkazující na soudce, státní zástupce, policisty i advokáty) se nepodařilo potvrdit, ale ani jednoznačně vyvrátit. Nejlepší způsob, jakým by bylo možné získaná data ověřit, by bylo opět pozorování tlumočených komunikací v praxi.

Z jednotlivých odpovědí představitelů orgánů činných v trestním řízení vyplynulo, že priority a úhly pohledu jednotlivých stran řízení se od sebe někdy velmi výrazně liší. Výsledky několika bodů napovídaly, že advokáti v zájmu svého klienta věnují škálu aspektů tlumočení pro nerodilé mluvčí spolu s tlumočnický největší pozornost, zatímco soudci, státní zástupci a policisté situaci vnímají spíše s ohledem na procesní stránku věci, která by měla být vždy stejná. Některé otázky, jako například ty, které se týkaly vyjadřovacích schopností nerodilých mluvčích či vlivu

kulturních rozdílů na komunikaci, nemohou představitelé orgánů a advokáti vždy dostatečně objektivně zhodnotit. Důležitými faktory jsou jejich konkrétní zkušenosti, kvalita výkonu tlumočnicka v daných situacích i region, v němž působí.

Otázkou, v níž došlo k největšímu střetu názorů všech dotazovaných, bylo, zda se může tlumočnick odchytil od obecných zásad soudního tlumočení, aby tak napomohl úspěšnému zprostředkování komunikace, pokud nerodilý mluvčí má omezené vyjadřovací schopnosti. Obecné zásady soudního tlumočení jsme charakterizovali jako tlumočení v první osobě, co největší významová přesnost, zachování výrazových prostředků a žádné doplňování či vynechávání. Tato otázka tedy úzce souvisí s otázkou na úpravu tlumočnických strategií. Většina tlumočnicků (65 %) v rozhovorech uvedla, že tlumočnick se takových odchylek může dopouštět, z rozhovorů ale bylo vidět, že při bližším popisu jsou tlumočnicki v této otázce opatrní. Část tlumočnicků zmínila rozdíl ve směrovosti tlumočení s tím, že ve směru od orgánu k vyslychanému mohou být určité modifikace na místě, avšak v opačném směru ne.

Postoje respondentů z řad ostatních profesí se však od odpovědí tlumočnicků více i méně lišily – nejbližší odpovědím tlumočnicků byli soudci a následně státní zástupci. Naopak opačný názor vyjádřili policisté a advokáti. V rozhovorech se pak objevovaly různé definice toho, co je formální a co neformální situace. Vyskytl se názor, že při vyšetřovacím pokusu či rekonstrukci jsou zásahy tlumočnicka možné nebo že při osobní poradě advokáta s klientem jsou odchylky od zásad tlumočení akceptovatelné. Někteří respondenti uváděli, že souhlasí se zjednodušováním, opisem či vysvětlováním ze strany tlumočnicka ve směru tlumočení od orgánu k vyslychanému, avšak ne v opačném směru.

Z odpovědí představitelů orgánů činných v trestním řízení a advokátů také vyplynulo, že neexistují školení, na nichž by se hovořilo o spolupráci s tlumočnicki. Řada respondentů uvedla, že v tomto ohledu je užitečná pouze praxe. S ohledem na různost postojů a požadavků jednotlivých stran řízení by ale bylo užitečné dojít k určitému konsenzu a jasně stanovit, jaké kompetence mají tlumočnicki, jak mohou postupovat v nestandardních situacích, jako je tlumočení výpovědi nerodilého mluvčího, a jakým způsobem mohou sami do komunikace vstupovat. Průběh řízení samozřejmě závisí na profesionalitě a zkušenosti všech stran včetně tlumočnicka, důraz by ale měl být kladen především na jejich spolupráci.

Bibliografie

Primární literatura

Albl-Mikasa, Michaela. 2010. Global English and English as a Lingua Franca (ELF): Implications for the Interpreting Profession. *Trans-kom* 2/3, s. 126–148.

Albl-Mikasa, Michaela. 2013. ELF speakers' restricted power of expression – implications for interpreters' processing. In: Ehrensberger-Dow, M; Dmitrova, B. E.; Hubscher Davidson, S. (eds.). Describing cognitive processes in translation. Special issue of Translation and Interpreting Studies, *TIS*, 8/2. s. 191–210.

Basel, Elvira. 2002. *English as Lingua Franca: Non-Native Elocution in International Communication. A Case Study of Information Transfer in Simultaneous Interpretation*. Unpublished PhD thesis. Wien: Universität Wien.

Berk-Selingson, Susan. 1990. *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.

Branchadell, Albert; West, Lovel Margaret. 2005. *Less Translated Languages*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing, Benjamins Translation Library, EST Subseries, vol. 58, 2005, vii + 414 p.

Crystal, David. 1992. *An Encyclopaedic Dictionary of Language and Languages*. Oxford: Blackwell.

Čeňková, Ivana. 2001. *Teorie a didaktika tlumočení I*. Praha: Ústav translatologie FF UK.

De Blasio Denčíková, Dagmar. 2012. Ukázky tlumočených výsledků prostřednictvím videokonferenčního zařízení. *Soudní tlumočník*, s. 46–47.

Dingová, Naďa; Kondýsková, Ema. 2008. *Soudní tlumočení pro neslyšící*. Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.

Doušová, Lucie. 2012. *Současný stav soudního tlumočení v České republice*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Gile, Daniel. 2009/1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam: John Benjamins.

Gillham, Bill. 2000. *Developing a Questionnaire*. London: Continuum International Publishing Group.

- Gillham, Bill. 2008. *Observation Techniques – Structured to Unstructured*. London: Continuum International Publishing Group.
- Gorden, Raymond L. 1992. *Basic Interviewing Skills*. Prospect Heights, Ill: Waveland.
- Gorgolová, Eva et al. 2007. *Soudní tlumočení v teorii a praxi*. Praha: Komora soudních tlumočnicků ČR.
- Guthrie, Peter. 1986. *Interpreting and Translating: A Profile of NAATI Candidates*, Report presented to the State Assessment Panel for Translators and Interpreters. Melbourne: Victoria.
- Hale, Sandra Beatriz. 2004. *The discourse of court interpreting: discourse practices of the law, the witness, and the interpreter*. Philadelphia: John Benjamins Pub. Co.
- Hatim, Basil; Mason, Ian. 1997. *Translator as Communicator*. London: Routledge.
- Horváth, Ildikó. 2012. *Interpreter behaviour: a psychological approach*. Budapest: Hang Nyelviskola.
- Kalina, Sylvia. 2005. Quality in the interpreting process: What can be measured and how? *Communication & Cognition* 38 (1–2), s. 27–46.
- Kapr, Jaroslav; Šafář, Zdeněk. 1969. *Sociologie nebo zdravý rozum? Praxe sociologického výzkumu*. Praha: Mladá fronta.
- Kurz, Ingrid. 2008. Conference Interpretation: Expectations of Different User Groups. *The Interpreters' Newsletter* 5, s. 13–21.
- Kurz, Ingrid; Basel, Elvira. 2009. The impact of non-native English on information transfer in simultaneous interpretation. *Forum* 7 (2), s. 187–213.
- Meierkord, Christiane. 2000. An analysis of non-native/-non-native small talk conversations. *English. Linguistik Online* 5 (1). Dostupné z: <https://bop.unibe.ch/linguistik-online/article/view/1013/1673> [cit. 20. 5. 2016].
- Mikkelsen, Holly. 1998. Towards a Redefinition of the role of the court interpreter. *Interpreting* 3(10), s. 21–45.
- Mikkelsen, Holly. 2000. *Introduction to Court Interpreting*. Manchester: St Jerome.
- Pochhacker, Franz. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.

- Porter, Larry A.; Samovar, Richard E. 1997. *Intercultural Communication: A Reader*. Boston: Wadsworth Cengage Learning.
- Reichel, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing.
- Reithofer, Karin. 2010. English as a lingua franca vs. interpreting: battleground or peaceful coexistence? *The Interpreters' Newsletter* 15, s. 143–157.
- Seidlhofer, Barbara. 2009. Accomodation and the Idiom Principle in English as a Lingua Franca. *Intercultural Pragmatics* 6 (2), s. 195–215.
- Sojáková, Jana. 2012. *Postavení soudního tlumočnicka v České republice (teoreticko-empirická studie)*. [Diplomová práce]. Praha: Univerzita Karlova v Praze.
- Stadler, Astrid (2012). Practical Obstacles in Cross-Border Litigation and Communication between (EU) Courts. *Erasmus Law Review* 5 (3), s. 151–168.
- Švábová, Kateřina. 2013. *Soudní tlumočení jako komunikační proces*. [Diplomová práce]. Praha: Ústav translatologie.
- Van Dijk, Teun A.; Kintsch, Walter. 1983. *Strategies of Discourse Comprehension*. New York: Academic Press.
- Wadensjö, Cecilia. 1998. *Interpreting as Interaction*. London: Longman.

Online a audio zdroje

Audio dokument: 2012: Kulatý stůl ImPLI - Improving Police and Legal Interpreting [zvukový záznam na CD].

Česku hrozí nedostatek tlumočnicků do orientálních jazyků. *Právo* 19. 1. 2016, s. 1.

Český rozhlas 1 – Radiožurnál, Vaše téma (překlad a tlumočení), 13. 11. 2006. Dostupné z http://www.jtpunion.org/spip/IMG/mp3/RADIOZURNA_13_11_06_1515.mp3 [cit. 28. 4. 2016].

Definice trestního řízení. Nejvyšší státní zastupitelství Česká republika [online]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/prubeh-izeni-v-trestnich-a-netrestnich-vecech/52> [cit. 20. 5. 2016].

Dvouletý, Aleš (2016). Bude se česká policie učit egyptsky? [online]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/blog/13745/> [cit. 22. 3. 2016].

ImPLI: Improving Police and Legal Interpreting 2011–2012, Final report. [online] http://www.isitinternational.com/wp-content/uploads/2014/11/IMPLI_Final_Report.pdf [cit. 17. 5. 2016].

Listina základních práv a svobod. Sbírka zákonů, Česká republika. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2> [cit. 20. 5. 2016].

Soudní tlumočníci odmítají brát závažnější případy, mají strach z vydírání [online]. 2009. Dostupné z: http://www.jtpunion.org/spip/article.php3?id_article=1726. [cit. 20. 3. 2016].

Subjekty trestního řízení. *Nejvyšší státní zastupitelství Česká republika* [online]. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/prubeh-rizeni-v-trestnich-a-netrestnich-vecech/54> [cit. 20. 5. 2016].

The 9th International Conference of English as a Lingua Franca: Framing English with multilingual policies and practices. Programme and Abstracts. [online]. 2016. Dostupné z: http://www.elf9.org/wp-content/uploads/2016/06/ELF_9_Programme_and_book_of_abstracts.pdf [cit. 12. 7. 2016].

The world factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/xx.html#People> [cit. 20. 5. 2016].

Trestní řízení. *Policie České republiky* [online]. Dostupné z: <http://www.policie.cz/clanek/trestni-rizeni.aspx> [cit. 20. 5. 2016].

Válová, Irena (2016). Varování státního zástupce: neproplácejte faktury tlumočnicků nad rámec zákona [online]. Dostupné z: <http://www.ceska-justice.cz/2016/02/varovani-statniho-zastupce-neproplacejte-faktury-tlumocniku-nad-ramec-zakona/>. [cit. 22. 3. 2016].

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád). *Sbírka zákonů*, Česká republika. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1961-141> [cit. 20. 5. 2016].

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. *Sbírka zákonů*, Česká republika. Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40> [cit. 20. 5. 2016].

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Stádia trestního řízení. Dostupné z: <http://www.nsz.cz/index.php/cs/prubeh-rizeni-v-trestnich-a-netrestnich-vecech/53> [staženo 22. 4. 2016].

Seznam použitých zkratek

A – advokát

AIIC - Association internationale des interprètes de conférence (Mezinárodní asociace konferenčních tlumočnicků)

ČR – Česká republika

ELF – angličtina jako lingua franca

ImPLI – Improving Police and Legal Interpreting (Zlepšování tlumočení v policejním a právním kontextu)

KSTČR – Komora soudních tlumočnicků České republiky

P – policista

S – soudce

Sb. – Sběrka zákonů České republiky

SZ – státní zástupce

tr. ř. – trestní řád

T – tlumočnick

ÚTRL FF UK – Ústav translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy